

milan kundera

Nežinomybė

TYTO ALBA

milan kundera

Nežinomybė

ROMANAS

Iš prancūzų kalbos vertė
Danutė Chauveau

VILNIUS
2004

UDK 885.0(44)-3
Ku-183

Milan KUNDERA
L'IGNORANCE

ISBN 9986-16-375-7

1

– Ir ko gi tu dar lauki?! – Jos balsas nebuvo piktas, bet ir ne itin malonus; Silvi pyko.

– O ką turėčiau daryti? – pasidomėjo Irena.

– Turėtum grįžti namo!

– Nori pasakyti, kad čia – ne mano namai?

Jokiu būdu Silvi neketino išvyti jos iš Prancūzijos ar leisti suprasti, kad ji – nepageidaujama užsienietė šioje šalyje.

– Tu juk puikiai žinai, ką noriu pasakyti!

– Tikrai žinau. Tačiau nepamiršk, kad čia aš dirbu, turiu butą, vaikų.

– Paklausyk manęs: aš pažįstu Gustavą. Jis padarys viską, kad tu galėtum grįžti į savo šalį. O apie savo dukteris – nekalbėk man niekų! Jos jau seniai gyvena savarankiškai! Dievulėliau, Irena, juk viskas, kas vyksta tavo šalyje, taip įdomu! Tokiais atvejais viskas savaime stoja į vėžes.

– Bet, Silvi, gyvenimas susideda ne vien iš tokių dalykų, kaip darbas ar butas. Aš čia gyvenu jau dvidešimt metų. Ir mano gyvenimas juk čia!

– Taip, bet pas jus vyksta revoliucija! – atkirto ji prieštarauti neleidžiančiu balsu. Paskui trumpai nutilo. Šia tyla ji tarsi norėjo pasakyti Irenai, kad nedera dėti į kojas tuomet, kai dedasi tokie svarbūs dalykai.

– Bet jeigu aš grįšiu į savo šalį, mes daugiau nepasimatysime, – tarstelėjo Irena, norėdama kiek sugraudinti savo draugę.

Tačiau šitokia jausmų demagogija akivaizdžiai nepavyko. Silvi balsas tik sušvelnėjo:

– Brangioji mano, bet juk aš atvažiuosiu tavęs aplankyti! Nuoširdžiai tau pažadu!

Juodvi sėdėjo palinkusios ties dviem kavos puodeliais, jau kurį laiką tuščiais. Irena išvydo ašaras Silvi akyse. Pasilenkusi prie Irenos, ji paspaudė draugei ranką sakydama:

– Tai bus tavo didysis sugrįžimas.

Ir pakartojo dar sykį:

– Tavo didysis sugrįžimas.

Kartojami šie žodžiai įgijo tokią galią, kad pasąmonėje Irena regėjo juos parašytus didžiosiomis raidėmis: Didysis Sugrįžimas. Ji daugiau nesipriešino: prieš akis jai ūmai iškilo vaizdai iš seniai skaitytų knygų ar matytų filmų, iš jos pačios atminties ir, ko gero, iš jos protėvių atminties: sūnus klajūnas, grįžtantis pas savo seną motiną; vyras, grįžtantis pas savo mylimąją, iš kurios glėbio žiaurus likimas jį buvo kadaise išplėšęs; gimtieji namai, kurių prisiminimą kiekvienas mūsų saugo širdyje; senasis takelis, kuriame likò įmintos tolimos vaikystės pėdos; Ulisas, kuris ir vėl grįžta į savo salą po ilgų klajonių; tai ir yra sugrįžimas, sugrįžimas, didžioji sugrįžimo magija.

2

Graikiškai „sugrįžimas" – *nostos*. *Algos* reiškia „kančia". Taigi žodis „nostalgija" reiškia kančią, kurią sukelia nenumaldomas troškimas sugrįžti. Šiai esminei sąvokai reikšti europiečiai vartoja graikiškos kilmės žodį (*nostalgija, nostalgia*), taip pat ir kitus žodžius, turinčius savas šaknis įvairių tautų kalbose: *añoranza*, sako ispanai; *saudade*, sako portugalai. Kiekvienoje kalboje šie žodžiai turi skirtingą semantinį atspalvį. Dažniausiai jie reiškia liūdesį, kurį sukelia negalėjimas grįžti į savo tėvynę. Tai vadinamasis tėvynės ilgesys. Gimtųjų namų ilgesys. Angliškai šitai reiškiama žodžiu *homesickness*. O vokiškai – žodžiu *Heimweh*. Olandiškai – *heimwee*. Bet juk tai ne kas kita, kaip šios didžiosios sąvokos reikšmių lauko apribojimas. Islandų kalboje, vienoje seniausių Europos kalbų, galima rasti net du skirtingus žodžius šiai sąvokai reikšti: žodį *söknudur*, reiškiantį tiesiog nostalgiją, ir žodį *heimfra*, kuris reiškia būtent „tėvynės ilgesį". Čekai šalia žodžio „nostalgija", kurį pasiskolino iš graikų kalbos, dar turi ir daiktavardį *stesk* šiai sąvokai reikšti; jie taip pat turi ir atitinkamą veiksmažodį. Nepaprastai jaudinantys meilės žodžiai čekų kalba skamba taip: *stýská se mi po tobě*; jie reiškia: „ilgiuosi tavęs", „negaliu pakelti skausmo, kurį man sukelia tavo nebuvimas". Ispanų kalbos žodis *añoranza* yra veiksmažodžio *añorar* („ilgėtis") vedinys, atėjęs iš katalonų kalbos žodžio *enyorar*, o šis savo ruožtu kilęs iš lotynų kalbos žodžio

ignorare („nežinoti"). Taigi etimologijos požiūriu nostalgiją galima aiškinti taip: nežinomybės sukelta kančia. Tu esi toli, ir aš nežinau, kaip tau sekasi. Mano šalis yra toli, ir aš nežinau, kas ten dedasi. Kai kuriose kalbose kyla tam tikrų sunkumų dėl žodžio „nostalgija": pavyzdžiui, prancūzai gali šį jausmą reikšti tik daiktavardžiu, kilusiu iš graikų kalbos, tačiau jie neturi šią sąvoką žyminčio veiksmažodžio. Jie tegali pasakyti: *man trūksta tavęs*, tačiau žodis *trūkti* yra per silpnas, per šaltas, be to, pernelyg sausas, kad atspindėtų tokį orų jausmą. Vokiečiai retai vartoja graikiškos kilmės žodį „nostalgija", jie labiau linkę sakyti: *Sehnsucht* (troškimas tos būtybės, kurios nėra šalia). Tačiau žodis *Sehnsucht* gali būti taikomas norint apibrėžti ne vien tik tai, kas buvo, bet ir tai, ko dar iš viso nebuvo (turima galvoje naujas nuotykis), ir todėl nebūtinai gali būti vartojamas *nostos* reikšme. Norint žodžiui *Sehnsucht* suteikti grįžimo ilgesio prasmę, reikia pridėti papildinį: *Sehnsucht nach der Vergangenheit, nach der verlorenen Kindheit, nach der ersten Liebe* (praeities, tolimos vaikystės, pirmosios meilės troškimas).

Jau pačioje graikų antikinės kultūros užuomazgoje gimė „Odisėja", viena pirmųjų epopėjų apie nostalgiją. Reikia pasakyti štai ką: Ulisas, vienas didžiausių visų laikų nuotykių ieškotojų, yra ir vienas didžiausių nostalgijos kankinių. Jis išėjo (be didelio noro) į Trojos karą ir jame praleido dešimt metų. Tada skubėjo sugrįžti į savo gimtąją Itakę, tačiau dievų intrigos lėmė, kad plaukimas aplink pasaulį jam dar užsitęsė: iš pradžių trejus metus, kupinus pačių netikėčiausių įvykių, vėliau – dar septynerius metus; šiuos jis praleido būdamas jį įsimylėjusios ir neleidusios jam išvykti iš savo salos deivės Kalipsės įkaitu ir meilužiu.

Penktoje „Odisėjos" giesmėje Ulisas sako jai: „...aš kuo geriausiai / Pats suprantu ir žinau, kad protinga žmona Pene-

lopė / Savo stuomens grakštumu ir ūgiu už tave bus menkesnė. [...] Vis dėlto aš geidžiu ir svajoju kasdien ir kas naktį / Grįžti greičiausiai namo ir dienos grįžimo sulaukti"*. Toliau Homeras rašo: „Taip jis kalbėjo. O saulė jau leidos ir temti pradėjo. / Jiedu, į miegamą kampą olos gaubtaskliautės nuėję, / Džiaugėsi meile pernakt, gulėdami vienas prie kito"**.

Visa tai neturi nieko bendra su vargšės emigrantės, o tokia ilgą laiką buvo Irena, gyvenimu. Ulisas gyveno pas Kalipsę tikrąjį *dolce vita*, pasiturimą ir malonumų perpildytą gyvenimą. Tačiau iš *dolce vita* svetur ir kupino pavojų sugrįžimo į namus jis vis dėlto pasirinko grįžti. Aistringą nežinomybės (nuotykių) ieškojimą jis iškeitė į (sugrįžimo) – to, kas žinoma, – apoteozę. Begalybę (juk nuotykiai dažniausiai niekados nesibaigia) jis iškeitė į pabaigą (juk sugrįžimas yra ne kas kita, kaip susitaikymas su tam tikro gyvenimo tarpsnio baigtimi).

Fajakai jūrininkai nuplukdė miegantį Ulisą, įsuptą į paklodes, ant Itakės kranto ir paliko jį po alyvmedžiu, o patys išplaukė atgal. Tokia buvo šios kelionės pabaiga. Būdamas visiškai išsekęs, Ulisas užmigo. Pabudęs nesuprato, kur esąs. Tada Atėnė nubraukė rūką jam nuo akių: jis buvo apimtas Didžiojo Sugrįžimo svaigulio, to, kas žinoma, ekstazės; jo esybę užliejo muzika, nuo jos virpėjo oras tarp dangaus ir žemės: priešais jis išvydo prieuostį, kurį prisiminė dar iš vaikystės, ir tą kalną, kuris tarsi kabojo virš prieuosčio; švelniai paglostė senajam alyvmedžiui kamieną, tarsi ketindamas įsitikinti, kad šis – lygiai toks pat kaip ir prieš dvidešimt metų.

1950-aisiais vienas žurnalistas uždavė keletą klastingai naivių klausimų Arnoldui Šėnbergui, septyniolika metų pralei-

* Homeras. Odisėja. Iš senosios graikų k. vertė A. Dambrauskas. V., 1997, p. 71.

** Ten pat, p. 72.

dusiam Jungtinėse Valstijose: „Ar tiesa, kad menininkai, būdami emigracijoje, praranda kuriamąją jėgą? Ar tiesa, kad įkvėpimas baigiasi, kai tik gimtojo krašto šaknys jį liaujasi maitinusios?"

Tik pamanykit! Praėjus vos penkeriems metams po holokausto! Amerikiečių žurnalistas negali atleisti Šėnbergui už pernelyg menką prisirišimą prie to žemės gabalėlio, kur jo akivaizdoje dėjosi siaubingiausi dalykai! Bet nieko čia nepadarysi. Homeras pašlovino nostalgiją apvainikuodamas ją laurų vainiku ir šitaip parodydamas dvasios jausmų hierarchiją. Penelopė čia stovi pačioje viršūnėje ir yra kur kas aukščiau už Kalipsę.

Kalipsė, ak, toji Kalipsė! Dažnai pagalvoju apie ją. Ji mylėjo Ulisą. Jiedu drauge išgyveno septynerius metus. Nėra žinoma, kiek laiko Ulisas praleido lovoje su Penelope, tačiau, be abejo, daug mažiau. Ir vis dėlto Penelopės skausmas yra didis, o Kalipsės ašaros kelia vien juoką.

3

Tarsi kirvio ašmenys didieji įvykiai ženklina dvidešimto amžiaus Europą skaudžiais kirčiais. 1914-aisiais prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, paskui – Antrasis, o dar vėliau ir trečiasis, pats ilgiausias, kitaip vadinamas šaltuoju karu, kuris baigėsi 1989 metais kartu su komunizmo žlugimu. Be šių didžiųjų įvykių, nuvilnijusių per visą Europą, buvo ir antraeilės reikšmės įvykių, nulėmusių pavienių tautų likimą: 1936-ųjų pilietinis karas Ispanijoje, 1956-ųjų rusų invazija į Vengriją, 1948-aisiais Jugoslavijos gyventojai sukilo prieš Staliną ir pagaliau stojo 1991-ieji, kai visi ėmė naikinti vieni kitus. Skandinavai, olandai ir anglai džiūgauja, kad jiems nebuvo lemta patirti jokių svarbesnių įvykių po 1945-ųjų ir todėl galėjo visą pusamžį gyventi menkavertėje palaimoje.

Čekų tautos šio amžiaus istorija yra paženklinta nuostabios matematinės grožybės, sudarytos iš skaičiaus dvidešimt trigubo pasikartojimo. 1918-aisiais, po daugelio šimtmečių, jai pagaliau pavyko sukurti nepriklausomą valstybę, tačiau 1938-aisiais ją ir vėl prarado.

1948-aisiais komunistinė revoliucija, atėjusi iš Maskvos, siaubu paženklino antrojo dvidešimtmečio pradžią, kuris baigėsi 1968-aisiais, kai rusai, įtūžę dėl neregėto išsilaisvinimo bangos, nuvilnijusios per šalį, užgrobė ją įvesdami čion pusę milijono kareivių.

Okupacinė valdžia visu sunkiu užgulė šalį 1969-ųjų rudenį, o pasitraukė tik 1989-ųjų rudenį, kai niekas to nė nesitikėjo, ramiai, mandagiai, kaip, beje, ir visi kiti komunistiniai Europos režimai: tai ir buvo trečiasis dvidešimtmetis.

Būtent mūsų laikais istorinės datos neregėtai plėšriai ėmė brautis į kiekvieno mūsų gyvenimą. Neįmanoma suprasti Irenos egzistencijos Prancūzijoje pirmiausia neįsigilinus į šias datas. Penktajame ir šeštajame dešimtmetyje emigranto iš komunistinių šalių čia niekas nelaukė; prancūzai vieninteliu ir tikruoju blogiu manė esant vien fašizmą: Hitlerį, Musolinį, Franko valdomą Ispaniją, Lotynų Amerikos diktatūras. Ir tik kiek vėliau, šeštojo dešimtmečio pabaigoje ir septintajame dešimtmetyje, jie ėmė pamažu žiūrėti į komunizmą taip pat kaip į blogį, nors ir kur kas mažesnį, – tarkim, kaip į menkesnį blogį. Būtent šiuo laikotarpiu, 1969-aisiais, Irena su savo vyru emigravo į Prancūziją. Ir gangreit jiedu suprato, jog, palyginti su didžiausiu blogiu, toji katastrofa, kuri užgriuvo jų šalį, buvo ne tokia jau kruvina, kad galėtų padaryti įspūdį jų naujiesiems draugams. Todėl norėdami visa tai jiems paaiškinti, jie įprato kalbėti maždaug šitaip: „Kad ir kokia siaubinga būtų fašistinė diktatūra, ji visuomet žlunga kartu su diktatoriumi. Tačiau komunizmas, kurį palaiko didžioji rusų civilizacija, tokioms šalims kaip Lenkija, Vengrija (ką jau kalbėti apie Estiją!), yra tunelis, neturintis pabaigos. Diktatoriai žlunga, o Rusija yra amžina. Ir būtent jokios vilties neturėjimas ir yra tikroji nelaimė tų šalių, iš kur mes atvykome".

Šitaip nuoširdžiai jie dėstydavo savo mintis, o Irena, norėdama jas dar labiau pagyvinti, cituodavo Jano Skacelo, tų laikų čekų poeto, ketureilį: čia kalbama apie jį supantį liūdesį; šį liūdesį jis norėtų pakelti ir nunešęs toli toli pasistatyti iš jo namą; norėtų užsisklęsti tame name trims šimtams metų

ir ištisus tris šimtus metų neatidaryti durų, niekam neatidaryti durų!

Tris šimtus metų? Skacelas rašė šias eiles septintajame dešimtmetyje, o mirė 1989-ųjų rudenį, likus vos keletui dienų iki tos akimirkos, kai trys šimtai metų liūdesio, kurį jis regėjo aplinkui, ūmai išsisklaidė: minios žmonių užplūdo Prahos gatves, o jų rankose iškelti raktų ryšuliai triukšmingai paskelbė naujų laikų pradžią.

Nejau Skacelas apsiriko kalbėdamas apie trijų šimtų metų laikotarpį? Tikrai taip. Bet koks spėliojimas gali nepasitvirtinti, ir tai yra vieni keisčiausių žmogui duotų įsitikinimų. Tačiau jeigu spėliojimai ir nepasitvirtina, jie vis dėlto sako tiesą apie tuos, kurie spėliojimus skelbia, bet jokiu būdu ne apie ateitį, tik apie dabartį. Visą tą laikotarpį, kurį aš vadinu pirmuoju dvidešimtmečiu (nuo 1918-ųjų iki 1938-ųjų), čekai manė, jog Respublika – amžina. Jie klydo, ir vien todėl, kad klydo, šiuos metus gyveno džiaugsmu, kuris padėjo kaip niekad suklestėti menui.

Po rusų invazijos, neturėdami nė menkiausios vilties sulaukti komunizmo galo, jie ir vėl ėmė vaizduotis esantys pasmerkti amžiams, tad ne tuomečio gyvenimo kančia, o ateities beprasmybė sekino jų jėgas, gniuždė drąsą ir pavertė šį trečiąjį dvidešimtmetį baimės ir skurdo tvirtove.

Būdamas įsitikinęs, jog jam pavyko savo dvylikos natų kakofonijos estetika atverti tolimas perspektyvas muzikos istorijai, 1921-aisiais Arnoldas Šėnbergas pareiškė, kad jo dėka vokiečių muzikos (būdamas kilimo iš Vienos, jis nesakė „austrų" muzika, bet tik „vokiečių" muzika) dominavimas (jis niekad nesakė „šlovė", o sakė *„Vorherrschaft"*, „dominavimas") yra garantuotas šimtui metų į priekį (cituoju jį pažodžiui: jis kalbėjo būtent apie „šimto metų" laikotarpį). Praėjus dvylikai metų po šios pranašystės, 1933-iaisiais, jis, kaip ir visi žy-

dai, buvo ištremtas iš Vokietijos (iš tos pačios, kuriai jis norėjo garantuoti „*Vorherrschaft*“), o kartu su juo – ir visa muzika, paremta dvylikos natų kakofonijos estetika, – ši buvo pasmerkta kaip nesuprantama, elitinė, kosmopolitinė ir kaip prieštaraujanti vokiškajai dvasiai.

Pažintis su Šėnbergo pranašyste, net jeigu jis ir tvirtino netiesą, vis dėlto yra būtina norint suprasti jo kūrybos esmę, kūrybos, kuri, jo manymu, jokiu būdu neturėjo ardomosios galios, nebuvo hermetiška, kosmopolitinė, individualistinė, sunkiai suprantama, pernelyg abstrakti, o atvirkščiai, buvo giliai įsišaknijusi į „vokiečių žemę“ (būtent taip jis sakė – „vokiečių žemę“). Šėnbergas buvo įsitikinęs, jog rašo ne didžiosios Europos nepakartojamą muzikos istorijos epilogą (būtent šitaip aš esu linkęs vertinti jo kūrybą), o šlovingos ateities, kuriai pranašaujama amžinybė, prologą.

4

Jau nuo pat pirmųjų emigracijos savaičių Ireną kankino keisti sapnai: čia ji skrenda lėktuvu, kuris, pakeitęs skridimo kryptį, ūmai nusileidžia nepažįstamame oro uoste; čia sapnuoja, kad uniformuoti vyrai su ginklais laukia jos, tik išlipusios iš lėktuvo; sudrėkusia nuo prakaito kakta, ji atpažįsta čekų policiją. Kitąsyk sapnuoja, kad, vaikštinėdama mažo Prancūzijos miestelio gatvėmis, staiga išvysta keletą keistų moterų su alaus bokalais rankose – jos bėga jos link ir nemandagiai ją užkalbina čekiškai; jos juokiasi, o jų juoke justi klastingas nuoširdumas; išsigandusi Irena suvokia, kad ji – Prahoje; ima rėkti ir pabunda.

Jos vyrą Martiną kankino lygiai tokie pat košmarai. Kiekvieną rytą jiedu pasakodavo vienas kitam siaubingus dalykus, kurie ėmė dėtis jiems sugrįžus į gimtąją šalį. Kiek vėliau, kalbėdamasi kartą su savo drauge lenke, taip pat emigrante, Irena suprato, kad visus emigrantus kankina panašūs sapnai, visus iki vieno. Iš pradžių ją kiek stebino toks žmonių, nė nepažinojusių vieni kitų, sapnų panašumas, o vėliau net ėmė erzinti: ar gali būti, kad asmeninė sapnų patirtis išgyvenama visuotinai? Kas gi yra tikroji jos dvasia? Tačiau ko verti klausimai, į kuriuos nėra atsakymų. Aišku buvo tik viena: tūkstančiai emigrantų tomis pat naktimis galybe skirtingų versijų regėdavo tą patį sapną – emigracijos sapną, – tai buvo vienas keisčiausių dvidešimto amžiaus antrosios pusės fenomenų.

Šie košmariški sapnai jai atrodė dar mįslingesni dėl tuo pat metu ją kankinusios nesutramdomos nostalgijos jausmo, kuris padėjo atskleisti kitokią, visiškai priešingą, patirtį: dienomis prieš akis ūmai jai iškildavo gimtojo krašto vaizdai. Ne, tai nebuvo nuolatinių, sąmoningų ir ilgesingų svajonių padarinys. Tai buvo visai kas kita: kadaise matyti vaizdai ūmai visai netikėtai įsižiebdavo jos atmintyje, kad ir vėl čia pat išnyktų. Kalbėdamasi su savo viršininku ji staiga, tarsi plykstelėjus žaibui, prieš akis išvysdavo per laukus vinguriuojantį kelią. Arba metro traukinyje, kam nors ją negrabiai stumtelėjus, priešais ją akimirką iškildavo žalumoje skendintis Prahos kvartalas. Ištisomis dienomis šie akimirksnį trunkantys gimtinės prisiminimai lankydavo ją, laikinai malšindami prarastosios Bohemijos ilgesį.

Tas pats pasąmonės režisierius, kuris dienomis jai siųsdavo gimtojo gamtovaizdžio nuotrupas, sužadinančias laimingų dienų prisiminimus, naktimis regzdavo siaubingus jos sugrįžimus į tą pačią šalį. Jos dienos buvo prisodrintos palikto krašto grožio, o naktys pripildytos siaubo, kurį keldavo mintys apie sugrįžimą. Dienomis ji regėdavo rojų, kurį prarado, o naktimis matydavo pragarą, iš kurio jai pavyko pasprukti.

5

Prancūzijos revoliucijos tradicijų šalininkės komunistinės valstybės griežtai pasmerkė emigraciją laikydamos ją pačia baisiausia išdavyste. Visi tie, kurie pabėgo į užsienį, buvo teisiami už akių savoje šalyje, o jų tėvynainiai nedrįso su jais palaikyti jokių ryšių. Vis dėlto bėgant laikui toks griežtas pasmerkimas atlėgo, ir likus keleriems metams iki 1989-ųjų, Irenos motina, neseniai tapusi našle ir būdama niekam nepavojinga pensininkė, gavo vizą išvykti su valstybine kelionių agentūra savaitei į Italiją. Dar kitais metais ji pasiryžo nuvykti penkioms dienoms į Paryžių ir slapta pasimatyti su savo dukterimi. Sutrikusi, gailesčio suspausta širdimi, Irena savo motinai, kurią įsivaizdavo pasenusią, užsakė kambarį viešbutyje ir paaukojo dalį savo atostogų, kad galėtų visą laiką būti su ja.

– Atrodai ne taip jau blogai, – pasakė motina jiedviem susitikus. Paskui juokdamasi pridūrė: – Beje, aš irgi atrodau ne taip jau blogai. Policininkas, tikrinęs pasienyje mano pasą, nusistebėjo: „Tai ne jūsų pasas, ponia! Čia įrašyti ne jūsų gimimo metai!"

Akimirksniu Irenai motina pasirodė lygiai tokia pat, kokią ją visuomet pažinojo, – regis, niekas nebuvo pasikeitę per tuos beveik dvidešimt metų. Gailestis pasenusiai motinai kaipmat išgaravo. Motina su dukra ir vėl buvo sykiu tarsi dvi būtybės, esančios anapus laiko, tarsi dvi ne šios žemės esybės.

Bet ar gali būti, kad duktė nesidžiaugtų ir vėl susitikusi su savo motina, kuri po septyniolikos metų atvažiavo jos aplankyti? Irena sutelkė visą savo sveiką protą ir dvasinį nuovokumą, kad sukeltų mylinčios dukters įspūdį. Ji nusivedė motiną pavakarieniauti į panoraminį restoraną, esantį Eifelio bokšte; nupirko jai bilietą į ekskursijų laivą, kad galėtų parodyti Paryžių nuo Senos upės. O kadangi motina geidavo aplankyti parodas, nuėjo su ja į Pikaso muziejų. Antrojoje salėje motina užtruko kiek ilgėliau:

– Turiu draugę dailininkę. Ji man padovanojo du paveikslus. Tu nė neįsivaizduoji, kokie jie nuostabūs!

Trečiojoje salėje ji pareiškė norą pamatyti impresionistus:

– Apvaliajame paviljone nuolat veikia jų paroda.

– Ten jau seniai nieko nėra, – paprieštaravo Irena, – impresionistų jau seniai nėra Apvaliajame paviljone.

– Ne ne, – atkakliai tvirtino motina, – jie yra būtent Apvaliajame paviljone. Aš tai žinau ir neišvažiuosiu iš Paryžiaus tol, kol nepamatysiu Van Gogo!

Vietoj Van Gogo Irena jai pasiūlė aplankyti Rodeno muziejų. Stovėdama priešais vieną jo skulptūrą, motina svajingai atsiduso:

– Florencijoje man teko matyti Mikelandželo Dovydą! Likau be žado!

– Paklausyk, – pratrūko Irena, – tu esi su manimi Paryžiuje, ir aš tau rodau Rodeną. Rodeną! Supranti, Rodeną! Juk tu niekad iki šiol nebuvai jo mačiusi. Tad kodėl, stovėdama priešais Rodeną, tu vis galvoji apie Mikelandželą?

Klausimas buvo visiškai pagrįstas: kodėl motina, susitikusi su dukterimi po šitiekos metų, nė kiek nesidomi, ką ši jai rodo ar sako? Kodėl Mikelandželas, kurį jai teko matyti su čekų turistų grupe, ją žavi labiau nei Rodenas? Ir kodėl per visas šias penketą dienų ji jos nieko neklausinėja? Nieko ne-

klausinėja nei apie dukters asmeninį gyvenimą, nei juo labiau apie pačią Prancūziją, jos virtuvę, literatūrą, garsiuosius sūrius, vynus, jos politiką, teatrus, filmus, automobilius, jos violončelininkus ar futbolo žaidėjus.

Užtat ji nesiliauja pasakoti, kas vyksta Prahoje, apie netikrą Irenos brolį (šiojo motina susilaukė nuo savo antrojo vyro, jis mirė ne per seniausiai), taip pat apie kitus žmones, kurių vienus Irena prisiminė, o kitų nė vardų nebuvo girdėjusi. Kelis sykius ji pamėgino užsiminti apie gyvenimą Prancūzijoje, tačiau visi jos žodžiai atsimušdavo kaip į sieną, taip ir nepasiekdami tikslo pertraukti motinos šnekų.

Šitaip buvo nuo pat vaikystės: motina rūpinosi sūnumi tarsi mergaite ir rodė jam didžiulį švelnumą, o su ja – savo dukterimi – elgėsi vyriškai, net spartietiškai. Ar tik nenoriu pasakyti, kad ji jos nemylėjo? Galbūt todėl, kad ji nekentė Irenos tėvo, savo pirmojo vyro? Nepasitikėkime šia užsigulėjusių prekių psichologija. Jos elgesys buvo kupinas geriausių norų: pati trykšdama stiprybe ir sveikata, ji nerimavo, kad duktė stokoja gyvybingumo; savo šiurkštumu ji tarsi norėjo jai padėti atsikratyti pernelyg didelio jautrumo, panašiai kaip tėvas sportininkas, mesdamas bailį vaiką į baseiną, yra įsitikinęs, kad tai pats geriausias būdas išmokyti plaukti.

Vis dėlto ji juto, kad vien jos buvimas šalia gniuždo dukterį, ir jokiu būdu nenoriu neigti, jog ji nejautė slapto pasitenkinimo dėl savo pačios fizinio pranašumo. Na ir ką gi? Kas jai liko daryti? Pradingti skradžiai žemę dėl savosios – motinos – meilės? Ji nepaliaujamai skaičiavo savo gyvenimo metus, todėl toks savo pačios stiprybės suvokimas, kokį buvo galima įžvelgti Irenos reakcijoje, ją darė kur kas jaunesnę. Matydama savo dukterį, pernelyg suvaržytą, net sumažėjusią, ji kuo ilgiau stengdavosi sutūrėti šias akivaizdaus savo pranašumo akimirkas. Apimta niekingo sadizmo jaus-

mo, ji nudavė laikanti Irenos trapumą abejingumu, tingumu, suglebimu ir už tai ją tik barė.

Irena šalia motinos nuolat jautėsi nesanti tokia pat graži ar protinga. Kiek sykių ji bėgo prie veidrodžio norėdama įsitikinti, jog nėra bjauri ar panaši į kvailę... Beje, visa tai buvo taip seniai, tad jau kone užmiršta. Tačiau per šias penketą dienų, kurias motina praleido Paryžiuje, ją ir vėl prislėgė tas pats nevisavertiškumo, silpnumo ir priklausomybės jausmas.

6

Paskutinį vakarą prieš motinai išvykstant, Irena pristatė jai Gustavą, savo draugą švedą. Jie visi trys pavakarieniavo restorane, ir motina, kuri nemokėjo nė vieno žodžio prancūziškai, drąsiai griebėsi anglų kalbos. Gustavas apsidžiaugė: su savo meiluže jiedu kalbėjosi tik prancūziškai, tad jautėsi pavargęs nuo šios kalbos, laikydamas ją įmantria ir ne itin praktiška. Tą vakarą Irena nepasižymėjo iškalbumu: nustebusi ji stebėjo savo motiną, kuri netikėtai rodė susidomėjimą kitu žmogumi; mokėdama vos trisdešimt angliškų žodžių, kurių net negalėjo gerai ištarti, ji apipylė Gustavą klausimais apie jo gyvenimą, jo įmonę, jo požiūrį į vieną ar kitą dalyką, ir tai jam darė įspūdį.

Kitą dieną motina išvažiavo. Grįžusi iš oro uosto namo į savo butą paskutiniame aukšte, Irena priėjo prie lango norėdama pasimėgauti atgauta ramybe, savo laisve ir vienatve. Ilgai ji žvelgė į stogus, į šią kuo įmantriausių kaminų formų įvairovę, šią paryžietišką florą, seniai pakeitusią jai Čekijos sodų žalumą, ir suprato, kokia vis dėlto esanti laiminga šiame mieste. Ji visuomet manė, jog emigracija – tai jos nelaimė. Tačiau ar šią akimirką jai neatrodė, jog tai veikiau – tik nelaimės iliuzija; iliuzija, kylanti dėl visuotinio požiūrio į emigrantą? Argi neskaitė ji savo gyvenimo knygos paisydama nurodymų, kuriuos jai kiti buvo įspraudę į rankas? Ir ji nusprendė, kad emigracija, nors ir primesta iš šalies, prieš

jos pačios valią, galbūt jai to nė neįtariant, – pati geriausia išeitis jos gyvenime. Neišvengiami istorijos pokyčiai, ūmai pasikėsinę į jos laisvę, padarė ją laisvą.

Paskui keletą savaičių ji vis dar jautėsi išmušta iš vėžių, kol vieną dieną Gustavas pranešė jai gerą naujieną: jis pasiūlė įsteigti savo įmonės agentūrą Prahoje. Kadangi ši komunistinė šalis prekybos požiūriu ne itin patraukli, agentūra turėjo būti nedidelė, bet užtat jis turėtų progą bent retsykiais tenai apsilankyti.

– Džiaugsiuosi galėdamas artimiau susipažinti su tavo miestu, – pasakė jis.

Užuot nudžiugusi, ji ūmai pajuto iškilusią neaiškią grėsmę.

– Sakai, su mano miestu? Praha jau seniai nėra mano miestas, – atkirto ji.

– Kaip – ne tavo miestas? – paprieštaravo jis.

Niekados ji neslėpė nuo jo savo minčių, taigi jis turėjo progų gerai ją pažinti; ir vis dėlto jis žiūrėjo į ją lygiai kaip ir visi kiti, laikė ją *jauna moterimi, kenčiančia dėl to, kad buvo ištremta iš savo gimtosios šalies.* Jis pats buvo kilęs iš vieno Švedijos miesto, kurio nuoširdžiai nekentė ir į kurį neketino daugiau kelti kojos. Tačiau jo atveju tai juk normalu. Kadangi visi aplinkui jam ploja vadindami jį *simpatišku skandinavu, kuris yra be galo kosmopolitiškas ir kuris kadai jau užmiršo, kur yra gimęs.* Abudu jie buvo suklasifikuoti, jiems buvo priklijuotos skirtingos etiketės, ir toliau jie bus vertinami remiantis tik tuo, kiek kiekvienas jų liks ištikimas savajai etiketei (ir, aišku, tik apie tai, o ne apie ką nors kita kalbama su patosu: apie ištikimybę sau pačiam).

– Kas gi tuomet yra tavo miestas?

– Paryžius! Juk čia aš tave sutikau ir tik čia gyvenu su tavimi.

Tarsi negirdėdamas Irenos žodžių, jis paglostė jai ranką:

– Priimk tai kaip dovaną. Tu juk negali ten nuvykti. Todėl aš būsiu tau tarsi saitas, siejantis tave su prarastuoju kraštu. Aš jausiuosi laimingas, galėdamas tau padėti!

Ji nė kiek neabejojo jo geranoriškumu ir jam už tai padėkojo; paskui kuo rimčiausiai pridūrė:

– Aš prašau tavęs suprasti – man nereikia, kad būtumei saitas. Aš esu laiminga su tavimi, būdama atskirta nuo visko ir nuo visų.

Jis irgi surimtėjo:

– Suprantu tave. Tik nepamanyk, kad noriu domėtis tavo praeitimi. Juk vienintelis žmogus iš tų, kuriuos tu pažinojai ir su kuriuo aš matysiuosi, tai tavo motina.

Ką gi ji galėjo jam atsakyti? Kad kaip tik ir nenori, jog jis lankytųsi pas jos motiną? Ir kaip jam tai pasakyti – jam, kuris su begaline meile prisimena savo mirusią motiną?

– Žaviuosi tavo motina. Jos gyvybingumu!

Irena tuo nė kiek neabejoja. Visi žavisi jos motina dėl tokio jos gyvybingumo. Kaip paaiškinti Gustavui, kad šiame užburtame motinos galios rate Irenai niekad nesisekė susitvarkyti savo pačios gyvenimą? Kaip jam paaiškinti, jog nuolatinis motinos artumas ją sugrąžintų į praeitį, į savo silpnybių ir nebrandumo laikotarpį? Kas per kvailas noras, šovęs Gustavui, vykti į Prahą?

Ir tik parėjusi namo ir pagaliau likusi viena, ji kiek nurimo guosdama save: „Policijos užkarda tarp komunistinių šalių ir Vakarų, dėkui Dievui, dar pakankamai tvirta. Neturėčiau būgštauti, kad Gustavo ryšiai su Praha gali man kelti grėsmę“.

Ką? Ką ji pamanė? „Policijos užkarda, dėkui Dievui, dar pakankamai tvirta“? Ar išties ji pamaniusi „Dėkui Dievui“? Ar išties ji, būdama emigrantė, kurios visi gailisi praradus savo tėvynę, mintyse ištarė „Dėkui Dievui“?

7

Gustavas susipažino su Martinu visiškai atsitiktinai, kažkokių prekybos derybų metu. O Ireną jis sutiko daug vėliau, kai ji jau buvo našlė. Jie krito vienas kitam į akį, tačiau abu pasirodė esą gana drovūs. Ir tuomet jiedviem į pagalbą atėjo Irenos vyras iš anapilio, tapdamas jų lengvo bendravimo tema. Iš Irenos sužinojęs, kad Martinas buvo lygiai tų pačių metų gimimo, Gustavas tarsi išgirdo griūvant sieną, skiriančią jį nuo šios moters, kuri buvo kur kas jaunesnė, ir ūmai pajuto nuoširdų dėkingumą mirusiajam, kurio amžius padrąsino jį rėžti sparną apie žaviąją našlę.

Gustavas garbino savo mirusią motiną, buvo pakantus (nerodė pernelyg didelio pasitenkinimo) savo dviem jau suaugusioms dukterims, vengė savo žmonos. Mielai būtų sutikęs išsiskirti, jeigu tai būtų buvę įmanoma pasiekti abipusiu sutikimu. Bet kadangi tai nebuvo įmanoma, jis stengėsi gyventi kuo toliau nuo Švedijos. Irena, kaip ir jis, taip pat turėjo dvi dukteris, jau kone stovinčias ties savarankiško gyvenimo slenksčiu. Vyresniajai dukteriai Gustavas nupirko vieno kambario butą, o jaunesniajai surado pensioną Anglijoje, taigi Irena, likusi viena, galėjo priimti jį gyventi pas save.

Ji buvo pakerėta jo gerumo, kurį visi laikė pagrindiniu, labiausiai krintančiu į akis ir sunkiai įtikėtinu jo charakterio bruožu. Tuo savo gerumu jis žavėjo moteris, ir šios pernelyg vėlai suprasdavo, jog ši jo savybė yra ne tiek jo vilionių, kiek

gynybos ginklas. Jis, mamytės numylėtinis, negebėjo gyventi vienas, be moters šilumos. Ir vis dėlto jis negalėjo pakęsti jų reikalavimų, ginčų, ašarų ir netgi jų kūno artumo, ekspansijos. Norėdamas jas išsaugoti ir sykiu nuo jų pasprukti, apšaudydavo jas savo gerumo sviediniais. Tada, pasislėpęs už sprogimų debesio, pamažu imdavo trauktis atgal.

Susidūrusi su tokiu jo gerumu, Irena iš pradžių jautėsi suglumusi: kodėl jis toks geras, toks kilnus ir nekelia jokių reikalavimų? Kuo ji gali jam atsimokėti už tai? Pats geriausias atlygis, jai rodės – neslėpti savo geismo jam. Ji įsmeigdavo į jį savo dideles plačias akis, kuriose atsispindėdavo aiškus troškimas kai ko daugiau, ko nors svaiginamo – to, beje, vienu žodžiu nebuvo įmanoma nusakyti.

Ak, jos geismas: liūdna jos geismo istorija. Prieš sutikdama Martiną, ji niekad nebuvo patyrusi jokio meilės malonumo. Paskui ji pagimdė, atvyko iš Prahos į Prancūziją, čia ir vėl pastojo, bet netrukus Martinas mirė. Ilgus metus jai teko verstis labai sunkiai, dirbti visokiausius darbus – valytojos, turtingo paralitiko slaugės, tad jai labai pasisekė, kai gavo vertimų iš rusų kalbos į prancūzų (laimė, kad uoliai studijavo kalbas Prahoje). Metai bėgo, o skelbimuose, ant reklaminių skydų ir kiekviename kioske išdėliotų žurnalų moterys nusirenginėjo, poros bučiavosi, vyrai tik su vienomis glaudėmis rodė savo kūną, o tuo metu jos pačios kūnas, išsekęs ir nepastebimas, slankiojo gatvėmis šios visuotinės orgijos apsuptyje.

Štai kodėl susitikimas su Gustavu jai buvo tikra šventė. Po tokio ilgo laiko jos pačios kūnas, jos veidas buvo pagaliau pastebėti, pamilti, o dėl jos žavesio vienas vyriškis ją pakvietė gyventi kartu. Būtent pačiame šios gyvenimo pilnatvės sūkuryje netikėtai Paryžiuje apsilankė jos motina. Ir, ko gero, kaip tik šiuo metu, o gal ir kiek vėliau, pamažu jai ėmė

kilti įtarimas, kad jos kūnui iš tikrųjų nelemta išvengti likimo, kuris, matyt, jai buvo skirtas visiems laikams. Kad tasai žmogus, kuris vengė savo žmonos, moterų, neieško su ja naujo nuotykio, prabėgusios jaunystės ar jausmų laisvės, o ieško vien poilsio. Neperdėsime tardami, kad jos kūnas buvo mylimas, vis dėlto viena mintis jai nedavė ramybės: jis mylimas ne tiek kiek iš tikrųjų vertas.

8

Komunizmas Europoje žlugo praėjus lygiai dviem šimtams metų po to, kai įsiliepsnojo Prancūzijos revoliucija. Silvi, Irenos draugė paryžietė, čia įžvelgė labai reikšmingą sutapimą. Bet kodėl šis sutapimas toks reikšmingas? Kaip dera vadinti triumfo arką, siejančią šias dvi didingas datas? *Dviejų Didžiausių Europos Revoliucijų Arka?* Ar *Didžiausios Visų Laikų Revoliucijos ir Galutinės Restauracijos Vienybės Arka?* Kad išvengtume ideologinių ginčų, siūlau kur kas paprastesnį aiškinimą: pirmosios datos išdava tokia – gimė didis Europos istorijos personažas – Emigrantas (Didysis Išdavikas, arba Didysis Kankinys, vadinkime, kaip norime); o šit antroji data padėjo nulipti Emigrantui nuo Europos istorijos scenos; drauge didysis kolektyvinės pasąmonės režisierius padėjo tašką vienai originaliausių savo kūrybos atmainų: sapnams apie emigraciją. Kaip tik tuomet pirmą kartą keletui dienų Irena sugrįžo į Prahą.

Kai ji sugrįžo, buvo labai šalta, paskui, po trijų dienų, staiga visai netikėtai ir pernelyg anksti atėjo vasara. Jos eilutė, pasiūta iš itin storo audinio, pasirodė netinkama dėvėti. Neątsivežusi jokių kitų lengvesnių drabužių, ji užsuko į parduotuvę nusipirkti suknelės. Šalis dar nebuvo užtvindyta vakarietiškų prekių gausos, tad ji čia rado tų pačių spalvų tuos pačius audinius ir tuos pačius modelius kaip ir komunistiniais laikais. Pasimatavusi dvi tris sukneles, ji sutriko. Sunku

pasakyti kodėl: jos nebuvo bjaurios, ir jų kirpimas nebuvo itin prastas, tačiau jos priminė tolimą praeitį, jaunystės aprangos santūrumą, jos pasirodė esančios pernelyg paprastos, kaimiškos, neelegantiškos, tinkamos nebent kaimo mokytojai. Bet jai nebuvo kada ilgai svarstyti. Ir kodėl pagaliau keletą dienų jai nepanėšėjus į kaimo mokytoją? Juokinga kaina nusipirkusi suknelę, jos nenusirengė ir, įsidėjusi savo žieminę eilutę į krepšį, išėjo į karščio pritvinkusią gatvę.

Eidama per didžiulę parduotuvę, ūmai ji atsidūrė priešais veidrodinę sieną ir liko apstulbusi: toji moteris, kurią matė priešais save, nebuvo ji, tai buvo visai kita moteris, arba, geriau įsižiūrėjusi į savo naująją suknelę, ji regėjo save, bet gyvenančią kitą gyvenimą, tą gyvenimą, kurį ji būtų gyvenusi, jeigu nebūtų išvykusi iš šalies. Šitoji moteris nebuvo atstumianti, ji netgi buvo jaudinanti, tačiau pernelyg jaudinanti, graudinanti iki ašarų, verta pasigailėjimo, vargšė, silpna, nuolanki būtybė.

Ją apėmė lygiai tokia pat panika kaip ir kadaise regėtuose sapnuose apie emigraciją: dėl stebuklingos šios suknelės galios ji pasijuto tarsi įkalinta tame gyvenime, kurio vengė ir nuo kurio negebės daugiau niekados paspruktі. Kaip kadaise, dar pačioje savarankiško gyvenimo pradžioje, jai pasitaikė keletas galimybių vienaip ar kitaip susitvarkyti savo gyvenimą, ir ji vis dėlto pasirinko tą kelią, kuris ją atvedė į Prancūziją. Ir tarsi tie kiti gyvenimai, kurių ji atsisakė ir nuo kurių nusigręžė, buvo pasirengę ją vėl pagriebti pavydžiai tykodami iš savo slėptuvių. Vienas tų gyvenimų tarsi užvaldė Ireną dabar, įsprausdamas ją į naująją suknelę ir tarsi užvilkdamas jai tramdomuosius marškinius.

Išsigandusi ji nubėgo pas Gustavą (jis laikinai nuomojo butą miesto centre) ir persirengė. Vėl vilkdamasi savo žieminę eilutę, dirstelėjo pro langą. Dangus buvo aptrauktas, ir

medžiai linko nuo vėjo. Karštis alino tik keletą valandų. Keletas valandų kaitros vien todėl, kad jai būtų iškrėsta pikta išdaiga, primenanti apie sugrįžimo siaubą.

(Ar tai ir vėl tik baisus sapnas? Paskutinis emigracijos sapnas? Nieko panašaus: visa tai – tikrovė. Ir vis dėlto jai pasirodė, kad spąstai, kuriuos ji kitados sapnuodavo, niekur nedingo, kad jie visąlaik buvo čia – užtaisyti tykojo jos, einančios pro šalį.)

9

Visus tuos dvidešimt metų, kol jo nebuvo, Itakės gyventojams nebuvo išdilę prisiminimai apie Ulisą; vis dėlto jie jo nė kiek nesiilgėjo. O Ulisą kankino ilgesys, nors jis beveik nieko nė neprisiminė.

Šią įdomią prieštarą galėtume paaiškinti tuomet, jeigu mums pavyktų suvokti, jog atmintį reikia nuolatos lavinti, kad ji būtų gyva: jeigu prisiminimai nėra nuolat gaivinami, kad ir draugų pašnekesiais, ilgainiui jie išdyla. Todėl įprastai emigrantai, susibūrę į tėvynainių kolonijas, pasakoja vieni kitiems iki šleikštulio įgrisusias tas pačias istorijas – šitaip jos tampa neužmirštamos. Tačiau tuos, kurie nesusitinka su savo tėvynainiais, kaip Irena ar Ulisas, neišvengiamai ištinka amnezija. Ir kuo nostalgija didesnė, tuo labiau išdyla su ja susiję prisiminimai. Taigi kuo labiau Ulisą kankino ilgesys, tuo daugiau jam viskas dilo iš atminties. Kadangi pati nostalgija neskatina atminties veiklos, nežadina prisiminimų, o gyvuoja nepriklausoma nuo nieko, savo pačios jausmais, tai juos visus iki vieno sugeria vienintelė kančia, kuri ji pati ir yra.

Išžudęs narsuolius, norėjusius vesti Penelopę ir valdyti Itakę, Ulisas buvo priverstas gyventi su žmonėmis, apie kuriuos ničnieko nežinojo. O šie, liaupsindami jį, nuolat kartojo visa, ką tik prisiminė apie jį dar prieš jam išvykstant į karą. Ir būdami įsitikinę, jog niekas kitas, išskyrus gimtąją Itakę, jo ne-

domina (o kaipgi jie galėjo turėti kitokių minčių, žinodami, jog jis perplaukė jūrų platybes, kad ir vėl čion sugrįžtų?), jie jam be paliovos pasakojo, kas dėjosi čia, kol jo nebuvo, godžiai laukdami jo klausimų, į kuriuos nekantravo atsakyti. Tačiau niekas nekėlė jam tiek nuobodulio, kaip tokios jų šnekos. Jis tik ir laukė, kad šie žmonės pagaliau jį paragintų: „Nagi, pasakok!" Ir tai buvo vieninteliai žodžiai, kurių jam šie žmonės niekados neištarė.

Dvidešimt metų jis svajojo apie šį sugrįžimą. Bet kai pagaliau sugrįžo, nustebo supratęs, kad savojo gyvenimo, jo esmės, jo branduolio ir viso to, kas jam buvo brangiausia, reikia ieškoti ne čia, Itakėje, o dvidešimt metų trukusiame klaidžiojime. Tai, kas jam buvo brangiausia, jis prarado ir visa tai būtų gebėjęs atgauti tik pasakodamas savo žygius.

Palikus Kalipsę ir grįžtant atgal jo laivas sudužo prie fajakų žemės; jų karalius jį priglaudė savo rūmuose. Ten jis buvo tik svetimšalis, mįslingas nepažįstamasis. Paprastai nepažįstamojo klausiama: „Kas tu toks? Iš kur atvykai? Nagi, pasakok!" Ir jis pasakojo. Keturiomis ilgomis „Odisėjos" giesmėmis jis apdainavo savo nuotykius nustebusiems fajakams. Tačiau Itakėje jis nebuvo svetimšalis, čia jis buvo vienas iš jų, ir turbūt tik todėl niekam net į galvą nešovė mintis jį paraginti: „Nagi, pasakok!"

10

Ji pervertė savo užrašų knygeles su adresais ilgėliau stabtelėdama prie primirštų vardų; tada užsakė pobūvių salę viename restorane. Ant ilgo stalo, pristumto prie sienos, šalia lėkščių su pyragaičiais stovėjo išrikiuota dvylika butelių. Bohemijoje niekas negeria gero vyno, čia net nėra įpročio laikyti praeitų šimtmečių butelius su vynu. Būtent todėl, su dar didesniu ūpu, ji pirko šį seną bordo vyną ketindama padaryti staigmeną savo viešnioms, kviesdama jas paūžti ir atgaivinti nutrūkusią draugystę.

Ir vos per plauką visko nesugadino. Varžydamosi jos draugės žiūri į vyno butelius, kol pagaliau viena jų, be galo savimi pasitikinti ir didžiuodamasi savo atvirumu, ūmai pareiškia, jog vis dėlto pirmenybę ji teikianti alui. Pradžiugintos tokio savo draugės atvirumo, kitos viešnios pritaria, ir alaus mėgėja šūkteli padavėją.

Irena graužiasi padariusi klaidą su ta vyno dėže; šitaip ji tik kvailai išvilko į dienos šviesą visa, kas jas skiria: tas ilgas laiko tarpsnis, kol jos čia nebuvo, jos užsienietiški įpročiai ir pasiturimas gyvenimas. Ji graužiasi dar ir dėl to, kad teikė pernelyg daug reikšmės šiam susitikimui: ji nori viena – suprasti, ar galėtų dar čia kada nors gyventi, jaustis čia kaip namie ir turėti draugų. Vien todėl ji nelinkusi įsižeisti dėl tokio draugės storžieviškumo, priešingai, pasirengusi čia įžvelgti tik draugišką nuoširdumą; beje, argi alus, kuriam jos

viešnios liko ištikimos, nėra šventasis nuoširdumo gėrimas? Tarsi filtras, kuris išsklaido bet kokią veidmainystę, bet kokį apsimestinį gerą elgesį. Kuris tiktai skatina mėgėjus nekaltai šlapintis ar tukti to nė neįtariant. Tikra tiesa, šios visos ją supančios moterys yra nuoširdžios ir storos, jos nesiliauja plepėjusios, kupinos gerų patarimų ir liaupsina Gustavą, apie kurio gyvenimą žino viską.

Tuo metu tarpduryje pasirodo padavėjas, nešinas dešimčia pusės litro bokalų su alumi, laikydamas kiekvienoje rankoje po penkis; kadangi jis tobulai atletiško kūno sudėjimo, sukelia ovacijas ir juoką. Moterys pakelia bokalus ir susidaužia: „Į tavo, Irena, sveikatą! Į dukters pradingėlės sveikatą!"

Irena gurkšteli mažą gurkšnelį alaus mąstydama: „O jeigu Gustavas joms būtų pasiūlęs vyno? Ar jos irgi būtų atsisakiusios? Žinoma, ne. Atsisakydamos vyno, jos atstumia ir mane pačią. Atstumia mane tokią, kokia sugrįžau po šitiekos metų".

Būtent čia ir slypi lažybų esmė: kad jos priimtų ją tokią, kokia ji sugrįžo. Išvyko iš čia būdama jauna ir naivi moteris, o grįžo jau subrendusi, turėdama gyvenimo patirties, sunkaus gyvenimo, kuriuo ji didžiuojasi, patirties. Ji ketina griebtis visko, kad jos ją priimtų su dvidešimties paskutinių metų patirtimi, su jos įsitikinimais ir mintimis; žaidimas statomas ant kortos: arba jai pavyks likti jų būryje tokiai, kokia ji tapo, arba ji čia iš viso nepasiliks. Ji sumanė šį susitikimą kaip savo puolimo išeities tašką. O kad jos geria alų, jeigu jau taip spiriasi, šitai nė kiek jos netrikdo, svarbiausia – jai pačiai rasti pokalbio temą ir būti išklausytai.

Tačiau laikas bėga, moterys kalba visos iš karto, ir beveik neįmanoma pradėti naujo pokalbio, o dar sunkiau padaryti jį turiningą. Mandagiai ji mėgina įsitraukti į draugių pradėtus pašnekesius, krypdama link to, ką būtent joms ir nori

pasakyti, bet vis nepavyksta: kai tik pašnekesys nutolsta nuo jų rūpesčių, nė viena jos nesiklauso.

Padavėjas jau atnešė ir po antrą alaus bokalą; o ant stalo vis dar stovi jos pirmasis bokalas, kurio subliūškusi puta atrodo gan gėdingai šalia didžiulės ką tik atnešto bokalo putos. Irena kaltina save praradus alaus skonį; tik Prancūzijoje ji išmoko ragauti gėrimą mažais gurkšneliais ir atprato maukti dideliais, kaip to reikalauja alaus pomėgis. Ji pakelia bokalą prie lūpų ir prisiverčia siurbtelėti du tris gurkšnius vienu kartu. Tuo metu viena tų moterų, vyriausioji iš visų, netoli šešiasdešimties, švelniai prideda savo ranką jai prie lūpų ketindama nuvalyti ten likusią alaus putą.

– Neprievartauk savęs, – sako ji Irenai. – O jeigu išgertume vyno drauge? Būtų kvaila neparagavus tokio puikaus vyno.

Ir ji kreipiasi į padavėją, kad šis atkimštų vieną tų išrikiuotų butelių, kurie nė nepaliesti stovi ant ilgo stalo.

11

Milada buvo Martino bendradarbė, su ja jam teko dirbti viename institute. Vos tik ji pasirodė restorano salės tarpduryje, Irena iškart ją pažino, bet tik dabar, kai jos abi laiko po taurę vyno rankose, gali su ja pasikalbėti; ji žiūri į ją: veidas vis toks pat (apvalus), tokie pat tamsūs plaukai, šukuosena irgi tokia pat (apvali, dengianti ausis ir siekianti žemiau smakro). Ji atrodo nė kiek nepasikeitusi; tik ėmus jai kalbėti, jos veidas staiga pasikeičia: oda raukšlėjasi ir vėl išsilygina, viršutinę lūpą išvagoja siauri statmeni brūkšneliai, o skruostų ir smakro raukšlės nuolat keičiasi – sulig kiekviena veido išraiška. Irena mano, jog Milada, ko gero, to nė nejunta: juk niekas nesikalba su savo atvaizdu veidrodyje; taigi ji savo veidą mato tik tada, kai jis nejudrus, jo oda kone lygi; tad žvilgtelėjusi į bet kurį pasaulio veidrodį įsitikina, kad ji – vis dar graži.

Ragaudama vyną Milada taria (ir tuoj pat ant jos dailaus veido išryškėjusios raukšlės ima šokinėti):

– Nelengva sugrįžti, ar ne?

– Jos negali suprasti, jog mes išvykome neturėdami nė menkiausios vilties sugrįžti. Kiek įmanydami stengėmės įsitvirtinti ten, kur atsidūrėme. Ar girdėjai ką nors apie Skacelą?

– Ar tą poetą?

– Viename savo ketureilyje jis kalba apie liūdesį, iš kurio norėtų pasistatyti namą ir jame užsidaryti trims šimtams me-

tų. Trims šimtams metų. Ten būdami visi mes regėjome priešais save besidriekiantį trijų šimtų metų ilgumo tunelį.

– Bet juk ir mes, likusieji čia, taip pat jį regėjome.

– Tad kodėl daugiau nieko nenorime apie tai girdėti?

– Todėl, kad mes privalome keisti savo jausmus, jeigu jausmai neatitinka tikrovės. Ir jeigu pati istorija juos pasmerkė.

– Be to, visi mano, kad mes išvykome ieškoti lengvesnio gyvenimo. Tačiau jie nė nenutuokia, kaip sunku įsitvirtinti svetimoje šalyje. Tik įsivaizduok: palikti šalį su kūdikiu ant rankų ir dar vieną nešioti pilve! Netekti savo vyro. Skurde auginti abi dukteris, skurde...

Ji nutilo, o Milada tarė:

– Nėra reikalo joms visa tai pasakoti. Dar neseniai visi ginčijosi, kiekvienas siekdamas įrodyti, kad nuo senojo režimo būtent jis nukentėjęs labiau už kitus. Kiekvienas norėjo būti pripažintas auka. Bet dabar šios kančių varžybos baigėsi. Šiandien kiekvienas giriasi savo sėkme, o ne kančiomis. Tad jeigu šiandien jos pasirengusios tave gerbti, tai ne dėl tavo sunkaus gyvenimo, o dėl to, kad šalia tavęs mato stovintį turtingą žmogų!

Joms taip gana ilgai besišnekučiuojant vienoje salės kerčių, prieina ir kitos ir apsupa jas rateliu. Lyg būtų pasijutusios kaltos dėl to, kad nepakankamai užima savąją amfitrionę. Jos tauškia be paliovos (apgirtusios nuo alaus, tampa kur kas triukšmingesnės ir geraširdiškesnės, nei būtų išgėrusios vyno) ir atrodo be galo nuoširdžios. Moteris, kuri nuo pat susitikimo pradžios reikalavo alaus, irgi staiga sušunka:

– Reikia vis dėlto paragauti tavo vyno!

Ir ji šūkteli padavėjui, šis atkemša dar keletą butelių ir pripila taures.

Staiga Irenai prieš akis iškyla kadaise regėta vizija: būrelis moterų su alaus bokalais rankose triukšmingai kvatodamos

bėga jos link; ūmai jos ausis pasiekia čekiški žodžiai ir ji su išgąsčiu suvokia, kad esanti nebe Prancūzijoje, o Prahoje, ir kad yra pasiklydusi. Be abejo, tai vienas tų kadaise ją kankinusių emigracijos sapnų, kurio prisiminimą ji greit veja iš galvos: beje, šios moterys, susibūrusios aplink ją, jau negeria alaus, o kelia vyno taures ir dar sykį geria į dukters pradingėlės sveikatą; paskui viena džiaugsmingai jai ir sako:

– Ar pameni, kaip aš tau rašiau, kad jau pats laikas, jau pats laikas tau sugrįžti!

Kas šioji moteris? Visą vakarą ji nesiliovė tauškusi apie jos vyro ligą, su pasitenkinimu stabtelėdama prie kiekvienos jo negalios smulkmenos. Pagaliau Irenai pavyksta ją atpažinti: tai licėjaus laikų jos draugė, kuri žlugus komunizmui dar tą pačią savaitę jai parašė: „Ak, brangioji, kokios mes senos! Jau pats laikas tau sugrįžti!" Dar sykį ji pakartoja šią mintį, o jos gerokai suapvalėjusiame veide sušvitusi plati šypsena ūmai atveria dirbtinius dantis.

Kitos moterys apiberia ją varginamais klausimais: „Irena, ar tu atsimeni, kai..." Arba: „O gal girdėjai, kas nutiko...?", „Ir vis dėlto turėtumei jį prisiminti!", „Tas vyriškis buvo tokiomis didelėmis ausimis, kad iš jo tu visuomet šaipydavaisi!", „Tu juk negali tvirtinti jį užmiršusi! Jis kalba tik apie tave!"

Iki šiol jos neparodė nė menkiausio susidomėjimo tuo, ką ji joms mėgino papasakoti. Ką reiškia toks staigus jų puolimas? Ką nori sužinoti tos, kurios nieko nenorėjo girdėti? Ji gangreit supranta, kad jos klausinėja vien iš smalsumo: klausinėja, tarsi norėdamos patikrinti, ar ji žino tai, ką žino jos, ar ji atsimena tai, ką atsimena jos. Visi šie klausimai jai palieka neišdildomą įspūdį visam gyvenimui.

Pirmiausia tokiu savo abejingumu viskam, ką ji patyrė gyvendama užsienyje, šios moterys jai nurėžė dvidešimt gyvenimo metų. O tokia savo apklausa dabar jos tik mėgina su-

rišti tolimą jos praeitį su dabartiniu gyvenimu. Tarsi, amputavusios jai dilbį, būtų norėjusios pritvirtinti plaštaką tiesiai prie alkūnės; ar amputavusios blauzdas būtų ketinusios prisiūti pėdas prie kelių.

Apstulbinta šio vaizdo, ji nieko negeba joms atsakyti; beje, moterys nieko kita ir nesitikėjo; eidamos vis girtyn ir girtyn, jos grįžta prie savo tuščių plepalų, kuriuose Irenai nebeliko vietos. Ji mato, kaip vienu metu prasiveria jų visų burnos, kaip juda tardamos žodžius ir be paliovos pratrūkdamos kvatoti (mįslė: kaip moterys, viena kitos nė nesiklausydamos, geba juoktis iš to, ką sako viena kitai?). Nė viena jų daugiau nekalbina Irenos, tačiau visos jos trykšta puikia nuotaika, o moteris, kuri dar pačioje pradžioje užsakė visoms alaus, ūmai uždainuoja, prie jos prisideda kitos, ir vakarui pasibaigus, netgi išėjusios į gatvę, jos visos dainuoja.

Gulėdama lovoje, Irena mintyse atkuria tą vakarėlį; ir dar sykį ją apninka kadaise patirtas emigracijos sapno košmaras, ir vėl ji regi save triukšmingų, bet nuoširdžių moterų, keliančių alaus bokalus, apsuptyje. Sapne šios moterys priklausė slaptajai policijos tarnybai, joms buvo duotas nurodymas įvilioti ją į spąstus. Tačiau kokiai tarnybai priklausė šios dienos moterys? „Jau pats laikas tau sugrįžti", – jai sakė buvusi jos bendramokslė su tais makabriškais dirbtiniais dantimis. Šiai kapinių (tėvynės kapinių) pabaisai buvo pavesta Ireną sudrausti: tai yra įspėti ją, kad laikas spaudžia ir kad gyvenimas baigiasi ten, kur ir prasideda.

Paskui ji prisimena Miladą, kuri pasirodė esanti jai tokia motiniškai draugiška; ji leido jai suprasti, kad niekam daugiau neįdomi jos odisėja; beje, Irena taria sau, kad ir Milada ja nė kiek nesidomėjo. Bet ar gali jai tai prikišti? Ir kodėl ji privalo domėtis tuo, kas neturi nieko bendra su dabartiniu jos gyvenimu? Juk tai būtų buvusi tikrų tikriausia mandagi

komedija, ir Irena jautėsi be galo laiminga, kad Milada buvo jai tokia maloni ir nė kiek neapsimetinėjo.

Paskutinė mintis prieš jai užmiegant buvo apie Silvi. Kaip seniai ji ją matė! Kaip jai jos trūksta! Irenai labai norėtųsi pakviesti ją į bistro ir papasakoti paskutinių savo kelionių į Bohemiją nuotykius. Norėtųsi padėti jai suprasti tuos sunkumus, kurie laukia tavęs sugrįžus. Beje, tai tu (mintyse įsivaizduoja save jai tai sakant), tai tu pirmoji ištarei žodžius: Didysis Sugrįžimas. Bet tu žinai, Silvi, šiandien aš supratau: ir vėl galėčiau gyventi su jais, bet tik su sąlyga, kad visa tai, ką išgyvenau su tavimi, su jumis, su prancūzais, kad visa tai iškilmingai padėčiau ant tėvynės aukuro ir uždegčiau. Dvidešimt mano gyvenimo metų pavirstų dūmais per šią šventą ceremoniją. O moterys dainuotų ir šoktų kartu su manimi aplink laužą laikydamos alaus bokalus iškeltose rankose. Tai kaina, kurią privalanti sumokėti už tai, kad jai būtų už viską atleista. Už tai, kad būtų ir vėl priimta į jų būrį. Už tai, kad ji ir vėl taptų viena jų.

12

Kartą Paryžiaus oro uoste, perėjusi pro pasų kontrolės postą, ji nuėjo atsisėsti laukiamojoje salėje. Priešais ant suolo išvydo vyrą, kiek padvejojusi, o ir nustebusi, jį atpažino. Susijaudinusi luktelėjo, kol jųdviejų žvilgsniai susitiks, tada jam šyptelėjo. Jis irgi šyptelėjo šiek tiek linktelėdamas galvą. Ji atsistojo ir nuėjo jo link; jis taip pat atsistojo.

– Mudu susipažinome Prahoje, ar ne? – ištarė jam čekiškai. – Ar dar mane prisimeni?

– Žinoma, prisimenu.

– Tave išsyk atpažinau. Nė kiek nepasikeitęs.

– Tu perdedi.

– Ne ne. Tu lygiai toks pat kaip ir anksčiau. O Dieve, kaip visa tai seniai buvo! – Paskui juokdamasi pridūrė: – Esu tau dėkinga, kad mane atpažinai! – Ir dar: – Ar visą tą laiką buvai čia, šalyje?

– Ne.

– Emigravai?

– Taip.

– Ir kurgi tu gyvenai? Prancūzijoje?

– Ne.

Ji atsiduso:

– Ak, kad tu būtumei gyvenęs Prancūzijoje ir kad tik šiandien būtume susitikę...

– Visiškai atsitiktinai vykstu per Paryžių. Aš gyvenu Danijoje. O tu?

– Čia. Paryžiuje. O Dieve! Negaliu patikėti savo akimis! Kaipgi tu gyvenai visą šį laiką? Ar tau pavyko rasti darbą pagal specialybę?

– Taip. O tau?

– Teko dirbti bent septynis.

– Nenoriu tavęs klausti, kiek vyrų turėjai gyvenime.

– Ir nereikia. Aš savo ruožtu pažadu ir tavęs nieko apie tai neklausinėti.

– O dabar? Tu grįžti visam laikui?

– Ne visai. Vis dar turiu butą Paryžiuje. O tu?

– Aš irgi ne visai.

– Bet tu ten dažnai nuvažiuoji.

– Ne, tai pirmas kartas, kai ten vykstu, – atsakė jis.

– Taip vėlai?! Nenorėjai anksčiau?

– Ne.

– Neturėjai jokių įsipareigojimų Bohemijoje?

– Aš esu visiškai laisvas žmogus.

Šiuos žodžius jis ištarė gan oriai, bet su tam tikra liūdesio gaidele – ji išsyk tai pastebėjo.

Lėktuve jos vieta buvo priekyje, šalia perėjimo. Daug kartų ji atsigręžė norėdama žvilgtelėti į jį. Niekados neužmiršo to jųdviejų jaunystės susitikimo. Tai buvo Prahoje. Ji buvo su būreliu draugų viename bare, ir jis, jos draugų draugas, tuokart nenuleido nuo jos akių. Jųdviejų meilės istorija nutrūko net neprasidėjusi. Širdyje jai liko širdgėla, žaizda, kuri niekad neužgijo.

Porąsyk ji nuėjusi atsirėmė į jo kėdę norėdama pratęsti pokalbį. Ji sužinojo, kad jis ketinąs viešėti Bohemijoje vos tris keturias dienas ir aplankyti vieną provincijos miestelį, kur gyveno jo šeima. Ją tai nuliūdino. Nejau neketinąs už-

sukti bent vienai dienai į Prahą? O taip, prieš grįždamas į Daniją, kokiai vienai dviem dienoms. Ar galės su juo pasimatyti? Būtų labai malonu ir vėl susitikti! Jis jai pasakė provincijos viešbučio, kuriame apsistos, pavadinimą.

13

Jis irgi džiaugėsi šiuo susitikimu; ji buvo draugiška, koketiška ir sykiu maloni, maždaug keturiasdešimties, daili, bet jis niekaip negalėjo prisiminti, kur ją kitados matęs. Nepatogu imti ir kam nors prisipažinti, kad neprisimeni, bet šį sykį buvo dukart tiek nepatogu gal dėl to, kad jis ir nebuvo jos pamiršęs, tik negalėjo atpažinti. Būtų storžieviška prisipažinti moteriai tai, be to, jis ir nebūtų gebėjęs. Tačiau gangreit jis suprato, kad nepažįstamoji nė nesirengia tikrinti, ar jis ją prisimenąs ar ne, ir kad nieko nėra maloniau, kaip šnekučiuotis su ja. Bet kai jiedu pažadėjo vienas kitam ir vėl pasimatyti ir kai ji norėjo duoti jam savo telefono numerį, jis pasijuto nepatogiai: kaip jis skambins kažkam, kieno net ir vardo nežino? Daug neaiškindamas pasakė, jog jis labiau linkęs, kad ji jam paskambintų, ir paprašė ją užsirašyti jo viešbučio provincijoje numerį.

Prahos oro uoste jiedu išsiskyrė. Išsinuomojęs automobilį jis išvažiavo į greitkelį, tada pasuko provincijos keliu. Atvykęs į miestą, veltui ieškojo kapinių. Beieškodamas atsidūrė naujame vienodų daugiaaukščių gyvenamųjų namų rajone ir ten visiškai pasiklydo. Pamatęs maždaug dešimties metų berniuką, stabtelėjo klausdamas, kaip nuvažiuoti į kapines. Berniukas žiūrėjo į jį netardamas nė žodžio. Manydamas, kad šis jo nesupratęs, Žozefas pakartojo klausimą, tik jau daug lėčiau, garsiau, kaip užsienietis, kuris stengiasi aiškiai ištarti

kiekvieną žodį. Berniukas pagaliau jam atsakė, jog nežinąs. Bet kaip, po velnių, galima nežinoti, kur yra vienintelės miesto kapinės? Jis pajudėjo iš vietos, klustelėjo dar keleto praeivių, tačiau ir jų paaiškinimai jam pasirodė niekam tikę. Pagaliau jam pavyko jas rasti: įsispraudusios už naujai nutiesto kelių žiedo, jos atrodė kuklios ir kur kas mažesnės nei kitados.

Išlipęs iš automobilio, pasuko liepų alėja, vedančia tiesiai prie kapo. Būtent šioje vietoje jis matė prieš trisdešimt metų leidžiant į duobę karstą su motinos palaikais. Prieš išvykdamas į užsienį jis dažnai čion ateidavo, kiekvienąsyk, kai tik atvažiuodavo į savo gimtąjį miestą. Dar prieš mėnesį, ruošdamasis kelionei į Bohemiją, jau žinojo, kad ši prasidės būtent nuo čia. Jis žiūrėjo į antkapį; marmuro akmenyje buvo parašyta daugybė vardų: matyt, per tą laiką kapavietė virto bendru miegamuoju. Tarp alėjos ir antkapio plytėjo tik nedidelė rūpestingai prižiūrima veja, besipuikuojanti siaura gėlių lysve; jis mėgino įsivaizduoti karstus ten, giliai: jie turbūt suguldyti vienas šalia kito, eilėmis po tris ir keliais aukštais vienas ant kito. Jo motina – pačioje apačioje. O kur jo tėvas? Miręs penkiolika metų vėliau, jis turėjo būti atskirtas nuo jos mažiausiai per vieną karstų eilę.

Prieš akis jam iškilo mamos laidotuvės. Tuo laiku čia ilsėjosi tik du mirusieji: abu jo tėvo tėvai. Tada jam atrodė visiškai suprantamas dalykas, kad jo motina gulės prie vyro tėvų, ir jam net į galvą neatėjo mintis, kad motina būtų norėjusi atsigulti amžino poilsio prie savo tėvų. Ir tik jau daug vėliau jis suprato, kad laidojimas šeimos kapuose yra numatomas gerokai iš anksto, atsižvelgiant į tai, kas stipresnis; jo tėvo šeima visais laikais buvo kur kas įtakingesnė nei jo motinos giminė.

Jį pritrenkė naujų pavardžių, įamžintų antkapyje, gausybė. Praėjus keleriems metams po jo išvykimo jį pasiekė žinia

apie dėdės, paskui tetos, o galiausiai ir tėvo mirtį. Jis įniko atidžiai skaityti kiekvieną pavardę; kai kurios jų buvo tų žmonių, kuriuos jis iki šiol manė esant gyvus; jis buvo apstulbintas. Tačiau išties jį apstulbino ne šių žmonių mirtis (tasai, kuris pasiryžta visam laikui palikti savo šalį, privalo susitaikyti su mintimi, jog niekados daugiau neišvys savo artimųjų), o tai, kad jam apie tai niekas nepranešė. Komunistinis saugumas tikrino visut visus laiškus, siunčiamus emigrantams. Gal jie bijojo jam rašyti? Jis dirstelėjo į mirties datas: dvi paskutiniosios buvo vėlesnės, jau gerokai po 1989-ųjų. Taigi visiškai ne iš atsargumo jie jam nerašė. Tiesa buvo kur kas baisesnė: jis jiems daugiau neegzistavo.

14

Viešbutis buvo statytas paskutiniaisiais komunizmo metais: gan šiuolaikiškas ir glotnus pastatas, toks, kokius tais laikais statydavo visame pasaulyje, pagrindinėje miesto aikštėje, labai didelis, daugybe aukštų iškylantis virš miesto stogų. Jis įsikūrė viešbučio kambaryje šeštajame aukšte, tada priėjo prie lango. Buvo septinta valanda vakaro, sutemos pamažu gaubė miestą, įsižiebė gatvių žibintai, ir aikštė atrodė neįtikimai rami.

Prieš palikdamas Daniją, mėgindavo įsivaizduoti akistatą su pažįstamomis vietomis, su savo praeitimi, ir klausdavo savęs, ar jausis nustebintas? O gal visiškai abejingas? Apsidžiaugs? Nusivils? Nieko panašaus. Kol jo čia nebuvo, nematoma šluota perbraukė per jo jaunystės paveikslą nušluodama visa, kas buvo jam taip artima; akistata, kurios jis taip laukė, neįvyko.

Prieš daugelį metų Irena lankėsi viename Prancūzijos provincijos miestelyje ieškodama ramaus kampelio poilsiui savo vyro, kuris jau tuomet sunkiai sirgo. Buvo sekmadienis, miestelis skendėjo tyloje, jiedu stabtelėjo ant tilto ir žiūrėjo į upės vandenį, ramiai tekantį tarp dviejų žalumoje skendinčių krantų. Ties ta vieta, kur upė darė lankstą, puikavosi senas užmiesčio namas, supamas sodo, kuris jiedviem priminė raminamą jų pačių namų įvaizdį ir buvo jiems tarsi pasibaigusios jųdviejų idilės sapnas. Pakerėti šio grožio, jiedu nu-

sileido laiptais stačiu upės skardžiu, trokšdami ten kiek pasivaikščioti. Vos žengę keletą žingsnių, abu suprato, kad sekmadienio ramybė juos apvylė: toliau kelias buvo užtvertas, o priešais plytėjo tik apleista statybų aikštelė, kurioje riogsojo įvairi technika, traktoriai, kilo juodžemio ir smėlio krūvos. Kitame upės krante buvo matyti iškirsti medžiai. O tasai namas, kurio grožis juos patraukė, kai jį matė iš viršaus, žiojėjo išdaužytais langais ir didžiule skyle durų vietoje. Už jo kilo didžiulis, maždaug dešimties aukštų, statinys: juos sužavėjęs miestelio paveikslo grožis nebuvo vien optinė apgaulė; sutryptas, išniekintas ir pamintas, jis kėlėsi iš savo paties griuvėsių. Dar sykį Irenos žvilgsnis nukrypo į kitą upės krantą, ir staiga ji pastebėjo, kad tie nukirsti medžiai skendi žieduose! Nukirsti ir suguldyti, jie vis dėlto buvo gyvi! Tuo metu ūmai iš garsiakalbio pasigirdo kurtinama muzika. Priblokšta tokio netikėto smūgio, Irena užsispaudė rankomis ausis ir pratrūko raudoti. Raudoti dėl to pasaulio, kuris nyko jos akyse. Jos vyras, kuriam buvo likę gyventi vos keletas mėnesių, paėmė ją už rankos ir nusivedė atgal.

Jau tūkstantmečiai, kai milžiniška, tačiau nematoma šluota, keičianti, iškreipianti ar nušluojanti bet kokius prisiminimus nuo žemės paviršiaus, pluša iš peties, bet kitados buvę lėti, vos pastebimi jos mostai įgavo tokį pagreitį, kad aš savęs klausiu: ar mums vis dar suprantama „Odisėja"? Ar sugrįžimo epopėja nėra svetima mūsų epochai? Ar tą rytą, pabudęs ant Itakės kranto, Ulisas būtų galėjęs išgirsti, apimtas ekstazės, Didžiojo Sugrįžimo muziką, jeigu senasis alyvmedis būtų buvęs nukirstas ir jeigu jis nebūtų galėjęs nieko atpažinti aplink save?

Šalia viešbučio kitas aukštas pastatas buvo atsukęs į jį savo plikąją pusę, akliną sieną, papuoštą milžinišku piešiniu. Prietemoje sunku buvo perskaityti užrašą, ir Žozefas įžiūrėjo tik

dvi rankas, kurios spaudė viena kitą, didžiules rankas, kabančias tarp dangaus ir žemės. Nejaugi jos visąlaik čia buvo? Jis nebeatsiminė.

Vakarieniaudamas vienas viešbučio restorane, aplink save girdėjo kleganČius žmones. Tai skambėjo tarsi nesuprantamos kalbos muzika. Kas gi nutiko čekų kalbai per šiuos paskutiniuosius varganus du dešimtmečius? Galbūt tarimas pasikeitė? Ko gero. Kadaise kirtis, tvirtai dedamas ant pirmojo skiemens, dabar susilpnėjo, o intonacija dėl to tapo tarsi bekaulė. Kalbos skleidžiama melodija atrodė kur kas monotoniškesnė nei kadaise, pratisa. O jos tembras! Jis tapo nosinis ir teikė šnekai nemalonų kvailą atspalvį. Veikiausiai, bėgant šimtmečiams, visų kalbų muzika nepastebimai kinta, vis dėlto tie, kurie sugrįžta po ilgo laiko, lieka priblokšti tokio pasikeitimo: palinkęs prie lėkštės, Žozefas klausėsi svetimos kalbos – vis dėlto kiekvienas žodis jam buvo suprantamas.

Grįžęs į kambarį, nukėlė telefono ragelį ir surinko brolio numerį. Kitoje laido pusėje išgirdo džiaugsmingą balsą, kviečiantį jį tuoj pat užeiti.

– Aš tik norėjau tau pranešti apie savo atvykimą, – atsikalbinėjo Žozefas. – Atleisk man, bet šiandien negaliu. Nenoriu, kad po šitiekos metų išvystumėte mane tokios būklės. Jaučiuosi be galo pavargęs. O rytoj tu laisvas?

Jis net nebuvo tikras, kad brolis vis dar dirba ligoninėje.

– Pasistengsiu atsiprašyti, – atsakė jis.

15

Jis paskambina, ir brolis, penkeriais metais už jį vyresnis, atidaro duris. Žiūrėdami į akis, jiedu paspaudžia vienas kitam ranką. Abiejų žvilgsniai ypač tiriami, nes abu puikiai žino, ką tai reiškia: kiekvienas jų akimoju diskretiškai įvertina brolio plaukus, raukšles, dantis; kiekvienas jų žino, ko ieško veide to, kuris yra priešais jį, kaip kad kiekvienas jų žino, kad ir kitas ieško lygiai to paties jo veide. Jie jaučia gėdą, nes tai, ko jie abu ieško, yra spėjamas laiko tarpsnis, likęs kiekvienam jų iki mirties, ar, tiksliau, atvirai tariant, jiedu ieško vienas antrame ne tokios jau tolimos mirties apraiškų. Norėdami kuo greičiau užbaigti šį liguistą tyrimą, jie skubinasi rasti žodžių, kurie padėtų užmiršti šias keletą pražūtingų akimirkų: kokį nors kreipinį ar klausimą, o gal tiesiog (ir tai būtų dangaus dovana) kokį nors šmaikštų juoką (tačiau niekas tuo metu neateina jiems į pagalbą).

– Užeik, – pagaliau pakviečia brolis ir, apkabinęs Žozefą per pečius, nusiveda į svetainę.

16

– Laukiam tavęs nuo tos akimirkos, kai tik visa tai subyrėjo, – tarė brolis jiedviem atsisėdus. – Visi emigrantai seniai grįžo ar bent jau buvo pasirodę čia. Ne ne, jokiu būdu tai ne priekaištas. Tu juk geriau žinai, ką turi daryti.

– Apsirinki, – juokdamasis paprieštaravo Žozefas. – Taigi, kad nežinau, ką turiu daryti.

– Ar vienas atvykai? – pasiteiravo brolis.

– Vienas.

– Norėtum čia apsistoti visam laikui?

– Dar nežinau.

– Be abejo, turi paisyti ir savo žmonos nuomonės. Tu vedei tenai, kiek girdėjau?

– Taip, tenai.

– Tavo žmona – danė? – klustelėjo brolis neryžtingai.

– Taip, danė, – patvirtino Žozefas ir nutilo.

Ūmai stojusi slogi tyla vertė jaustis brolį ne itin patogiai, todėl Žozefas, norėdamas ją nutraukti, pasiteiravo:

– Ar dabar namas priklauso tau?

Kitados tai buvo trijų aukštų nuomojamas namas, kuris priklausė jų tėvui; antrame aukšte gyveno jų šeima (tėvas, motina ir du jų sūnūs), kiti du aukštai buvo nuomojami. Po 1948-ųjų komunistinės revoliucijos namas buvo nusavintas, o jų šeima čia liko gyventi kaip nuomininkai.

– Beje, – atsakė brolis, akivaizdžiai sutrikęs, – mes mėginome tavęs ieškoti, bet veltui.

– Kaip šitai suprasti? Juk tu žinai mano adresą!

Po 1989-ųjų visas nekilnojamasis turtas, kuris per revoliuciją buvo nacionalizuotas (taigi ir gamyklos, ir viešbučiai, nuomojami namai, laukai bei miškai), buvo grąžintas tikriesiems savininkams (tiksliau – jų vaikams arba vaikaičiams); šis procesas buvo vadinamas „nuosavybės teisės atkūrimu": užteko, jog kas nors pareikštų teismui esąs nekilnojamojo turto savininkas, ir po metų, per kuriuos reikalavimas į nuosavybės teisę galėjo būti užginčijamas, „nuosavybės teisės atkūrimas" tapdavo neatšaukiamas. Toks teisės procedūrų supaprastinimas atvėrė duris sukčiavimams, tačiau padėjo išvengti bylų, susijusių su palikimo teise, taip pat teismo nutarimų ir nuosprendžių apskundimo bei atšaukimo nagrinėjimo, ir šitai per stebėtinai trumpą laiką leido atgimti klasių visuomenei – turtingai buržuazijai, be galo sumaniai, o, svarbiausia, – gebančiai rūpintis šalies ekonomika.

– Mums padėjo vienas advokatas, – atsakė brolis, vis dar jausdamasis nepatogiai. – Dabar jau per vėlu. Visos procedūros baigtos. Bet tu dėl to nesijaudink: susitarsime tarpusavyje ir be jokių advokatų.

Tuo metu įėjo jo svainė. Šįsyk akistata net neįvyko: ji atrodė tokia susenusi, kad iškart viskas pasidarė aišku vos tik jai įėjus pro duris. Žozefas nunarino galvą – žvilgtelės į ją vėliau, vogčiomis, kad neišgąsdintų. Apimtas gailesčio, jis atsistojo, priėjo prie jos ir pabučiavo.

Jiedu prisėdo. Vis dar negalėdamas atsipeikėti, Žozefas dirstelėjo į ją; jeigu būtų ją sutikęs gatvėje, nebūtų atpažinęs. „Tai – patys artimiausi man žmonės, – mąstė jis, – mano šeima, vienintelė, kurią turiu, mano brolis, mano vienintelis brolis". Mintyse jis nuolat kartojo šiuos žodžius, tarsi

norėdamas kuo ilgiau išsaugoti tą jaudulį, kol jis dar visiškai nedingo.

Užlietas šios ūmios švelnumo bangos, jis tarstelėjo:

– Užmirškim tą namo istoriją. Klausyk, mąstykime pragmatiškai: juk išties man visiškai nerūpi turėti kokią nors nuosavybę čia. Mano gyvenimas – ne čia.

Palengvėjusia širdimi brolis pakartojo:

– Ne ne, mėgstu būti teisingas visur ir visada. Beje, tavo žmonos nuomonė irgi svarbi.

– Pasikalbėkime apie ką nors kita, – tarė Žozefas, dėdamas ranką ant brolio rankos ir ją spustelėdamas.

17

Jiedu nuvedė jį per visą butą ketindami parodyti pertvarkymus, kurie buvo padaryti jam išvykus. Viename kambaryje jis išvydo paveikslą, kuris kadaise buvo jo. Nusprendęs palikti šalį, turėjo suktis greitai. Tuomet jis gyveno kitame provincijos mieste ir, privalėdamas laikyti paslaptyje savo ketinimą emigruoti, jokiu būdu negalėjo išsiduoti dalydamas savo labą draugams. Kelionės išvakarėse jis įdėjo raktus į voką ir išsiuntė savo broliui. Paskui, jau paskambinęs jam iš užsienio, prašė brolį paimti iš jo buto visa, kas jam atrodė tinkama, kol dar valdžia nekonfiskavo. Jau vėliau, apsistojęs Danijoje ir būdamas laimingas, galėdamas pradėti gyvenimą iš naujo, jis neturėjo nė menkiausio noro teirautis, ką broliui pavyko išgelbėti ir kur jis visa tai dėjo.

Jis ilgai žiūrėjo į paveikslą, – jame buvo vaizduojamas varganas darbininkų rajonas, nutapytas drąsiai ir išmaniai taikant spalvas, – primenantį amžiaus pradžios fovistų tapybą, tarkim, kad ir Dereno paveikslus. Ir vis dėlto šis paveikslas buvo toli gražu ne parodija; jeigu jis būtų buvęs eksponuojamas 1905 metais Paryžiaus rudens salone šalia kitų fovizmo atstovų kūrybos, visi būtų buvę nustebinti jo keistumo, kurį kėlė mįslinga svečio, atvykusio iš tolimų kraštų, dvasia. Išties paveikslas buvo tapytas 1955-aisiais, tuo laiku, kai socialistinio meno doktrina griežtai reikalavo tapyti realizmo dvasia: autorius, aistringas modernizmo atstovas, būtų labiau

norėjęs tapyti taip, kaip buvo tapoma visame pasaulyje, tai yra laikydamasis abstrakcionizmo tradicijų, bet kartu jis svajojo ir eksponuoti savo kūrinius; todėl dailininkas privalėjo rasti stebuklingą sąlyčio tašką, kad ideologų keliami reikalavimai nesikirstų su menininko troškimais; taigi visos tos lūšnos, neatsiejamos nuo darbininkų gyvenimo įvaizdžio, buvo tarsi duoklė ideologams, tačiau naudodamas ryškias irealistines spalvas menininkas bent šitaip atsigriebdavo.

Žozefui teko lankytis jo dirbtuvėse šeštajame dešimtmetyje, tuo laiku, kai oficialiosios doktrinos reikalavimai ėmė silpti ir kai dailininkas kone laisvai galėjo tapyti tai, ką norėjo. Būdamas be galo paprastas ir nuoširdus, Žozefas neslėpė, kad senasis paveikslas jam patinkąs labiau už naujuosius jo kūrinius, ir dailininkas, kuris jautė tam tikrą simpatiją, sumišusią su atlaidumo jausmu savo darbininkiško fovizmo periodui, jam padovanojo šį paveikslą be jokio sąžinės graužimo; jis netgi paėmė teptuką ir šalia savo parašo užrašė jam dedikaciją: *Žozefui*.

– Tu gerai pažinojai šį dailininką, – tarstelėjo brolis.

– Žinoma. Aš išgelbėjau jo mažąjį pudelį.

– Ar ketini užsukti pas jį?

– Ne.

Netrukus po 1989-ųjų Žozefas Danijoje gavo krūvą nuotraukų su naujausiais dailininko darbais, sukurtais visiškoje laisvėje: jie niekuo nesiskyrė nuo milijonų kitų paveikslų, kurie tuo metu buvo tapomi visoje planetoje; taigi dailininkas galėjo pasigirti dviguba pergale: jis buvo visiškai laisvas ir niekuo nesiskyrė nuo kitų.

– Ar tau vis dar patinka šis paveikslas? – klustelėjo brolis.

– Labai. Jis vis toks pat nepakartojamas.

Brolis galvos mostu parodė į savo žmoną:

– Kati jis irgi labai patinka. Kiekvieną dieną ji stabteli prie jo.

Paskui jis pridūrė:

– Rytojaus dieną, kai tu išvykai, paprašei manęs atiduoti paveikslą tėtei. Jis jį pasikabino virš stalo savo kabinete ligoninėje. Tėtė žinojo, kad Kati šis paveikslas labai patinka, todėl prieš mirdamas jį jai ir paliko. – Kiek patylėjęs tęsė: – Tu net neįsivaizduoji, kokius siaubingus metus mums čia teko išgyventi!

Žiūrėdamas į svainę, Žozefas ūmai prisiminė jos niekad nemėgęs. Senais laikais jai jausta antipatija (ji, beje, atsilygino tuo pačiu) dabar atrodė kvaila ir apgailėtina. Ji stovėjo šalia, akis įsmeigusi į paveikslą, o jos veidas buvo kupinas liūdno bejėgiškumo, ir Žozefas su užuojauta tarė broliui:

– Žinau.

Brolis ėmė pasakoti visą šeimos istoriją nuo pradžių: apie ilgą tėvo agoniją, Kati ligą, nenusisekusias dukters vedybas, paskui apie intrigas, nukreiptas prieš jį ligoninėje, kur jo, kaip gydytojo, reputacija buvo labai kritusi vien dėl to, kad jo brolis Žozefas emigravęs į užsienį.

Paskutiniuose jo žodžiuose nebuvo priekaišto, bet Žozefas nė neabejojo, su kokia pagieža brolis ir svainė tuomet kalbėdavęsi apie jį, būdami pasipiktinę tuo keletu priežasčių, kurias Žozefas būtų galėjęs išvardyti norėdamas pateisinti savo ryžtą emigruoti, kurį, be jokios abejonės, jiedu laikė labai neatsakingu žingsniu: tuometė santvarka nebuvo gailestinga emigrantų artimiesiems.

18

Svetainėje stalas buvo padengtas pietums. Pašnekesys it vijoklis vijosi apie visa tai, kas, brolio ir svainės žodžiais tariant, vyko čia, kol jo nebuvo. Gyvenimo dešimtmečiai sklandė virš lėkščių, kai staiga svainė jį užsipuolė:

– Tu juk irgi buvai fanatiškai nusiteikęs vienu metu. Kaip tu kalbėdavai apie bažnyčią! Mes visi tavęs bijojome.

Šie jos žodžiai jį pritrenkė.

– Manęs bijojote?

Jo svainė tvirtino savo. Jis geriau įsižiūrėjo: jos veide, kuris vos prieš keletą akimirkų jam atrodė visiškai neatpažįstamas, ėmė ryškėti seniai praėjusių laikų bruožai.

Pasakymas, kad jie jo bijoję, išties buvo gryniausia nesąmonė, vien tiktai svainės prisiminimas, siekęs licėjaus laikus, kai jam buvę šešiolika devyniolika metų. Visiškai galimas dalykas, kad kada nors jis pasišaipė iš tikinčiųjų, bet tokios jo kalbos juk neturėjo nieko bendra su kovingu santvarkos ateizmu – buvo taikomos tik jo šeimai, kuri niekados nepraleisdavo sekmadienio Mišių ir šitokiu savo uolumu tik kurstė begalinį Žozefo norą žaisti provokatorių. 1951-aisiais, praėjus trejiems metams po revoliucijos, jis sėkmingai išlaikė bakalauro egzaminus ir, skatinamas vis tos pačios provokatoriškos dvasios, nusprendė studijuoti veterinariją: gydyti sergančiuosius, tarnauti žmonijai buvo didis šeimos pasididžiavimas (jo senelis taip pat buvo gydytojas), tačiau jis panūdo

visiems pareikšti, kad karvės jam labiau patinka nei žmonės. Kad ir kaip būtų keista, niekas nei žavėjosi, nei smerkė tokį jo mestą iššūkį; kadangi veterinarija visuomenės nebuvo laikoma prestižine, toks jo pasirinkimas buvo įvertintas kaip ambicingumo stoka, kaip akivaizdus sutikimas būti šeimoje antraeiliam po savo brolio.

Padrikai jis mėgino paaiškinti (jiems, o ir sau pačiam) paauglystės psichologiją, bet jam buvo sunku rasti tinkamų žodžių, juo labiau kad svainės veide sustingusi šypsena, nutaikyta į jį, bylojo amžiną nepritarimą jo nuomonei. Ir jis suprato, kad negali nieko pakeisti; kad tai – tarsi nerašytas įstatymas: tie, kuriems gyvenimas nenusiseka, nuolat ieško kaltininkų. Žozefas nusikalto dukart: būdamas paauglys, kai blogai kalbėjo apie Dievą, ir jau būdamas suaugęs, kai emigravo į užsienį. Jam daugiau nebuvo noro ką nors aiškinti, tad brolis, subtilus diplomatas, pakreipė pokalbį kita linkme.

Jo brolis, būdamas antro kurso medicinos studentas, 1948 metais buvo pašalintas iš universiteto už buržuazinę kilmę; kad neprarastų vilties vėliau tęsti mokslus ir tapti chirurgu kaip jo tėvas, jis bet kuria kaina siekė išreikšti savo pritarimą komunizmui, kol pagaliau vieną dieną, be galo nuliūdęs, įstojo į komunistų partiją ir jai priklausė iki pat 1989-ųjų. Abiejų brolių keliai išsiskyrė: pirmiausia, pašalintas iš universiteto, vėliau priverstas išsižadėti savo įsitikinimų, vyresnysis brolis save laikė (ir visąlaik būtų laikęs) auka; o veterinarijos mokykloje, ne tokioje paklausioje ir ne taip sekamoje, jaunėliui nereikėjo viešai rodyti savo ištikimybės tuomečiam režimui: savo brolio akyse jis visuomet buvo (ir visuomet bus) laimės kūdikis, kuris moka tik pasitraukti, kitaip sakant, dezertyruoti.

1968-ųjų rugpjūtį rusų armija užėmė šalį; ištisą savaitę visų miestų gatvėse skambėjo pykčio šūksniai. Dar niekados šalis nebuvo virtusi tokia visų branginama tėvyne ir dar nie-

kados čekų tauta nebuvo tokia vieninga. Svaiginamas neapykantos, Žozefas buvo pasirengęs pulti tiesiai po šarvuočiais. Paskui valdžios vyrai buvo suimti, su palyda nuvežti į Maskvą ir priversti pasirašyti skubotą kompromisą, o tuolaik čekų tauta, apimta pykčio, grįžo į namus. Maždaug po pusantrų metų, Spalio revoliucijos Rusijoje penkiasdešimt antrųjų metinių dieną, kuri buvo primesta šaliai kaip švenčių diena, Žozefas sėdo į automobilį miestelyje, kuriame turėjo savo kabinetą, ketindamas vykti į kitą šalies kraštą aplankyti artimųjų. Įsukęs į miestą, jis šiek tiek sulėtino greitį; jam buvo įdomu pažiūrėti, kaip pastatų langai išpuošti raudonomis vėliavomis, kurios šiais pralaimėjimo metais bylojo vien nuolankų pritarimą naujajai santvarkai. Pasirodo, vėliavų būta kur kas daugiau, nei jis tikėjosi: galbūt tie, kurie jas buvo iškėlę, ir ėjo prieš savo pačių įsitikinimus, tai darė iš atsargumo, skatinami neaiškios baimės, vis dėlto jie tai darė savo valia, nes niekas jų nei vertė jas kelti, nei jiems dėl to grasino. Jis sustojo priešais namą, kuriame gimė. Antrame aukšte, kur gyveno brolis, puikavosi didžiulė ryškiai raudona vėliava. Valandėlę, nė neišlipdamas iš automobilio, jis nenuleido nuo jos akių; tada pajudėjo iš vietos. Grįždamas atgal jis nusprendė palikti šalį. Ir visai ne todėl, kad nebūtų įmanęs čia gyventi. Be jokios abejonės, jis ramiai būtų galėjęs čia gydyti karves. Tačiau jis gyveno vienas, buvo išsiskyręs, neturėjo vaikų, o ir laisvas dar buvo. Tuomet nusprendė, kad jam duotas tik vienas gyvenimas ir kad norėtų šį savo gyvenimą nugyventi kitur.

19

Baigiantis pietums, gurkšnodamas kavą Žozefas vis galvojo apie savo paveikslą. Mąstė, kaip galėtų jį atsiimti ir ar lėktuve jis neužimtų pernelyg daug vietos. Ar ne geriau būtų išėmus drobę iš rėmų ir ją suvyniojus?

Jau ketino apie tai užsiminti, kai svainė jį klustelėjo:

– Tikriausiai užsuksi ir pas N.?

– Dar nežinau.

– Judu buvote labai geri draugai.

– Ir dabar esame.

– 1948-aisiais visi drebėjo prieš jį. Raudonasis komisaras! Jis tau daug padėjo, ar ne? Esi jam skolingas!

Brolis paskubėjo pertraukti žmoną tiesdamas Žozefui nedidelį ryšulėlį ir tardamas:

– Tai visa, ką tėvui pavyko išsaugoti apie tave. Radome tik po jo mirties.

Matyt, broliui reikėjo netrukus vykti į ligoninę; jų susitikimas ėjo į pabaigą, ir Žozefas suprato, kad pašnekesys apie paveikslą nebeįvyks. Kaipgi?! Svainė prisimena jo draugą N., o šit jo paveikslą pamiršta? Ir vis dėlto, nors jis ir buvo pasirengęs atsisakyti viso jam priklausančio palikimo, jam priklausančios namo dalies, šis paveikslas buvo jo, jo vieno, ant jo buvo užrašytas jo vardas šalia dailininko pavardės! Kaip galėjo juodu, ji ir jo brolis, teigti, kad paveikslas jam nepriklauso?

Svetainėje ūmai pasidarė slogu, ir brolis griebėsi pasakoti kaži ką juokinga. Bet Žozefas jo nė nesiklausė. Jis nusprendė reikalauti savo paveikslo ir sutelkė mintis į tai, ką norėjo pasakyti, išsiblaškęs jo žvilgsnis netikėtai nukrypo į brolio riešą ir laikrodį ant jo. Jis jį pažino: toks didelis, juodas, veik išėjęs iš mados; jis jį buvo palikęs savajame bute, o brolis jį pasisavino. Ne, Žozefui nederėjo tuo piktintis. Juk viskas vyko pagal jo paties nurodymus; ir vis dėlto, kai išvydo savo laikrodį ant kito žmogaus riešo, jį apėmė keistas nerimo jausmas. Jam atrodė, tarsi jis būtų išvydęs pasaulį akimis mirusiojo, po dvidešimties metų išsiraususio iš savo kapo: jis žengia per žemę nedrąsiai, tarsi kojos būtų atpratusios vaikščioti; jam sunku atpažinti pasaulį, kuriame gyveno, ir be paliovos jis užkliūva už savo paties gyvenimo nuolaužų: jis regi jo kelnes, kaklaraištį dėvinčius likusius gyvuosius, kurie, suprantama, jo daiktus kadai išsidalijęs; jis visa tai regi, bet nieko nereikalauja: juk mirusieji yra drovūs. Apimtas tokio mirusiųjų drovos jausmo, Žozefas neturėjo jėgų nė žodeliu klustelėti apie savo paveikslą. Pakilo eiti.

– Ateik šį vakarą. Kartu pavakarieniausime, – pakvietė brolis.

Žozefas ūmai prieš akis išvydo savo žmonos veidą; ir jam kilo nenugalimas noras kreiptis į ją, pasikalbėti su ja. Tačiau negalėjo: į jį žiūrėjo brolis, laukdamas atsakymo.

– Labai apgailestauju, turiu be galo mažai laiko. Kitą kartą, – pasakė jis, nuoširdžiai paspausdamas jiems abiem rankas.

Grįžtant atgal į viešbutį ir vėl prieš akis jam iškilo žmonos veidas, ir jis užsiplieskė: „Tai tu kalta. Tu liepei man čia važiuoti. Aš juk taip nenorėjau. Neturėjau jokio noro čia grįžti. Bet tu nenusileidai. Nenuvykti tenai, pasak tavęs, būtų nesuprantamas dalykas, tiesiog nepateisinama ir net negražu. Ar vis dar tau atrodo, jog buvai teisi?"

20

Grįžęs į kambarį, išvynioja ryšulį, kurį jam buvo davęs brolis: jame randa albumą su savo vaikystės nuotraukomis – motinos, tėvo, brolio ir daugybę mažojo Žozefo nuotraukų; albumą atideda į šalį, ketindamas jį pasilikti. Randa ir dvi iliustruotas vaikiškas knygeles; jas išmeta į šiukšliadėžę. Dar randa vaiko rankele spalvotu pieštuku nupieštą piešinį su užrašu „Mamos gimtadienio proga" ir nevykusiu savo paties parašu; piešinį irgi išmeta. Paskui randa kažkokį sąsiuvinį. Atverčia jį: tai licėjaus laikų jo dienoraštis. Kaip jis atsidūrė pas tėvus?

Nors užrašai sąsiuvinyje siekė pirmuosius komunizmo metus, su apviltu smalsumu jis jame randa tik pasimatymų su licėjaus mergaitėmis aprašymus. Dar nesubrendęs, o jau ištvirkęs? Ne, dar tik berniūkštis. Padrikai verčiant lapus jam užkliūva šie priekaištingi žodžiai, skirti vienai merginai: „Tu man sakei, kad meilė esti vien kūniška. Mažute, juk tu sprukte spruktum nuo vyro, kuris tau prisipažintų geidžiąs vien tavo kūno. Ir tik tuomet tu suprastumei, koks baisus vienatvės jausmas".

Vienatvė. Šį žodį jis dažnai kartoja. Vaizduodamas siaubingą vienatvės perspektyvą, jis mėgino šitaip jas įbauginti. Siekdamas jų meilės, jis joms skaitydavo pamokslus nelyg kunigas: šalia kilnių jausmų veriasi seksualumas – tarsi dykuma, kurioje mirštama iš liūdesio.

Jis skaito, bet nieko nebeatsimena. Ką jis čia jam paisto, šis nepažįstamasis? Ar tik nenori jam priminti, kad kitados čia gyveno prisidengęs jo vardu? Žozefas atsistoja ir prieina prie lango. Aikštė – užlieta popietės saulės spindulių, ir šįkart ant didžiulės sienos aiškiai matomas piešinys, vaizduojantis dvi rankas: viena ranka – balta, kita – juoda. O virš jų – trijų raidžių derinys, žadantis „saugumą" ir „vienybę". Be jokios abejonės, piešinys nupieštas po 1989-ųjų, kai šalis palaimino naujų laikų šūkius: visų pasaulio rasių brolybė; viso pasaulio kultūrų suartėjimas; visa ko vienybė, visų pasaulių vienybė.

Panašių rankų, spaudžiančių įvairiose afišose viena kitą, Žozefui buvo tekę matyti ir anksčiau. Imkime kad ir čekų darbininką, spaudžiantį ranką rusų kareiviui! Nors ir keliantis neapykantą, šis propagandinis paveikslas neginčijamai įėjo į čekų tautos, kuri dėl daugybės įvairiausių priežasčių spaudė arba atstūmė rusų ar vokiečių tiesiamas rankas, istoriją. Bet kodėl spaudžiama juodaodžiam žmogui ranka? Šios šalies žmonės žinojo tik tai, jog žemėje yra juodaodžių. Tačiau niekados gyvenime jo motina nebuvo nė vieno sutikusi.

Jis žvelgia į šias dvi rankas, pakibusias tarp dangaus ir žemės, tokias dideles, daug didesnes už bažnyčios varpinę, rankas, kurios tarsi perkėlė šią vietą į visiškai svetimą aplinką. Ilgai stebi šią aikštę, plytinčią apačioje, tarsi ieškodamas pėdsakų, kuriuos jis, dar jaunystėje, įspaudė grindinyje vaikščiodamas čia su savo moksladraugiais.

„Moksladraugiai". Šį žodį jis ištaria lėtai, pusbalsiu, lyg norėdamas įtraukti to nebrandžios jaunystės kvapo (tokio silpno ir vos juntamo!), praėjusių, amžiams dingusių laikų, seniai užmirštų laikų, liūdnų tarsi našlaičių prieglauda, kvapo; tačiau priešingai nei Irena, atsidūrusi viename Prancūzijos

provincijos miestelyje, jis nejaučia jokio prisirišimo prie praeities, kuri bejėgiškai iškyla jam prieš akis; nejaučia jokio noro sugrįžti; nejaučia nieko, tik abejingumą; keistą atšalimą.

Jeigu būčiau gydytojas, nustatyčiau tokią diagnozę: „Ligonį kankina nostalgijos nepakankamumas".

21

Tačiau Žozefas nesijaučia sergąs. Jis mąsto blaiviai. Nostalgijos nepakankamumą laiko menkaverčio gyvenimo įrodymu. Todėl pataisau anksčiau nustatytą diagnozę: „Ligonį kankina mazochistinis atminties iškrypimas". Tikra tiesa, jis prisimena tik tas gyvenimo akimirkas, kurios jam kelia pasipiktinimą pačiu savimi. Jis nenori prisiminti savo vaikystės. Bet negi, būdamas vaikas, jis neturėjo visa, ko trokšo? Argi jo tėvas nebuvo visų pacientų gerbiamas gydytojas? Kodėl brolis juo taip didžiavosi, bet nieku gyvu ne jis? Dažnai jis pešdavosi su savo draugais – pešdavosi gan narsiai. Beje, jis jau seniai užmiršo savo pergales, užtat nuolat prisimindavo tą kartą, kai vienas jo draugas, kurį jis laikė silpnesniu už save, paguldė jį sykį ant menčių ir nepaleido jo nuo žemės tol, kol garsiai nesuskaičiavo iki dešimt. Dar ir šiandien jis jaučia žeminamą savo kūno prisispaudimą prie grindinio. Kai jis dar gyveno Bohemijoje ir susitikdavo žmones, kurie jį anksčiau pažinojo, visuomet stebėdavosi, kad jį laiko gan drąsiu (o jis manė esąs bailys), skvarbaus proto (jis pats save laikė nuobodžiu žmogumi) ir turinčiu gerą širdį (o jis prisiminė vien savo niekšybes).

Jis puikiai žinojo, kad jo atmintis jautė jam neapykantą ir kad jį tik nuolat šmeiždavo; todėl jis stengdavosi nekreipti dėmesio, ką ji jam pasakoja, ir žiūrėti kur kas atlaidžiau į savo paties gyvenimą. Širdgėlai atslūgus, jis neturėdavo jokio

noro gręžiotis atgal į savo praeitį – darydavo tai kiek galint rečiau.

Remkimės tuo, ką jis nori įteigti kitiems ir pačiam sau: jis paliko savo šalį dėl to, kad negalėjo pakęsti vergovės ir pažeminimo. Be abejo, visa tai – tiesa, tačiau reikia pasakyti, kad dauguma čekų jautėsi lygiai kaip ir jis pavergti ir pažeminti, ir vis dėlto jie nepabėgo į užsienį. Jie liko gyventi savo šalyje, nes jiems patiko tas gyvenimas, kuris buvo neatsiejamas nuo šalies, kurioje jie gyveno. O kadangi jo atmintis jam nebuvo palanki ir Žozefas nesugebėjo išsaugoti jokio malonaus prisiminimo iš savo gyvenimo šioje šalyje, tai kuo skubiausiai ir be jokios sąžinės graužaties perėjo sieną.

O gal užsienyje jo atmintis prarado tą žalingą įtaką? Žinoma. Juk Žozefas neturėjo nei jokios dingsties, nei progos puoselėti prisiminimus, susijusius su šalimi, kurioje jau nebegyveno; toks yra nerašytas mazochistinės atminties įstatymas: kuo labiau gyvenimo nuotrupos grimzta į užmarštį, tuo daugiau žmogus stengiasi atsikratyti visko, kas jam ne prie širdies, dėl to jausdamas tik dar didesnį palengvėjimą ir dar didesnę sielos laisvę.

Beje, užsienyje Žozefas įsimylėjo, o meilė, kaip žinoma, yra dabarties išaukštinimas. Begalinis jo atsidavimas dabarčiai galutinai ištrynė bet kokius prisiminimus iš atminties, saugodamas jį nuo šių prisiminimų daromo poveikio; atmintis nė per plauką netapo jam atlaidesnė, tačiau jos buvo nepaisoma, ji buvo laikoma nuošalyje, todėl visiškai prarado savo galią.

22

Kuo didesnis laiko tarpsnis mus skiria nuo praeities, tuo galingesnis balsas šaukia grįžti atgal. Ši sentencija, nors ir atrodo labai teisinga, vis dėlto – klaidinga. Senstančiam žmogui, kai ima artintis gyvenimo pabaiga, kiekviena dabarties akimirka darosi vis brangesnė, tad juolab nėra kada kvaršinti sau galvos prisiminimais. Imkime ir dirstelėkime į matematinį nostalgijos paradoksą: pati stipriausia ji esti ankstyvojoje jaunystėje, kai prabėgęs gyvenimo tarpsnis iš tikrųjų dar yra visiškai nereikšmingas.

Pro laiko rūką, kai Žozefas dar buvo licėjaus moksleivis, matau ryškėjant mergaitę; ji aukšta, daili, nekalta; ir be galo liūdna, nes ką tik išsiskyrė su vaikinu. Pirmoji meilės nesėkmė, ir dėl to ji labai kenčia, tačiau jos skausmas kur kas mažesnis už nuostabą, kurią jai sukėlė laiko atradimas; dabar ji žvelgia į laiką visiškai kitomis akimis nei anksčiau.

Iki šiol laiką ji suvokė kaip dabartį, kuri slenka priekin rydama ateitį; ir jai būdavo baisu, kad laikas bėga taip nenumaldomai greitai (kai nujausdavo ką nors negera), ir, priešingai, siusdavo jusdama jį lėtai slenkant priekin (kai tikėdavosi ko nors nepaprasta). Šįkart laikas jai pasirodo visai kitoks: tai jau nebe pergalinga dabartis, kuri užvaldo ateitį; tai dabartis, kuri patyrė pralaimėjimą ir virto belaisve ir kurią pasiglemžė praeitis. Ji regi jauną vaikiną, pasitraukiantį iš jos gyvenimo ir negrąžinamai tolstantį nuo jos visam laikui. Tarsi

hipnotizuota, ji negali nieko daugiau, kaip tik žvelgti į šią savo gyvenimo akimirką, kuri pamažu blanksta, gali tik žvelgti į ją ir kentėti. Ir čia ji patiria dar nepažįstamą jausmą, kuris vadinamas nostalgija.

Šis jausmas, šis nenugalimas noras grįžti iškart jai padeda suvokti praeities esimą, praeities, jos pačios praeities galią; jos gyvenimo būste atsirado langų, langų, kurie žvelgia į praeitį, į tai, ką jai teko išgyventi; o be šių langų daugiau niekados nuo šiol nebus įmanoma suvokti jos egzistencijos.

Kartą su savo nauju mylimuoju (be abejo, mylimuoju platoniškosios meilės prasme) ji pasuka takeliu per mišką, esantį netoli miesto; vos prieš keletą mėnesių tuo pačiu takeliu ji vaikštinėjo su savo ankstesniu mylimuoju (tuo, dėl kurio, jiedviem išsiskyrus, ji pirmąkart patyrė nostalgijos jausmą), ir šitoks sutapimas ją graudina. Ryžtingai ji pasuka nedidelės apleistos koplyčios, stovinčios miško takų susikirtimo vietoje, link, nes būtent čia ankstesnis mylimasis norėjo ją pabučiuoti. Nepergalima pagunda kviečia ją vėl išgyventi patirtos meilės akimirkas. Ji trokšta, kad šios dvi meilės istorijos susikryžiuotų, susilietų, susipintų, pakartotų viena kitą ir abi išaugtų – virstų nepaprastu jausmu.

Kai ankstesnis mylimasis pamėgino šioje vietoje sustoti ir priglausti ją prie savęs, ji, laiminga ir sutrikusi, paspartino žingsnį sutrukdydama jam tai padaryti. Bet kas gi įvyks šį sykį? Šiandieninis jos mylimasis irgi sulėtino eiseną siekdamas ją apglėbti! Suviliota tokio veiksmų pasikartojimo (tiksliau, tokio veiksmų pasikartojimo žavesio), ji paklūsta šiam neįtikimam aplinkybių panašumui ir paspartina žingsnį nusitempdama jį už rankos.

Nuo to laiko ji leidžiasi viliojama šių panašumų, šio slapto dabarties ir praeities sąlyčio, ieško aidų, atitikimų, tų pačių atgarsių, padedančių atskirti tai, kas buvo, nuo to, kas yra,

padedančių suvokti savo gyvenimo laiko vertę (tokią naują ir tokią stulbinamą); jai atrodo, jog šitaip ji išauga iš paauglystės amžiaus, tampa subrendusia mergina, suaugusiąja, o tai reiškia, jog tampa ta, kuriai teko pažinti laiko tėkmę; ji paliko praeityje gyvenimo tarpsnį, į kurį gali atsigręžusi pasižiūrėti.

Sykį ji regi savo naująjį mylimąjį, vilkintį mėlynu švarku ir bėgantį prie jos, ir ji prisimena, kad jos ankstesnis mylimasis su mėlynu švarku taip pat jai patiko. Dar kitą kartą, žiūrėdamas jai į akis, jis liaupsina jų grožį pavartodamas itin neįprastą metaforą tam grožiui nusakyti; ji sužavėta, nes ir ankstesnis mylimasis, kalbėdamas apie jos akis, žodis žodin pasakė lygiai tą pačią neįprastą metaforą. Tokie sutapimai ją stebina. Niekados ji dar nesijautė tokia nuostabiai graži kaip dabar, kai užgesusios meilės nostalgija susipina su naujosios meilės netikėtumais. Neseniai turėto mylimojo įsiveržimas į istoriją, kurią ji išgyvena šiuo metu, nėra vien slaptos neištikimybės išraiška, o tik daro jos meilę dar stipresnę tam, kuris žingsniuoja šalia.

Bėgant metams, ji ims įžvelgti visuose šiuose panašumuose apgailėtiną žmonių suvienodėjimą (žmonės norėdami pasibučiuoti visi iki vieno sustoja toje pačioje vietoje, visi rengiasi vienodai, girdami moterį vartoja tas pačias metaforas) ir alinamą įvykių monotoniją (įvykių, kurie yra tik amžinas to paties įvykio pasikartojimas); tačiau būdama paauglė ji kaupia šiuos sutapimus tarsi stebuklą, trokšdama įspėti jų reikšmes. Tai, kad jos šiandieninis mylimasis keistai panėšėja į tą, kurį neseniai turėjo, daro jį dar žavesnį, dar savitesnį, ir ji tiki, jog tai pats likimas jį paslaptingai atsiuntė.

23

Ne, dienoraštyje nėra jokios užuominos apie politiką. Jokių praeities pėdsakų, tik tie – apie pirmaisiais komunizmo metais pasireiškusį puritoniškumą, ir dar – sentimentalios meilės idealą. Žozefas įninka skaityti slaptą jaunuolio išpažintį: visai nesunkiai jis rasdavo drąsos paglostyti mergaitei krūtinę, tačiau turėdavo įveikti savo paties drovumą, kad galėtų paliesti užpakaliuką. Jis mėgo patikslinimus: „Per vakarykštį pasimatymą tik du kartus išdrįsau paliesti jos užpakaliuką".

Ir juo labiau jis varžėsi liesti jos užpakaliuką, juo daugiau troško jos meilės: „Ji tvirtina mane mylinti, ir tai, kad pažadėjo man atsiduoti, jau yra mano pergalė..." (Ko gero, jos lytinis atsidavimas, kaip meilės įrodymas, jam buvo svarbiau už patį fizinį aktą.) „...jaučiuosi nusivylęs: nėra jokios ekstazės mūsų susitikinėjimuose. Mintis apie bendrą mudviejų gyvenimą man tiesiog kelia siaubą". Toliau skaito: „Kaip vis dėlto vargina ištikimybė, kurios nekursto tikra aistra".

Ekstazė; bendras gyvenimas; ištikimybė; tikra aistra. Žozefas stabteli prie šių žodžių. Ką jie turėjo reikšti tokiam nesubrendėliui? Šie žodžiai buvo galingi tarsi bangos, ir jų galia slypėjo būtent miglotume. Jis ieškojo jutimų, kurių nė sykio nebuvo patyręs ir apie kuriuos nieko nenutuokė; šių jutimų jis ieškojo savo draugėje (tykodamas menkiausio susijaudinimo pėdsakų, atsispindinčių jos veide), jų ieškojo taip

pat ir savyje (valandų valandomis stebėdamas savo paties vidaus pasaulį), bet visuomet patirdavo nusivylimą. Būtent tuomet jis užrašė šiuos žodžius (ir turi pripažinti stulbinamą šios pastabos įžvalgumą): „Troškimas pajusti jai gailestį ir troškimas pasmerkti ją kančiai yra tas pat". Ir išties jis elgėsi taip, tarsi būtų vadovavęsis šiais žodžiais: kad pajustų jai gailestį (kad patirtų užuojautos ekstazę), jis darė viską, kad matytų savo draugę kenčiant; jis ją kankino: „Pažadinau jos abejones mano meile. Ji krito man į glėbį, aš raminau ją pats maudydamasis jos liūdesyje ir akimirką pajutau žybtelint savyje mažytę susijaudinimo kibirkštėlę".

Žozefas mėgina suprasti tą jaunuolį, mėgina įlįsti į jo kailį, bet jam šitai nepavyksta. Sentimentalumas, sumišęs su sadizmu, yra visiškai svetimas jo polinkiams ir prigimčiai. Jis išplėšia baltą sąsiuvinio lapą, paima pieštuką ir nurašo žodžius: „...maudydamasis jos liūdesyje". Ilgai lygina abi rašysenas: ankstesnė atrodo kiek negrabi, nors raidžių forma likusi ir šiandien tokia pat. Šis panašumas jį nemaloniai nuteikia, erzina ir piktina. Kaipgi dviejų tokių svetimų, tokių priešingų būtybių rašysena gali būti tokia panaši? Kur slypi bendrosios esmės, sudarančios iš jo ir iš šito snargliaus vieną žmogų, paslaptis?

24

Nei jaunuolis, nei toji licėjaus auklėtinė neturėjo buto, kuriame būtų galėję nuo visų pasislėpti; jos pažadas atsiduoti jam turėjo būti atidėtas vasaros atostogoms, o šios buvo dar toli. Laukdami šios akimirkos, jiedu leido laiką vaikštinėdami susikibę už rankučių miesto gatvėmis ar miško takeliais (jauni tų laikų įsimylėjėliai buvo nepailstantys ėjikai), pasmerkti besikartojantiems pašnekesiams ir prisilietimams, kurie neteikė jokių vilčių. Taigi šioje beekstazėje dykumoje vieną dieną jis jai pranešė, kad jų išsiskyrimas neišvengiamas, nes netrukus jis persikraustysiąs gyventi į Prahą.

Žozefą nustebina tai, ką skaito. Persikraustyti gyventi į Prahą? Bet juk toks dalykas buvo tiesiog neįmanomas, nes jo šeima niekados nebūtų sutikusi palikti šį miestą. Ir nejučia iš užmaršties iškyla prisiminimas, toks nemaloniai gyvas ir skaudus: jis stovi miške ant tako priešais tą mergaitę ir kalba jai apie Prahą! Kalba jai apie persikraustymą ir meluoja! Jis puikiai prisimena turėjęs melagio sąžinę, jis regi save kalbant, meluojant vien tik dėl to, kad išvystų šią licėjaus auklėtinę verkiant!

Jis skaito: „Raudodama ji mane apsikabino. Aš buvau itin dėmesingas kiekvienam jos skausmo proveržiui ir apgailestauju dėl to, jog nebeprisimenu, kiek kartų ji šitaip raudojo".

Ar tai įmanoma? Būdamas „itin dėmesingas kiekvienam jos skausmo proveržiui", jis skaičiavo, kiek kartų jai teko rau-

doti! Kankintojas-buhalteris! Būtent šitaip jis jautė, išgyveno, mėgavosi, patyrė meilę! Jis spaudė ją glėbyje, ji liejo graudžias ašaras, o jis skaičiavo!

Jis skaito toliau: „Paskui ji nusiramino ir man pasakė: „Dabar aš suprantu tuos poetus, kurie iki pat mirties lieka ištikimi". Ji kilstelėjo galvą ir žiūrėjo į mane, o jos lūpos virpėjo". Dienoraštyje žodis „virpėjo" buvo pabrauktas.

Jis neprisimena nei tų jos žodžių, nei jos virpančių lūpų. Vienintelis išlikęs prisiminimas – toji akimirka, kai jis melavo jai apie savo persikraustymą gyventi į Prahą. Daugiau nieko kita neišlikę jo atmintyje. Jis stengiasi kiek galima aiškiau atkurti bruožus tos egzotiškos merginos, kuri kaip pavyzdį pateikė ne dainininkus ar teniso žaidėjus, bet poetus; poetus, „kurie iki pat mirties lieka ištikimi"! Jis mėgaujasi šiais rūpestingai užrašytais žodžiais – anachronizmais, o sykiu jaučia vis stiprėjančią meilę tai kiek senamadiškai mergaitei. Jis jai prikiša vienintelį dalyką – kad buvo įsimylėjusi tą bjaurų snarglį, kuris vien troško ją kankinti.

Ak, tasai snarglius; jam taip ir stovi jis akyse – įsmeigęs žvilgsnį į merginos lūpas, lūpas, kurios drebėjo nepriklausomai nuo jos, visiškai nevalingai! Ir jį tai tikriausiai be galo jaudino, tarsi būtų stebėjęs orgazmą (moters orgazmą, apie kurį neturėjo nė menkiausio supratimo)! Galbūt jam netgi pasistojo! Be jokios abejonės!

Pakaks apie tai! Žozefas verčia lapus ir sužino, kad jaunoji licėjaus auklėtinė rengėsi savaitei vykti su klase į kalnus slidinėti; snarglius paprieštaravo, pagrasino nutrauksiąs su ja ryšius; ji jam aiškino, jog tai įeina į mokymo programą; bet jis nieko apie tai nenorėjo girdėti ir siaubingai įniršo (štai dar viena ekstazė! Įniršio ekstazė!): „Jeigu ten vyksi, mūsų draugystei galas. Prisiekiu tau, galas!"

Ir ką gi ji atsakė? Ar jos lūpos suvirpo išgirdus tokį jo iste-

rijos protrūkį? Žinoma, ne, nes tas nevalingas lūpų virptelėjimas, tas mergiškas orgazmas, jį taip jaudino, jog jis nebūtų pamiršęs jo paminėti. Ko gero, šįkart jis buvo pervertinęs savo galią, nes nebuvo jokios pastabos, užsimenančios apie licėjaus auklėtinę. Toliau ėjo keleto blankių pasimatymų su kita mergina aprašymai (akimis jis peršoka eilutes), ir dienoraštis nutrūksta su septintos klasės baigimu (čekų licėjuose jų buvo aštuonios), būtent tuo metu, kai viena daug vyresnė už jį moteris (aną, beje, jis prisimena gerai) jam padėjo patirti fizinę meilę, pasukdama jo gyvenimą kitais bėgiais; viso to jis neužrašė; dienoraštis nepergyveno savo autoriaus skaistybės; labai trumpas jo gyvenimo tarpsnis baigėsi ir, be tęsinio ir padarinių, buvo padėtas ant tamsios lentynos šalia kitų užmirštų daiktų.

Jis įninka plėšyti dienoraščio lapus į mažas skiauteles. Be abejo, tai karštakošis, bergždžias elgesys; tačiau jis jaučia poreikį bent šitaip išlieti savo pasibjaurėjimą; jaučia poreikį sunaikinti šį snarglių, kad vieną dieną (ir gal tik klaikiame sapne) jis nebūtų supainiotas su juo, nušvilptas vietoj jo, privalėdamas atsakyti už jo žodžius ir veiksmus!

25

Tuo metu suskambo telefonas. Pagalvojęs apie moterį, sutiktą oro uoste, jis atsiliepė.

– Jūs manęs neatpažinsite, – išgirdo kitame laido gale.

– Kodėl neatpažinsiu? Puikiausiai atpažįstu. Bet kodėl tu į mane kreipiesi „jūs"?

– Jei nori, galiu tujinti! Bet juk tu net nežinai, su kuo kalbiesi.

Ne, tai nebuvo toji moteris iš oro uosto. Tai buvo vienas tų visko persisotinusių balsų su nemaloniu nosiniu atspalviu. Jis kiek sumišo. Ji prisistatė: esanti duktė iš pirmosios santuokos su moterimi, su kuria jis išsiskyrė vos po keleto bendro gyvenimo mėnesių dar prieš geras tris dešimtis metų.

– Išties niekad nebūčiau atspėjęs, su kuo kalbuosi, – pasakė jis, priverstinai juokdamasis.

Po skyrybų jis daugiau niekad su jomis nebuvo susitikęs – nei su savo buvusia žmona, nei su podukra, kuri jo atmintyje liko vis dar maža mergytė.

– Turiu su jumis pasikalbėti. Su tavimi pasikalbėti, – pasitaisė ji.

Jis pasigailėjo ėmęs ją tujinti: familiarumas jam buvo nemalonus, tačiau dabar jau buvo per vėlu.

– Iš kur sužinojai, kad aš čia? Juk niekam apie tai nesakiau.

– Ir vis dėlto man pavyko sužinoti.

– Kaipgi?

– Tavo svainė pranešė.
– Net nenuvokiau, kad tu ją pažįsti.
– Tiksliau, mama ją pažįsta.

Čia jis suprato ryšį, spontaniškai užsimezgusį tarp dviejų moterų.

– Vadinasi, tu man skambini vietoj savo mamos?

Visko persisotinęs balsas virto primygtinai reikalaujančiu:

– Turiu su tavimi pasikalbėti. Man reikia su tavimi pasikalbėti.
– Tau reikia ar tavo mamai?
– Man.
– Tuomet sakyk, kas atsitiko.
– Tu nori su manimi susitikti ar ne?
– Betgi pasakyk man pirma, kas atsitiko?

Visko persisotinęs balsas tapo agresyvus:

– Jeigu nenori su manimi susitikti, tiesiai ir sakyk.

Jam be galo nepatiko toks jos primygtinumas, tačiau nedrįso daugiau nieko pridurti. Užsispyrimas laikyti reikalaujamo pasimatymo priežastį paslaptyje buvo veiksminga jo podukros klasta: jis sunerimo.

– Aš čia būsiu tik keletą dienų ir labai neturiu laiko. Nebent... rasčiau kokį pusvalandį... – ir paskyrė jai pasimatymą vienoje Prahos kavinėje savo išvykimo dieną.

– Tu juk ateisi?
– Ateisiu.

Padėjus ragelį, jį apėmė šleikštulys. Ko ji iš jo gali norėti? Gal patarimo? Bet juk nėra būtina būti agresyviam norint gauti patarimą. Tikriausiai nori jį paerzinti. Įrodyti jam, kad jos gyvuoja, švaistyti jo brangų laiką. Bet tuomet kodėl jis paskyrė jai pasimatymą? Iš smalsumo? Jokiu būdu ne! Jis tai padarė iš baimės, kad jai nusileido. Jis pasidavė vienam senam savo refleksui: norėdamas gintis, visados siekdavo vis-

ką laiku išsiaiškinti. Tačiau kodėl turi gintis? Šiandien? Nuo ko? Be abejo, joks pavojus negrėsė. Paprasčiausiai jo podukros balsas kaip pro rūką pažadino jam senus prisiminimus: intrigos, tėvų kišimasis, abortas, ašaros, šmeižtai, šantažas, agresyvūs jausmai, pykčio scenos, anoniminiai laiškai, kiemsargių konspiracija.

Gyvenimas, kurį paliekame sau už nugaros, turi blogą įprotį išlįsti iš šešėlio, skųstis mumis ir teisti mus. Būdamas toli nuo Bohemijos, Žozefas atprato dairytis į savo praeitį. Vis dėlto toji praeitis buvo gyva ir laukė stebėdama jį iš tolo. Pasijutęs nekaip, Žozefas pasistengė galvoti apie ką kita. Bet apie ką gi daugiau gali galvoti žmogus, atvykęs aplankyti savo praeities šalį, jeigu ne apie savo praeitį? Ką gi jis veiks tas porą dienų, kurios jam dar buvo likusios? Aplankys tą vietą, kur buvo jo – veterinarijos gydytojo – kabinetas? O gal grįš atlėgusia širdimi ir sustos priešais namą, kur kadaise gyveno? Ne, jis neturėjo jokio noro tai daryti. Ar yra bent vienas senas pažįstamas, su kuriuo nuoširdžiai trokštų susitikti? Prieš akis iškilo N. paveikslas. Kadaise, kai revoliucijos laikų velnio apsėstieji apkaltino jaunąjį Žozefą dievaižin kuo (tais laikais visi anksčiau ar vėliau buvo kaltinami dievaižin kuo), N., būdamas įtakingas komunistas universitete, jį apgynė nekreipdamas jokio dėmesio į jo pažiūras ir šeimą. Kaip tik tada jie ir tapo draugais, o jeigu Žozefas ir galėjo sau ką nors prikišti, nebent tai, jog emigracijoje buvo jį kone visiškai užmiršęs.

„Raudonasis komisaras! Visi prieš jį drebėjo!" – pareiškė jo svainė leisdama suprasti, kad Žozefas vien siekdamas naudos susidėjo su žmogumi, tarnavusiu tuomečiam režimui. Vargšės šalys, sukrėstos didžiųjų istorijos datų! Mūšiui pasibaigus, visi leidžiasi į baudžiamąją ekspediciją gaudyti kaltų. Bet kas jie – tie kaltieji? Gal komunistai, kurie laimėjo 1948-aisiais? O gal jų netikę priešininkai, kurie pralaimėjo?

Visi persekiojo kaltuosius ir visi tuo pat metu buvo persekiojami. Kai Žozefo brolis įstojo į partiją, kad galėtų tęsti mokslus, draugai jį už tai pasmerkė kaip karjeristą. Todėl jis tik dar labiau ėmė neapkęsti komunizmo, kurį manė esant kaltą dėl savo bailumo, o jo žmona sutelkė visą savo neapykantą prieš tokius žmones kaip N., kuris, dar iki revoliucijos buvęs užkietėjęs marksistas, savo valia (taigi negali būti jokių pasiteisinimų) prisidėjo prie to, ką ji laikė pačiu didžiausiu žmonijos blogiu.

Telefonas ir vėl suskambo. Jis atsiliepė – šįsyk buvo tikras, jog tai ji.

– Pagaliau! – apsidžiaugė jis.

– Ak, kaip džiaugiuosi girdėdama tavąjį „pagaliau"! Ar laukei mano skambučio?

– Su didžiausiu nekantrumu.

– Tikrai?

– Buvau labai blogos nuotaikos! Tačiau, kai išgirdau tavo balsą, viskas pasikeitė!

– Ak, kaip smagu girdėti! Kaip norėčiau, kad tu būtum kartu su manimi čia, kur aš esu.

– Deja, tai neįmanoma.

– Ar išties apgailestauji?

– Taip.

– Ar dar pasimatysime prieš tau išvykstant?

– Žinoma, kad taip.

– Tikrai?

– Tikrai! Poryt galėsime kartu papietauti!

– Puiku!

Ir jis nurodė jai savo viešbutį Prahoje.

Padėjus ragelį, jo žvilgsnis užkliuvo už suplėšyto dienoraščio, sudėtų ant stalo į krūvą mažų skiautelių. Jis susėmė visus šiuos popiergalius ir patenkintas išmetė į šiukšliadėžę.

26

Likus trejiems metams iki 1989-ųjų, Gustavas atidarė Prahoje savo įmonės filialą, tačiau į ten vykdavo tik kelissyk per metus. Bet to pakako, kad pamiltų šį miestą ir manytų jį esant tiesiog idealią vietą gyventi; ir ne vien tiktai iš meilės Irenai, bet ir todėl (o gal ypač todėl), kad ten jautėsi, netgi labiau nei Paryžiuje, atskirtas nuo Švedijos, nuo savo šeimos, nuo savo praeities. Netikėtai Europoje žlugus komunizmui, jis nė nedvejodamas pasiūlė savo įmonei Prahos miestą kaip strateginį tašką užkariaujant naujas rinkas. Jis padėjo įmonei įsigyti gražų baroko stiliaus pastatą, jame įrengė biurus pasilikdamas sau du kambarius pastogėje. Kita vertus, Irenos motina, gyvenusi viena nuosavame name priemiestyje, atidavė Gustavui visą pirmą aukštą, todėl jis galėjo keisti gyvenamąją vietą kada tik panorėjęs.

Komunizmo laikotarpiu apmirusi ir apleista Praha budo iš miego jo akyse, prisipildė turistų, sušvito naujomis parduotuvėmis ir restoranais, pasipuošė restauruotais ir perdažytais baroko stiliaus namais. *„Prague is my town!"* – sušukdavo jis. Gustavas buvo įsimylėjęs šį miestą: bet ne kaip koks nors patriotas, ieškantis kiekviename šalies kampelyje savo šaknų, prisiminimų ar mirusių artimųjų pėdsakų, o kaip keliautojas, kupinas nuostabos ir susižavėjimo, tarsi pakerėtas vaikas, vaikščiojantis po atrakcionų parką ir nenorintis iš ten išeiti. Susipažinęs su Prahos istorija, jis ilgai postringaudavo

tam, kuris buvo linkęs jo klausytis, apie šio miesto gatves, jo rūmus, bažnyčias ir įsileisdavo į begalinius pasakojimus apie šio miesto garsenybes: apie imperatorių Rudolfą (dailininkų ir alchemikų globėją), apie Mocartą (kuris, kaip kalbama, turėjęs čia meilužę), apie Francą Kafką (buvusį labai nelaimingą visą savo gyvenimą šitame mieste ir tapusį kelionių agentūrų dėka šventu šio miesto globėju).

Neįtikimai greitai Praha užmiršo rusų kalbą, kurios keturiasdešimt metų visi gyventojai privalėjo mokytis nuo pat pradinės mokyklos suolo, ir, nekantraudama susilaukti plojimų pasaulinėje arenoje, ji rodėsi pakeleiviams pasipuošusi angliškais užrašais: *skateboarding, snowboarding, streetwear, publishing house, National Gallery, cars for hire, pomonamarkets* ir kitais. Jo įmonės biurų darbuotojai, prekybos partneriai, turtingi klientai, visi be išimties, kreipdavosi į Gustavą angliškai, taigi čekų kalba virto tik beasmeniu šnabždesiu, garsiniu fonu, kuriame kaip žmonių šneka išsiskyrė vien anglosaksų fonemos. Netgi kartą Irenai nusileidus Prahoje, jis ją pasitiko oro uoste ne įprastai prancūziškai tardamas „*Salut!*", bet angliškai – „*Hello!*"

Greitai viskas pasikeitė. Imkime ir pamėginkime įsivaizduoti Irenos gyvenimą po Martino mirties: ji daugiau neturėjo su kuo kalbėtis čekiškai, nes jos dukterys atsisakė gaišti laiką tokiai akivaizdžiai niekam nenaudingai kalbai; prancūzų kalba buvo jos kasdienio gyvenimo kalba, vienintelė kalba; ir nieko jai nebuvo lengviau, kaip jam primesti šią kalbą vietoj gimtosios švedų. Toks lingvistinis pasirinkimas padėjo jiedviem pasiskirstyti vaidmenis: kadangi Gustavas blogai kalbėjo prancūziškai, jos žodis buvo svaresnis šeimos gyvenime; ji tiesiog svaigte svaigdavo nuo savo pačios iškalbumo: o Dieve, po tokio ilgo laiko ji pagaliau galėjo kalbėti ir būti išklausyta! Jos kalbinis pranašumas išlygino jų jėgų san-

tykį: ji visiškai priklausė nuo jo, tačiau jųdviejų pokalbiuose ji valdė jį ir traukė savo pusėn.

Tačiau Prahoje kalbos tradicijos jų šeimoje ėmė keistis; jis kalbėjo angliškai, o ji ir toliau atkakliai mėgino kalbėti prancūziškai, jausdama vis didesnį prisirišimą prie šios kalbos, tačiau nesulaukdama jokios kitų paramos (prancūzų kalba jau buvo praradusi žavesį šiame kitados tokiame prancūziškame mieste), ji pagaliau pasidavė; jiedu apsikeitė vaidmenimis: Paryžiuje Gustavas atidžiai klausydavosi Irenos, ištroškusios kalbėti, o Prahoje būtent jis virto kalbėtoju, didžiuoju kalbėtoju, nuolatiniu kalbėtoju. Prastai mokėdama angliškai, Irena suprasdavo vos pusę to, ką jis sakydavo, o kadangi ji neturėjo jokio noro rodyti bent menkiausią pastangą, jo netgi nesiklausydavo, o kalbėdavo dar mažiau. Jos Didysis Sugrįžimas atrodė gan įdomiai: vaikštinėdama Prahos gatvėmis, ji jausdavosi tarsi glamonėjama čia prabėgusių metų artumo dvelksmo, dariusio ją laimingą, tačiau, vos tik grįžusi namo, iškart tapdavo užsieniete, nepratariančia nė žodžio.

Sutuoktinius nesibaigiančios šnekos liūliuoja, o melodinga jų tėkmė užmarštyje paskandina silpstančius kūnų geismus. Pokalbiui nutrūkus, tarsi šmėkla ore pakimba kūniškos meilės tuštuma. Regėdamas tokį Irenos nebylumą, Gustavas prarado pasitikėjimą savimi. Nuo šiol jis buvo linkęs ją matyti šeimos apsupty, šalia motinos, netikro jos brolio bei jo žmonos; jis pietaudavo su jais visais jų name priemiestyje arba restorane, ieškodamas jų draugijoje užuovėjos, prieglobsčio, ramybės. Jie niekados nesileisdavo į ginčus, o ir negalėjo dėl riboto kalbos mokėjimo, o kad suprastų vieni kitus, visi jie privalėjo kalbėti lėtai ir nuolat kartoti pasakytus žodžius. Jų draugijoje Gustavas mėgavosi atrasta ramybe; šis sulėtintas plepėjimas jam labai tiko, veikė jį raminamai, bu-

vo malonus ir netgi linksmino (kiek kartų jie visi šaipėsi iš juokingai iškraipytų angliškų žodžių!).

Jau seniai Irenos žvilgsnyje išblėso geismas, tačiau, vis dar iš įpročio, jos akys plačiai žiūrėjo į Gustavą, versdamos jį nepatogiai jaustis. Norėdamas ją suklaidinti ir nuslėpti savo erotinį atšalimą, jis mėgavosi gan nešvankiais anekdotais, malonumą teikiančiomis dviprasmėmis užuominomis – jas žerdavo nė kiek nesivaržydamas ir leipdamas iš juoko. Motina buvo geriausia jo sąjungininkė, visuomet pasirengusi pagelbėti įterpdama nešvankių juokelių – juos ji pasakodavo perdėtai parodijuodama savo vaikiškai skurdžia anglų kalba. Jų klausantis Irenai atrodydavo, jog erotizmas amžiams virto vaikų paikiojimu.

27

Nuo to laiko, kai sutiko Žozefą Paryžiuje, jos mintys sukasi tik apie jį. Atmintyje jai nuolat iškyla trumpo jų meilės nuotykio, kitados išgyvento Prahoje, nuotrupos. Bare, kuriame ji apsilankė su savo draugais, jis išsiskyrė iš visų brandumu ir buvo kur kas įdomesnis už kitus; linksmas ir patrauklus, jis rodė jai išskirtinį dėmesį. Visiems išėjus į gatvę, jis pasistengė, kad juodu liktų vienu du. Jis įspraudė jai į ranką nedidelę peleninę, kurią buvo nukniaukęs bare. Tada šis vaikinas, su kuriuo ji buvo pažįstama vos keletą valandų, pakvietė pas save. Būdama susižadėjusi su Martinu, ji nedrįso priimti jo kvietimo ir atsisakė eiti. Bet čia pat dėl to ėmė apgailestauti, ir šis jausmas buvo toks ūmus ir veriamas, jog jai niekados nepavyko jo užmiršti.

Beje, prieš emigruodama į užsienį ir atrinkdama tai, ką nusprendė pasiimti, ir tai, ką ketino palikti, ji įsidėjo mažąją peleninę į vieną iš lagaminų; gyvendama užsienyje, dažnai ją slapta nešiojosi rankinėje tarsi amuletą.

Ji prisimenanti, kaip oro uosto laukiamojoje salėje jis griežtai ir gan keistai pasakė: „Aš esu visiškai laisvas žmogus". Jai dingojosi, kad jų meilės istorija, prasidėjusi prieš dvidešimt metų, buvo nukelta į tą laiką, kai juodu abu atrodė esą laisvi.

Taip pat prisimenanti ir kitus jo ištartus žodžius: „Visiškai atsitiktinai vykstu per Paryžių"; bet tik sakoma, kad atsitikti-

nai: tai juk likimas; juk reikėjo, kad jis vyktų per Paryžių, kad jų meilės nuotykis tęstųsi nuo ten, kur ir buvo nutrūkęs.

Laikydama mobilųjį telefoną rankoje, ji mėgina jam skambinti iš visur, kur tik būna: iš kavinės, draugės buto ar gatvės. Viešbučio kambarys geras, tačiau jo niekad ten nėra. Kiauras dienas ji nesiliauja galvojusi apie jį ir apie Gustavą, juk priešingybės traukia viena kitą. Eidama pro suvenyrų krautuvėlę, išvysta vitrinoje marškinėlius su niūriu džiovininko veidu ir anglišku užrašu: *„Kafka was born in Prague"*. Šie marškinėliai, tokie begal kvaili, jai patinka ir ji juos nusiperka.

Pavakare grįžta namo, ketindama iš čia ramiai paskambinti, nes penktadieniais Gustavas visuomet grįžta vėlai; tačiau priešingai, nei tikėjosi, Gustavą randa pirmame aukšte su savo motina, kurių čekiško–angliško tauškėjimo, sumišusio su televizoriaus, kurio niekas nežiūri, garsu, sklidinas visas kambarys. Ji ištiesia Gustavui mažą paketėlį tardama: „Čia tau!"

Paskui palieka juodu apžiūrėti dovanos, o pati užlipa į antrą aukštą ir užsidaro tualete. Atsisėdusi ant unitazo krašto, išsitraukia iš rankinės telefoną. Ji išgirsta jo ištartą „Pagaliau!" ir, apsvaigusi iš džiaugsmo, jam prisipažįsta: „Kaip norėčiau, kad tu būtum kartu su manimi čia, kur aš esu"; ir, tik ištarusi šiuos žodžius, suvokia, kur esanti, ir parausta; ją nustebina nesąmoningas jos pačios begėdiškumas, bet drauge ši mintis ir sujaudina. Čia jai pirmą kartą po daugelio metų topteli, jog ji apgaudinėja savo švedą, ir pajunta slaptą malonumą.

Nusileidusi žemyn į svetainę, randa Gustavą, jau apsivilkusį marškinėliais ir triukšmingai besijuokiantį. Ji atmintinai moka šį spektaklį: gundymo parodija, perdėti pokštai – nuvalkiotas užgesusio erotizmo pakaitalas. Jos motina, laiky-

dama Gustavą už rankos, sako Irenai: „Be tavo sutikimo ėmiau ir aprengiau tavo mylimąjį. Argi jis ne gražus?" Ir ji pasisuka kartu su juo į didžiulį veidrodį, kabantį svetainėje ant sienos. Žiūrėdama į jųdviejų atvaizdą jame, ji pakelia Gustavo ranką, tarsi jis būtų Olimpinių žaidynių varžybų nugalėtojas, o šis, klusniai įsitraukdamas į žaidimą, išpučia krūtinę priešais veidrodį ir skambiu balsu sušunka: *„Kafka was born in Prague!"*

28

Licėjaus auklėtinė su savo pirmu mylimuoju išsiskyrė veik be skausmo. Tačiau su antruoju išsiskirti buvo kur kas sunkiau. Išgirdusi jį sakant: „Jeigu ten vyksi, mūsų draugystei galas. Prisiekiu tau, galas!", ji liko be žado. Ji mylėjo jį, o jis jai sviedė į veidą tai, kas vos prieš keletą akimirkų būtų atrodę nesuvokiamas, neįmanomas dalykas: jų išsiskyrimas.

„Tarp mūsų viskas baigta". Baigta. Jeigu jis žada jai baigtį, ką tuomet turi jam pažadėti ji? Jo žodžiuose slypi grasinimas, jos žodžiuose jis taip pat bus juntamas: „Gerai, – atsako ji lėtai rimtu balsu. – Ką gi, viskas bus baigta. Ir aš tau tai pažadu. Įsidėmėk". Tada, atgręžusi jam nugarą, paliko jį kaip įbestą stovėti gatvėje.

Ji jautėsi įžeista, tačiau ar pyko ant jo? Gal ir ne. Be abejo, jam reikėjo būti supratingesniam, nes ir taip buvo aišku, jog ji negali išsisukti nuo tos kelionės – ši tiesiog buvo neišvengiama. Ji būtų turėjusi apsimesti serganti, bet dėl perdėto sąžiningumo jai šitai nebūtų pavykę. Be jokios abejonės, jis perlenkė lazdą ir buvo neteisus, tačiau ji žinojo, kad jis toks buvo todėl, jog ją mylėjo. Jai buvo pažįstamas šis jo pavydo jausmas: jis regėjo ją kalnuose su kitais berniukais ir dėl to kentėjo.

Nemokėdama rimtai pykti, ji palaukė jo prie licėjaus ketindama paaiškinti, kad net turėdama geriausių norų negali

jam paklusti ir kad visiškai nėra ko pavyduliauti; ji buvo įsitikinusi, kad jis turi ją suprasti. Pamatęs ją nuo mokyklos slenksčio, jis stabtelėjo luktelėdamas draugo. Nepavykus susitikti su juo akis akin, ji sekė jį gatve, o, atsisveikinus jam su draugu, skubiai prie jo prisigretino. Vargšė, turėjo nuspėti, kad viskas tarp jųdviejų baigta ir kad jos draugas buvo užvaldytas įniršio. Vos ji spėjo prasižioti, ir jis nutraukė: „Apsigalvojai? Jau nevažiuosi?" O ėmus jai aiškinti tą patį antrą kartą, šįkart jis apsigręžė parodydamas jai kulnus ir palikdamas vieną vidury gatvės.

Ją apėmė gilus liūdesys, tačiau nė kiek nepyko ant jo. Ji žinojo, kad meilės esmė – viską atiduoti vienas kitam. *Viskas* buvo svarbiausias žodis. Tas *viskas* reiškė ne tik fizinę meilę, kurią ji buvo jam žadėjusi, bet ir drąsą, drąsą tiek dideliems, tiek ir mažiems žygdarbiams atlikti, tai yra net ir tą menką drąsą nepaklusti juokingai mokyklos tvarkai. Ir čia susigėdusi ji priėjo išvadą, kad, nors ir be galo mylėjo, negebėjo rasti savyje tos drąsos. Kaip visa tai atrodė juokinga, iki ašarų juokinga: ji buvo pasirengusi atiduoti jam viską, net savo skaistybę, be jokios abejonės, ir netgi, jei tik jis būtų geidavęs, savo sveikatą, ar kitokią auką, kurią tik būtų galėjusi sumanyti, kita vertus, ji negebėjo nepaklusti vargšui licėjaus direktoriui. Argi reikėjo jai paisyti tokio menkystos? Nepasitenkinimas, kurį ji jautė savim pačia, darėsi nepakenčiamas, ir ji bet kokia kaina troško jo atsikratyti; ji troško aukštumų, kurias pasiekus dingtų jos menkumas; aukštumų, prieš kurias jis pagaliau nulenktų galvą; ji troško mirti.

29

Mirti; pasiryžti mirti; tai daug lengviau padaryti paauglystėje, nei sulaukus brandaus amžiaus. Nejaugi? Nejau mirtis neatima iš paauglio kur kas didesnės ateities dalies? Taip, bet jaunam žmogui ateitis atrodo kaip kaži kas labai tolima, pernelyg abstraktu, nerealu, be to, ja jis ne itin tiki.

Apstulbusi ji žiūrėjo į šią sudužusią meilę, patį gražiausią savo gyvenimo tarpsnį, kuris palengva nenumaldomai tolo visiems laikams; ji gyveno vien tik šia praeitimi; tik praeityje ji norėjo likti, tik su ja geidė šnekėtis ir bendrauti. Ateitis jos visiškai nedomino; ji troško amžinybės; amžinybė – tai toks laikas, kuris sustoja ir sustingsta; ateitis daro amžinybę neįmanomą; todėl ji geidė visiško ateities sunaikinimo.

Tačiau kaip mirti moksleivių spūstyje, mažame kalnų viešbutyje, visiems matant? Ji sumojo: išeis iš viešbučio, nuklys toli, labai toli į kalnus ir kur nors nuošalioje vietoje atsigulusi į sniegą užmigs. Mirtis ateis jai miegant, ji mirs sušalusi, iš lėto ir be skausmo. Jai tereikės iškęsti trumpalaikį šalčio pojūtį. Tačiau ji galės jį sutrumpinti išgėrusi keletą tablečių migdomųjų. Juk iš praimtos dėžutės ji paėmė penkias, ne daugiau, kad mama nepastebėtų.

Ji rengėsi savo mirčiai itin sumaniai. Išeiti vakare ir mirti naktį, – tokia buvo pirmoji jai į galvą šovusi mintis, bet ji jos atsisakė: per vakarienę tuoj pat visi susizgribtų, jog jos nėra valgomajame, o juo labiau miegamajame; ji net neturėtų lai-

ko numirti. Būdama tikra gudruolė, nusprendė tai padaryti po pietų, kai visi ilsėsis prieš eidami slidinėti: per atokvėpį, kai niekam nė nerūpės, kad jos nėra.

Nejau ji neįžvelgė akivaizdaus neatitikimo tarp nereikšmingos priežasties ir žiauraus veiksmo? Nejau ji nežinojo, kad jos ketinimas – gryniausia nesąmonė? Taip, tačiau būtent ši nesąmonė ją ir traukė. Ji nenorėjo blaiviai mąstyti. Ji nenorėjo protingai elgtis. Ji nenorėjo nei protauti, nei blaiviai mąstyti. Ji žavėjosi savo aistra, iš pat pradžios žinodama, jog aistra – tai ne kas kita kaip nesąmonė. Apsvaigusi ji nenorėjo prablaivėti.

Tada ateina diena, kurią ji pasirinko. Ji palieka viešbutį. Prie durų kabantis termometras rodo dešimt laipsnių šalčio. Ji leidžiasi į kelią ir staiga pajunta, kaip apsvaigimas virsta nerimu; veltui ji griebiasi kerų, veltui šaukiasi minčių, nuolat lydėjusių jos svajonę apie mirtį; ir vis dėlto ji žengia toliau (tuo metu jos bendramoksliai priverstinai ilsisi), tarsi atlikdama užduotį, kurią pati susigalvojo, tarsi atlikdama vaidmenį, kurį pati susikūrė. Jos sieloje tuščia, ji – bejausmė nelyg siela aktoriaus, atliekančio vaidmenį, tačiau visiškai nemąstančio, ką sako.

Ji kopia į viršų keliuku, žvilgančiu nuo sniego, ir netrukus atsiduria ant kalno keteros. Virš galvos plyti žydras dangus; jame gausu debesų, nuauksintų saulės spindulių; linksmai nusileidę kiek žemėliau, jie primena didžiulę karūną, plačiai juosiančią kalnus aplinkui. Kaip čia gražu, nepaprastai gražu! Ūmai ją užlieja trumpas, labai trumpas begalinės laimės jausmas, nustelbdamas jos kelionės tikslą. Šis jausmas trunka trumpai, labai trumpai, pernelyg trumpai. Vieną po kitos ji praryja tabletes ir, kaip buvo numačiusi, nuo kalno keteros nusileidžia miško link. Pasukusi takeliu, vedančiu per mišką, po dešimties minučių pajunta, kaip apima miegas, ir vo-

kia, jog mirtis čia pat. Saulė virš galvos tokia skaisti skaisti. Tarsi ūmai kilstelėjus uždangai, širdis sudreba iš baimės. Jaučiasi lyg sugauta, lyg atsidūrusi apšviestoje scenoje, kur visi išėjimai uždaryti.

Atsisėdusi po egle, atidaro rankinę, išsiima veidrodėlį. Tai mažas apvalus veidrodėlis, laikydama rankoje ji žiūri į savo atvaizdą. Dieve, kokia ji graži, nepaprastai graži! Ūmai ji pajunta nebenorinti prarasti šio grožio – ji nenori jo netekti, tik nori nusinešti jį su savimi. Ak, kaip ji pavargusi, be galo pavargusi, tačiau, net ir būdama pavargusi, gėrisi savo grožiu, nes jis yra brangiausia, ką ji turinti šioje žemėje.

Ji žiūri į savo atvaizdą veidrodyje ir regi, kaip virpa lūpos. Jos virpa nevalingai, nervingai. Jau ne sykį buvo pastebėjusi tokį veido raumenų trūkčiojimą, jutusi jį, tačiau matė pirmą kartą. Tai regėdama ji susijaudina dusyk tiek: susijaudina dėl savo grožio ir susijaudina dėl to lūpų virpėjimo; susijaudina dėl savo grožio ir susijaudina dėl to virpčiojimo, kuris drumsčia ir iškreipia šį grožį; susijaudina dėl savojo grožio, kurį aprauda kūnas. Ir čia ją apima begalinis gailestis savo grožiui, kurio netrukus neliks, gailestis pasauliui, kurio greitai taip pat nebus, kuris jau dabar neegzistuoja, kuris jau dabar – nepasiekiamas, nes ją įveikė miegas, nešdamas ją, skrisdamas sykiu su ja aukštai, labai aukštai, šios begalinės akinamos šviesos link, šio žydro, skaisčiai žydro dangaus link.

30

Kai brolis jį paklausė: „Tu vedei tenai, kiek girdėjau?“, jis atsakė trumpai: „Taip, tenai“, ir nieko daugiau nepridūrė. Ko gero, būtų pakakę, kad brolis būtų paklausęs kaip nors kitaip, sakykim, ne: „Ar tu vedei tenai?“, o, pavyzdžiui: „Ar esi vedęs?“ Tuomet Žozefas jam būtų atsakęs: „Ne, esu našlys“. Jis nė nemanė apgaudinėti brolio, tačiau vien todėl, kad jis šitaip paklausė, Žozefas nemelavo, o visai sąmoningai nutylėjo savo žmonos mirtį.

Per tolesnį pokalbį brolis ir svainė vengė net ir menkiausios užuominos apie šią moterį. Be jokios abejonės, taip elgėsi todėl, kad varžėsi apie ją kalbėti: saugumo dingstimi (kad būtų išvengta reikalų su policija) jie nutarė nepalaikyti jokio ryšio su emigravusiu giminaičiu, nė neįtardami, kad toks primestinis atsargumas ilgainiui virsta nuoširdžiu abejingumu: jiedu nieko nežinojo apie jo žmoną, nei jos amžiaus, nei vardo, nei profesijos, ir tokiu savo tylėjimu siekė nuslėpti nežinojimą, kuris tik būtų atskleidęs visą jų santykių skurdumą.

Bet Žozefas dėl to nė kiek neįsižeidė; jų nežinojimas jam tiko. Nuo to laiko, kai ją palaidojo, jis visuomet jausdavosi nepatogiai, kai reikėdavo kam nors pranešti apie jos mirtį; jausdavosi taip, tarsi ją išduotų pačiame jos intymumo apogėjuje. Nutylėdamas jos mirtį, jis visuomet jausdavosi ją globojąs.

Juk mirusi žmona yra bejėgė; ji nebeturi galios, nebeturi jokios įtakos; niekas nepaiso nei jos norų, nei pomėgių; mirusi žmona negali nieko geisti, trokšti pagarbos ar paneigti šmeižtą. Niekados jis nejautė jai tokios skausmingos, tokios kankinamos užuojautos, kaip tuomet, kai ji numirė.

31

Jonas Halgrimsonas buvo ne tik didis poetas romantikas, bet ir didis kovotojas už Islandijos nepriklausomybę. Kiekviena, net visai maža, Europos tauta devynioliktame amžiuje turėjo tokių poetų romantikų ir patriotų: Vengrija garsėjo Petefiu, Lenkija – Mickevičiumi, Slovėnija – Prešerenu, Bohemijoje buvo Macha, Ukrainoje – Ševčenka, Norvegijoje – Vergelanas, Suomijoje – Lenrotas ir taip toliau. Tais laikais Islandija buvo Danijos kolonija, ir paskutiniuosius savo gyvenimo metus Halgrimsonas nugyveno sostinėje. Visi didieji poetai romantikai buvo ne tik dideli patriotai, bet ir dideli gėrovai. Vieną gražią dieną visiškai girtas Halgrimsonas nukrito nuo laiptų, susilaužė koją, susigriebė infekciją ir mirė. Jis buvo palaidotas Kopenhagos kapinėse. Tai atsitiko 1845 metais. Praėjus dar devyniasdešimt devyneriems metams, 1944-aisiais, buvo paskelbta Islandijos Respublika. Nuo to laiko įvykių eiga paspartėjo. 1946-aisiais poeto siela sapne aplankė vieną turtingą islandų pramonininką ir prabilo į jį tokiais žodžiais: „Jau šimtas metų, kai jo kaulai ilsisi užsienyje, svetimoje žemėje. Nejau dar neatėjo metas jam sugrįžti į savo laisvąją Itakę?"

Pamalonintas ir įkvėptas šio naktinio apsilankymo, pramonininkas patriotas pasistengė, kad poeto palaikai būtų iškasti ir perkelti į Islandiją, ir čia jie buvo palaidoti nuostabiame slėnyje, poeto gimtinėje. Tačiau niekas negebėjo su-

stabdyti tolesnės beprotiškos įvykių eigos: neapsakomai gražiame Tengveliro kraštovaizdyje (šventoje vietoje, kur prieš tūkstantį metų po atviru dangumi rinkosi pirmasis islandų parlamentas), naujosios Respublikos ministrai įkūrė kapines, skirtas didiesiems tėvynės žmonėms; jie pagrobė poetą iš pramonininko ir palaidojo jį panteone, kuriame tuo metu buvo tik vienas vienintelis kito didžiojo poeto – Einaro Benediktsono – kapas (juk mažos tautos turi apsčiai didelių poetų).

Tačiau įvykiai nesiliovė viję vienas kito, ir netrukus visi sužinojo tai, ką pramonininkas patriotas gėdijosi pripažinti: Kopenhagoje stovėdamas priešais atkastą kapo duobę, jis jautėsi be galo prislėgtas – poetas buvo palaidotas kartu su vargšais, ant jo kapo nebuvo jokio užrašo, vien tik numeris, ir pramonininkas patriotas, matydamas visus šiuos skeletus vienoje krūvoje, nesupaisė, kurį pasirinkti. Tų kapinių griežtų, nekantrių biurokratų akivaizdoje jis nedrįso pasirodyti svyruojąs. Taigi į Islandiją jis parvežė ne islandų poeto, o kažkokio danų mėsininko palaikus.

Islandijoje iš pat pradžių buvo stengiamasi nuslėpti šį niūriai juokingą nesusipratimą, tačiau įvykiai nepaliaujamai ėjo į priekį, ir 1948-aisiais plepys Haldoras Laksnesas atskleidė šią paslaptį viename savo romanų. Ką daryti? Nutylėti. Juk Halgrimsono palaikai ir toliau dūli per du tūkstančius kilometrų nuo savosios Itakės, svetimoje žemėje, o šit kūnas danų mėsininko, kuris, nebūdamas poetas, vis dėlto buvo patriotas, guli tremty ledo saloje, jam kėlusioje vien tiktai baimę ir pasišlykštėjimą.

Net ir saugota paslaptyje, ši skaudi tiesa lėmė tai, kad daugiau niekas nebuvo palaidotas gražiosiose Tengveliro kapinėse, priglaudusiose tik du karstus ir dėl to laikomose vienintelėmis, galinčiomis mus sugraudinti, skirtingai nuo visų

kitų pasaulio panteonų, tų groteskiškų tautos pasididžiavimo muziejų.

Labai seniai šią istoriją Žozefui papasakojo žmona; ji juodviem pasirodė juokinga, bet patvirtino vieną šventą tiesą: visiems yra nusispjauti, kur palaidoti mirusiojo palaikai.

Ir vis dėlto Žozefas pakeitė tokią savo nuomonę tada, kai neišvengiamai ėmė artintis jo paties žmonos mirtis. Dabar danų mėsininko, per prievartą nugabento į Islandiją, istorija jam pasirodė nebe juokinga, o klaiki.

32

Mirti kartu su ja, – ši mintis seniai nedavė jam ramybės. Ir ji visiškai neturėjo nieko bendra su romantiniu patosu, veikiau buvo racionalaus mąstymo išdava: jo žmonai susirgus mirtina liga, jis buvo pasiryžęs sutrumpinti jos kančias; o kad nebūtų kaltinamas žmogžudyste, taip pat ketino numirti. Bet kai ji išties labai sunkiai susirgo nepagydoma liga, Žozefas liovėsi galvoti apie savižudybę. Ne, ne todėl, kad būtų bijojęs pasitraukti iš gyvenimo. Jis negalėjo pakelti minties, jog, ryždamasis šiam žingsniui, paliktų taip mylimą kūną svetimų rankų malonei. Pats būdamas miręs, kaipgi rūpinsis mirusiąja? Kaipgi vienas lavonas apgins kitą?

Kadaise Bohemijoje jam teko matyti savo motinos agoniją; jis ją be galo mylėjo, tačiau, vos tik ji paliko šį pasaulį, jos kūnas liovėsi jį dominęs; jos lavonas jam neturėjo nieko bendra su ja pačia. Beje, du gydytojai – jo tėvas ir brolis – rūpinosi mirštančiąja, o jis teužėmė trečiąją vietą šeimoje pagal svarbą. Šįsyk buvo visiškai kas kita: moteris, kurią jis regėjo merdint, priklausė tik jam vienam; jis pavydėjo jos kūno ir norėjo rūpintis jos pomirtiniu gyvenimu. Jis netgi turėjo save pabarti: ji vis dar gyva, guli priešais jį, kalba jam, o jis įsivaizduoja ją jau mirusią; ji žiūri į jį tokiomis didelėmis akimis kaip niekad, o jis mintyse jau rūpinasi jos karstu ir kapu. Jis priekaištavo sau dėl tokios klaikios išdavystės, dėl tokio savo nekantrumo ir slapto noro paskubinti jos mirtį. Ir vis dėlto buvo bejėgis: žinojo, kad po jos mirties

šeima ims reikalauti, kad palaikai būtų laidojami šeimos kapo rūsyje, ir ši mintis jam kėlė siaubą.

Norėdami išvengti nesusipratimų mirties atveju, jie kadaise surašė – labai nerūpestingai – testamentą; sprendimai dėl jų bendro turto buvo itin paprasti, tačiau čia nė žodeliu nebuvo užsimenama apie laidotuves. Ši testamento spraga, jai mirštant, jam ir nedavė ramybės; tad norėdamas ją įtikinti įveiksiant mirtį, privalėjo tylėti. Kaip prisipažinti nelaimingajai, kuri vis dar tikėjo pasveiksianti, kaip jai prisipažinti, apie ką jis galvojąs? Kaip jai turįs užsiminti apie testamentą? Juolab kad ji jau skendėjo kliedesiuose, o jos mintys temo.

Jo žmonos šeima, didelė ir įtakinga, niekad nemėgo Žozefo. Jam rodės, jog kova, kuri kils dėl jo žmonos kūno, bus pati nuožmiausia, o ir pati svarbiausia, ir į ją jis neprivalėjo niekad stoti. Mintis, jog šis kūnas veikiausiai bus uždarytas nepadorioje draugėje su kitais jam svetimais ir abejingais kūnais, atrodė nepakeliama, kaip ir mintis, kad ir jis pats, numiręs, atsidurs nežinia kur ir, be jokios abejonės, toli nuo jos. Sutikti su tuo jam atrodė didžiausias pralaimėjimas, amžiams nedovanotinas pralaimėjimas.

Atsitiko tai, ko jis labiausiai bijojo. Smūgio jam nepavyko išvengti. Jo uošvė nesiliovė ant jo rėkusi. „Tai mano duktė! Tai mano duktė!" Jis turėjo nusisamdyti advokatą, pakloti didžiulę sumą, kad apramintų šeimyną, skubiai nusipirkti vietą kapinėse, veikti greičiau už kitus, kad laimėtų paskutinį mūšį.

Savaitę trukusi bemiegė karštligė padėjo jam kiek pamiršti savo kančią, tačiau nutiko ir dar keistesnis dalykas: kai ji jau buvo kape (dviviečiame kape, nelyginant dvivietėje brikelėje), jis neaiškiai išvydo virpant vos įžiūrimą liūdesio tamsoje spindulėlį, trapų laimės spindulėlį. Tos laimės, kuri jį ūmai užliejo vien dėl to, kad nenuvylė savo mylimos moters – kad užtikrino jai ir sau jųdviejų ateitį.

33

Vos prieš akimirką ji, rodės, buvo ištirpusi skaisčioje dangaus mėlynėje! Ji buvo tarsi nesava, tarsi pati būtų virtusi šviesa!

Paskui staiga dangus apsiniaukė. Ir ji, parkritusi ant žemės, vėl tapo sunkia, tamsia materija. Vargiai suvokdama, kas įvyko, ji negalėjo atplėšti akių nuo aukštybių: dangus buvo juodas juodas, nenumaldomai juodas.

Viena jos kūno pusė tirtėjo nuo šalčio, o kita buvo bejausmė. Ji išsigando. Pakilo nuo žemės. Po keleto ilgų akimirkų ji prisiminė: kažkoks viešbutis kalnuose, licėjaus draugai. Sutrikusi, drebančiu kūnu, ji ėmė ieškoti kelio atgal. Viešbutyje jai iškvietė greitąją pagalbą, ši ją nuvežė į ligoninę.

Keletą dienų, gulėdama ligoninės lovoje, ji kentė siaubingą pirštų, ausų, nosies, kurie iš pat pradžių buvo tarsi apmirę, skausmą. Gydytojai ją ramino, tačiau viena medicinos seselė su pasitenkinimu jai apsakė galimus nušalimo padarinius: galima netgi pirštų amputacija. Persigandusi ji įsivaizdavo kirvį – chirurgo kirvį, mėsininko kirvį; ji regėjo savo ranką be pirštų, regėjo pirštus, gulinčius šalia ant operacinio stalo, jai priešais akis. Vakarienei jai atnešė mėsos. Ji negebėjo nuryti nė kąsnio. Jai atrodė, jog lėkštėje – jos pačios kūno gabalai.

Pirštai, nors ir skausmingai, atgijo, tačiau kairioji ausis pajuodo. Senas, liūdnas, užuojautos kupinas chirurgas prisėdo ant jos lovos ir pranešė apie amputaciją. Ji suriko. Kairioji

ausis! Jos ausis! O Dieve, sukliko ji. Jos veidas, jos gražusis veidas su nupjauta ausimi! Niekam nesisekė jos nuraminti.

Ak, kaip netikėtai viskas apsivertė aukštyn kojomis! Ji svajojo ištirpti amžinybėje, kuri sunaikintų bet kokią ateitį, tačiau ateitis ir vėl buvo čia, tokia nenugalima, šlykšti, bjauri, lyg gyvatė, besivyniojanti priešais ją, besitrinanti jai tarp kojų ir šliaužianti priekin rodydama jai kelią.

Licėjuje pasklido kalbos, neva ji pasiklydusi ir grįžusi nušalusiomis galūnėmis. Ją barė už nedrausmingumą ir už tai, kad nepaisydama privalomosios programos kvailai viena pati sau klaidžiojo neturėdama nei menkiausios orientacijos, nei supratimo, kaip rasti viešbutį, nors jis, beje, buvo matomas iš kažin kur.

Grįžusi namo, ji vengdavo išeiti į gatvę. Ji bijodavo susitikti tuos žmones, kuriuos pažinojo. Nusiminę tėvai pasistengė ją perkelti mokytis į kitą licėjų gretimame mieste.

Ak, kaip netikėtai viskas apsivertė aukštyn kojomis! Ji svajojo mirti paslaptingomis aplinkybėmis. Ji viską padarė, kad niekas nesužinotų, ar jos mirtis – tik nelaimingas atsitikimas ar savižudybė. Ji norėjo nusiųsti jam savo mirtį kaip paslaptingą ženklą, meilės ženklą, atėjusį iš anapus, kuris būtų suprantamas tik jam vienam. Ji viską buvo gerai numačiusi, išskyrus nebent migdomųjų dozę ar šaltį, nes jis nukrito, kol ji snaudė. Ji manė, jog šaltis ją panardins į miegą ir mirtį, tačiau jos miegas buvo pernelyg jautrus; o pramerkusi akis ji išvydo juodą dangų.

Du dangūs padalijo jos gyvenimą į dvi dalis: į mėlyną ir juodą. Ir tik po šiuo kitu dangumi ji eis į savo mirtį, į savo tikrąją mirtį, į tolimą ir paprastą senatvės mirtį.

O kaipgi jis? Jis gyveno po dangumi, kuris jai nebeegzistavo. Jis daugiau jos niekad neieškojo, ir ji lygiai taip pat jo niekad daugiau neieškojo. Jo prisiminimas nesukeldavo jai nei meilės, nei neapykantos. Galvodama apie jį, būdavo tarsi nesava: nebuvo likę nei minčių, nei jausmų jo atžvilgiu.

34

Tarkime, kad žmogus gyvena aštuoniasdešimt metų. Kiekvienas mūsų įsivaizduoja maždaug tokios trukmės savo gyvenimą ir jį tvarko. Tai, ką dabar pasakiau, žino kiekvienas, tačiau retas suvokia, kad tie metai, kurie mums dar liko gyventi, nėra vien kiekybinis duomuo, išvaizdos aprašymas (pavyzdžiui, nosies ilgis ar akių spalva), o padeda nusakyti ir paties žmogaus apibrėžimo esmę. Tas, kuris, kupinas jėgų, galbūt gyvena dukart ilgiau, na, kad ir šimtą šešiasdešimt metų, nepriklauso tai pačiai rūšiai kaip mes. Viskas kitaip jo gyvenime: ir meilė, ir garbės troškimas, ir jausmai, ir tėvynės ilgesys, – viskas be išimties. Jeigu koks nors emigrantas, dvidešimt metų praleidęs užsienyje, grįžtų į savo gimtąjį kraštą turėdamas priešais akis dar visą šimtą gyvenimo metų, jis neišgyventų jokių jausmų – jų jam nė nesukeltų jo Didysis Sugrįžimas, ko gero, tai nė nebūtų joks sugrįžimas, o tik vienas iš daugelio vingių ilgame gyvenimo kelyje.

Kadangi jau pati tėvynės sąvoka kilniąja ir sentimentaliąja šio žodžio prasme yra susijusi su reliatyviai trumpa mūsų gyvenimo trukme, suteikiančia mums pernelyg mažai laiko, kad galėtume pamilti kitą šalį, kitas šalis, kitas kalbas.

Erotiniai santykiai gali pripildyti visą suaugusio žmogaus gyvenimą. Tačiau jeigu gyvenimas būtų kur kas ilgesnis, argi nuovargis nenumalšintų gebėjimo susijaudinti gerokai

prieš išsenkant fizinėms jėgoms? Juk yra didžiulis skirtumas tarp pirmojo, antrojo, šimtojo, tūkstantojo, dešimttūkstantojo lytinio akto. Kur yra toji riba, kurią peržengus kartojimasis tampa stereotipu, kitaip tariant, komiškas ar netgi neįmanomas? O, peržengus šią ribą, kas gi nutiktų vyro ir moters meilės ryšiui? Gal jis visai išnyktų? O gal priešingai, mylužiai laikytų seksualinio gyvenimo fazę barbariškąja tikrosios meilės priešistore? Rasti atsakymą į šiuos klausimus lygiai taip pat sunku, kaip ir įsivaizduoti nepažįstamos planetos gyventojų psichologiją.

Meilės sąvoka (didžiosios meilės, vienintelės meilės) taip pat, ko gero, atsirado dėl siaurų laiko, kuris mums yra skirtas, ribų. Jeigu šis laikas būtų beribis, argi Žozefas būtų šitaip prisirišęs prie savo velionės žmonos? Mes, kurie turime mirti taip anksti, nieko apie tai nežinome.

35

Atminties taip pat neįmanoma paaiškinti nepasitelkus matematinių skaičiavimų. Pagrindinį duomenį čia sudaro skaitmeninis santykis tarp nugyvento gyvenimo laiko ir atmintyje saugomo gyvenimo laiko. Niekad nebuvo mėginta apskaičiuoti šį santykį, o, beje, ir nėra jokios techninės galimybės tai padaryti; vis dėlto, kone būdamas tuo tikras, manau, kad atmintis geba išsaugoti tik vieną milijoninę, vieną milijardinę, trumpai tariant, visiškai menkutę mūsų nugyvento gyvenimo dalelytę. Tai, be jokios abejonės, ir sudaro žmogaus gyvenimo esmę. Jeigu žmogus galėtų išsaugoti atmintyje visa tai, ką išgyveno, jeigu bet kada galėtų atkurti bet kurią savo praeities akimirką, jis neturėtų nieko bendra su kitais žmonėmis: nei jo meilės istorijos, nei palankumas ar pykčio proveržiai, nei jo gebėjimas atleisti ar keršyti nepanėšėtų į kitų.

Niekad nesiliausime kritikavę tų, kurie iškreipia praeitį, ją perrašo, falsifikuoja, kurie pervertina kokio nors vieno įvykio svarbą, o kitą visai nutyli; ši kritika yra teisinga (beje, ji ir negali būti kitokia), tačiau neturi itin didelės svarbos, jeigu prieš tai nebuvo pateikta kita, kur kas paprastesnė, kritika: žmogaus atminties kritika. Nes ką ji, vargšelė, išties gali? Ji geba išsaugoti tik niekingai menką praeities dalelytę, be to, visi puikiai žino, kodėl atmintyje išliko būtent ši, o ne kuri nors kita gyvenimo akimirka, būtent kiekvieno mūsų pasi-

rinkimas, priimamas visiškai slaptai ir nepriklausomai nei nuo mūsų valios, nei nuo mūsų pomėgių. Niekaip nesuprasime žmogaus gyvenimo, jeigu nuolat stengsimės nuslėpti akivaizdų svarbiausią faktą: tos tikrovės, tokios, kokia ji kadaise buvo, nėra; tad ir jos sugrąžinimas neįmanomas.

Net ir patys gausiausi archyvai nieko šiuo atveju negali pagelbėti. Tarkime, Žozefo senasis dienoraštis yra archyvinis dokumentas, saugantis autentiškas praeities liudytojo pastabas; šios pastabos byloja apie įvykius, kurių jų autoriui nėra jokio reikalo neigti, tačiau jo atmintis jų ir negali patvirtinti. Iš viso to, kas pasakojama šiame dienoraštyje, vienintelė smulkmena padėjo atkurti ryškų ir, be jokios abejonės, tikslų prisiminimą: jis regėjo save, einantį miško takeliu ir meluojantį licėjaus auklėtinei apie išvykimą gyventi į Prahą; šitoji trumpa gyvenimo nuotrupa, tiksliau, šios nuotrupos šešėlis (nes jis prisiminė ne tik bendrą pašnekesio mintį, o ir tai, kad melavo), yra vienintelė gyvenimo akimirka, kuri, kiek primiršta, vis dėlto išliko jo atmintyje. Tačiau ši gyvenimo nuotrupa buvo tarsi atskirta nuo to, kas vyko prieš tai ir kas nutiko paskui: kokie licėjaus auklėtinės žodžiai ar veiksmai vertė jį išgalvoti šį prasimanymą? Kas nutiko vėliau? Ar ilgai ją apgaudinėjo? Ir kaip paskui išsisuko?

Norėdamas papasakoti šį savo prisiminimą kaip kokį anekdotą, turintį tam tikrą prasmę, jis turėtų įtraukti jį į priežastinę kitų įvykių, kitų veiksmų ir kitų žodžių seką; bet kadangi jis visa tai seniai užmiršo, turėtų viską išgalvoti; ne, ne todėl, kad norėtų sukčiauti, bet todėl, kad šis prisiminimas taptų ryškesnis; tai jis, beje, ir padarė spontaniškai pats sau, būdamas palinkęs prie šių dienoraščio eilučių: snarglius buvo didžiai nusivylęs neįžvelgdamas jokios ekstazės licėjaus auklėtinės meilėje; vos tik jis prisiliesdavo jos užpakaliuko, ji tuoj pat nustumdavo jo ranką šalin; norėdamas ją nubausti, jis

pasakė ketinąs persikelti visam laikui į Prahą; didžiai nuliūdusi ji patikėjo juo ir pareiškė puikiai suprantanti poetus, kurie iki pat mirties lieka ištikimi; taigi viskas, jo džiaugsmui, vyko taip, kaip jis ir tikėjosi, išskyrus tai, kad po savaitės ar dviejų mergina, patikėjusi savo draugo žodžiais, nusprendė, kad jai pats laikas jį pakeisti kitu; ji ėmėsi naujų paieškų, snarglius tai iškart suprato ir negebėjo pažaboti savojo pavydo; užsipuldamas ją dėl kelionės į kalnus, kur ji turėjo vykti viena, isteriškai iškoneveikė ją, vien apsijuokdamas prieš ją; ji paliko jį.

Nors ir trokšdamas būti kuo arčiau tiesos, Žozefas negalėjo reikalauti, kad ši juokinga istorija tiksliai atspindėtų tai, ką jam tada teko išgyventi; jis suvokė, kad tai – vien įvykio, nugrimzdusio į užmarštį, išnirimas.

Įsivaizduoju jaudulį dviejų būtybių, kurios susitinka po daugelio metų. Kitados juodvi matydavosi dažnai ir todėl mano, jog jas sieja ta pati gyvenimo patirtis, tie patys prisiminimai. Tie patys prisiminimai? Čia būtent ir kyla nesusipratimas: jųdviejų nesieja tie patys prisiminimai; abudu jie išsaugojo atmintyje dvi tris menkas savo susitikimų nuotrupas, tačiau kiekvienas jų turi, be abejo, ir savų; jųdviejų prisiminimai visiškai skirtingi; ir jų net neįmanoma lyginti gausumo atžvilgiu: vienas jų prisimena apie kitą daugiau negu šis apie aną; taip nutinka ne tik todėl, kad žmonių atminties galimybės yra skirtingos (toks paaiškinimas priimtinas jiems abiem), bet ir todėl (o tai kur kas sunkiau pripažinti), kad jiedu nėra vienodai svarbūs vienas kitam. Išvydus Žozefą oro uoste, Irenai atmintyje atgijo kiekviena jų praeities nuotykio smulkmena; o Žozefas neprisiminė nieko. Jau nuo pat pirmosios akimirkos jųdviejų susitikimas buvo paremtas neteisinga, pasipiktinimą keliančia nelygybe.

36

Jeigu dvi žmogiškosios būtybės gyvena viename bute, matosi kasdien ir mylisi, jų kasdieniai pašnekesiai suderina jųdviejų atmintis: nebyliu ir nesąmoningu abiejų sutikimu, jiedu paskandina užmarštyje didelę savo gyvenimo dalį, kalbėdami vis iš naujo apie keletą tų pačių įvykių, tai iš jų jie audžia tas pačias kalbas, kurios, nelyginant švelnus vėjelis medžių lapijoje, šnabžda jiedviem virš galvų, nuolat primindamas, kad jie kartu gyveno.

Martinui mirus, Ireną galinga prislėgusių rūpesčių srovė nubloškė toli nuo jo, o sykiu ir nuo tų, kurie jį pažinojo. Apie jį nebuvo kalbama, ir netgi abi jos dukterys, pernelyg mažos, kol jis buvo gyvas, dabar nerodė jokio susidomėjimo savo tėvu. Kartą ji sutiko Gustavą, ir šis, norėdamas pratęsti pokalbį, prisipažino pažinojęs jos vyrą. Tai buvo paskutinis kartas, kai Martiną jautė šalia savęs – tokį stiprų, tvirtą, įtakingą, it lieptą tarp jos ir josios naujo mylimojo. Atlikęs šią misiją, jis išnyko visiems laikams.

Gerokai anksčiau, dar Prahoje, vestuvių dieną Martinas apgyvendino Ireną nuosavame ištaigiame name. Antrame namo aukšte buvo jo biblioteka ir darbo kambarys, o šit pirmą aukštą jis buvo numatęs šeimos vyro ir šeimos tėvo gyvenimui; prieš išvykdamas į Prancūziją, jis užleido namą savo uošvei; ši po dvidešimties metų pirmą aukštą, per tą laiką apstatytą naujais baldais, padovanojo Gustavui. Milada, už-

sukusi ten aplankyti Irenos, prisiminė savo buvusį kolegą tokiais žodžiais: „Čia Martinas dirbdavo", – pasakė ji svajingai. Tačiau nepasirodė joks Martino šešėlis po šių jos žodžių. Jau seniai jis buvo išgyvendintas iš šių namų, ir ne tik jis, bet kartu su juo ir visi jo pėdsakai.

Mirus žmonai, Žozefas suprato, jog be kasdienių pokalbių jų bendro gyvenimo šnabždesys ima tilti. Norėdamas jį palaikyti, stengėsi atgaivinti savo žmonos paveikslą, tačiau beviltiškos pastangos jį tik dar labiau liūdino. Ji turėjo gerą dešimtį skirtingų šypsenų. Jis vertė savo vaizduotę jas atkurti piešiant. Bet jam nepavykdavo. Ji buvo apdovanota įgimtu gebėjimu laidyti sąmojingas žaibiškas replikas, kurios jį žavėdavo. Tačiau negebėjo nė vienos jų prisiminti. Kartą jis paklausė savęs: jeigu sudėtų visus šituos skurdžius jųdviejų praeities prisiminimus į krūvą, kokį laiko tarpsnį tai užimtų? Vieną minutę? Dvi minutes?

Štai dar viena svarbi atminties mįslė: ar prisiminimus iš viso įmanoma matuoti laiko matu? Ar juos galima įsprausti į tam tikrus laiko rėmus? Jis stengiasi prisiminti pirmąjį susitikimą: regi laiptus, kurie veda žemyn į aludės rūsį; regi pavienes poreles, skendinčias geltonos šviesos prieblandoje; ir čia jis regi ją, savo būsimąją žmoną, sėdinčią priešais su taurele degtinės rankoje, įsmeigusią žvilgsnį į jį ir droviai besišypsančią. Ilgai jis stebi ją, laikančią taurelę rankoje, besišypsančią, ir tyrinėja jos veidą, jos ranką, bet visą tą laiką ji nė nekrusteli, nepakelia taurelės prie lūpų, o jos šypsena nepakinta. Ir čia jį apima siaubas: toji praeitis, kuri išliko atmintyje, nėra matuojama laiko matu. Neįmanoma dar sykį išgyventi tą pačią meilę, kaip kad įmanu iš naujo perskaityti knygą ar dar kartą žiūrėti tą patį filmą. Mirusi Žozefo žmona neturi jokio mato – nei materialaus, nei laiko atžvilgiu.

Tad visos pastangos atgaivinti jos prisiminimą netrukus virto kančia. Užuot džiaugęsis, atgaivinęs vieną ar kitą užmirštą gyvenimo akimirką, jis nusivylė, išvydęs vien begalinę tuštumą, pripildžiusią šią akimirką. Vieną dieną jis nusprendė liautis skausmingai klaidžiojęs praeities koridoriais ir padėjo tašką bergždiems mėginimams atgaivinti ją tokią, kokia ji buvo iš tikrųjų. Jis net manė, jog, sutelkdamas dėmesį į jos praeitį, tik išdavikiškai patalpinęs ją į sendaikčių muziejų ir šitaip išstūmęs iš savo dabarties.

Beje, jis niekad nebuvo linkęs teikti pernelyg didelės svarbos prisiminimams. Nors jiedu ir nebuvo sunaikinę savo meilės laiškų nei užrašų knygelių, kuriose buvo surašyti pasižadėjimai ir susitikimai, jam niekad nekilo mintis juos dar sykį perskaityti. Todėl jis nusprendė gyventi su mirusiąja lygiai taip pat, kaip gyveno, kol ji buvo gyva. Jis lankė jos kapą ne todėl, kad ją prisimintų, o kad būtų kartu su ja; kad matytų jos akis, žvelgiančias į jį, bet žvelgiančias ne iš praeities, o iš dabarties.

Taigi jam prasidėjo naujas gyvenimo tarpsnis: gyvenimas drauge su mirusiąja. Naujasis laikrodis ėmė mušti jo naujo gyvenimo valandas. Būdama didelė švaros mėgėja, ji pykdavo dėl netvarkos, kurią jis palikdavo. Nuo šiol jis pats rūpinasi tvarka ir daro tai ypač kruopščiai. Kadangi jam ėmė patikti jųdviejų namai dar labiau, nei kol ji buvo gyva: ta žema medinė tvorelė su mažais varteliais; sodas; eglė šalia tamsiai raudonų plytų namo; du krėslai, stovintys vienas priešais kitą, kur jie prisėsdavo grįžę po darbo dienos; toji palangė, ant kurios iš vienos pusės ji dėdavo gėlių puodą, iš kitos – lempą; šią lempą jiedu palikdavo degančią, kol jų nebūdavo, kad galėtų ją matyti iš tolo, nuo gatvės, kai grįždavo namo. Jis saugo visus šiuos įpročius ir rūpinasi, kad kiekviena kėdė, kiekviena vaza būtų ten, kur būtent ji mėgdavo dėti.

Jis iš naujo lanko tas pačias vietas, kurios jiedviem patikdavo: restoraną ant jūros kranto, kurio šeimininkas niekad neužmiršta jam priminti, kokias žuvis mėgusi jo žmona; gretimame miestelyje stačiakampę aikštę, juosiamą namų, dažytų raudonai, mėlynai, geltonai ir žavinčių savo paprastu grožiu; ar tą krantinę Kopenhagoje, iš kurios kiekvieną dieną šeštą valandą vakaro didžiulis baltas keleivinis laivas išplaukdavo į plačiąją jūrą. Jiedu ilgai galėdavo lydėti jį akimis netardami nė žodžio. Laivui išplaukiant pasigirsdavo muzika, senojo džiazo melodija, kviesdama kelionėn. Jai mirus, jis dažnai eina ten, įsivaizduodamas ją esant šalia ir jausdamas jų abiejų troškimą paplaukioti tuo baltu naktiniu laivu, pašokti jame, permiegoti ir atsibusti kur nors toli, labai toli šiaurėje.

Ji visuomet norėjo matyti jį elegantišką, todėl pati rūpinosi jo drabužiais. Jis neužmiršo, kurie jo baltiniai jai labiausiai patiko, o kurių iš viso nemėgo. Šįkart, vykdamas į Bohemiją, jis tyčia pasiėmė eilutę, kuriai ji buvo visiškai abejinga. Jis nenorėjo skirti pernelyg daug dėmesio šiai kelionei. Juk tai nebuvo kelionė, skirta jai, ar į kurią jiedu būtų vykę drauge.

37

Gyvendama vien tiktai mintimis apie rytdienos pasimatymą, Irena nori praleisti šį šeštadienį ramiai, tarsi sportininkė varžybų išvakarėse. Gustavas buvo mieste, kur turėjo dalyvauti nuobodžiuose dalykiniuose pietuose, ir net vakare jis nežadėjo būti namie. Taigi ji naudojasi proga pabūti viena, išsimiegoti ir niekur neiti vengdama susitikti net savo motiną; ją pasiekia iš apačios sklindantis jos žingsnių aidas – jis nutyla tik apie vidurdienį. Pagaliau stipriai trinktelėjus durims, būdama įsitikinusi, jog motina išėjo, ji nulipa laiptais žemyn, virtuvėje paskubomis užkanda ir taip pat išeina iš namų.

Ji stabteli ant šaligatvio it užkerėta. Nutviekstas rudenėjančios saulės, šis parko kampelis su išsibarsčiusiais mažučiais nameliais atsiveria didžiu grožiu, ir jis suspaudžia jai širdį kviesdamas ilgiems pasivaikščiojimams. Ji prisimena, kaip troško vaikštinėti, ilgai, paskendusi mintyse, paskutinėmis dienomis prieš emigraciją, kad atsisveikintų su šiuo miestu, su visomis jo gatvėmis, kurias taip mėgo; tačiau per daugybę reikalų, kuriuos reikėjo sutvarkyti prieš išvykstant, jai tam neliko laiko.

Žiūrint iš tos vietos, kur ji dabar vaikštinėja, Praha panėšėja į žalią ramių kvartalų juostą, išvagotą siaurų gatvelių, apsodintų medžiais. Būtent prie šitos Prahos ji yra prisirišusi, bet jokiu būdu ne prie anos, didingosios, centrinės Pra-

hos; tik prie šitos Prahos, atsiradusios praeito šimtmečio pabaigoje, prie tos čekų smulkiosios buržuazijos Prahos, savo vaikystės Prahos, kur žiemą ji slidinėdavo siauromis gatvelėmis, kylančiomis ir besileidžiančiomis, tos Prahos, kurios apylinkių miškai stojus prieblandai imdavo skleisti nenusakomą paslaptingą kvapą.

Paskendusi mintyse, ji žengia toliau; akimirką prieš akis jai iškyla migloti Paryžiaus, kuris jai pirmąsyk pasirodė gan svetimas, vaizdai: toji šalta gatvių geometrija; Eliziejaus laukų didybė; rūstūs galingų akmens milžinių, vaizduojančių Lygybę ar Brolybę, veidai; ir niekur, niekur nejusti nė jokio šio svaiginamo artumo jausmo, jokio šios idilės, kuria ji kvėpuoja čionai, dvelksmo. Beje, kaip tik šį vaizdą ji išsaugojo atmintyje per visą emigracijos laikotarpį, tarsi prarastosios šalies simbolį: mažučiai nameliai, išsibarstę kiek tik akys užmato kalvotoje žemėje. Ji jautėsi laiminga Paryžiuje, laimingesnė nei čia, tačiau slaptasis grožio saitas ją siejo vien tiktai su Praha. Ir staiga ji ima suvokti, kaip myli šį miestą ir koks skausmingas jai buvo išvykimas iš čia.

Ji prisimena savo paskutines karštligiškas dienas: kilus pirmųjų okupacijos mėnesių sąmyšiui, buvo dar visai nesunku išvykti iš šalies, ir jie galėjo be jokios baimės atsisveikinti su savo draugais. Tačiau jiems pritrūko laiko pasimatyti su jais visais. Įvykių genami, likus dviem dienoms iki kelionės, jiedu aplankė vieną seną savo draugą, viengungį, ir su juo praleido keletą jaudinamų valandų. Ir tik vėliau, jau Prancūzijoje, jiedu sužinojo, kad šis žmogus jau seniai jiems rodė išskirtinį dėmesį tik dėl to, kad jį užverbavo policija šnipinėti Martiną. Kelionės išvakarėse net neįspėjusi ji paskambino į vienos savo draugės namų duris. Čia ją užklupo karštai ginčijantis su kita moterimi. Netarusi nė žodžio, ji ilgai klausėsi jų pokalbio, kuris jos nelietė, kantriai laukdama mosto, pa-

drąsinimo ar trumpo atsisveikinimo; tačiau veltui. Nejau jos buvo pamiršusios jos išvykimą? Ar tik apsimetė, jog pamiršo? O gal joms buvo visiškai nusispjauti, ar ji čia yra, ar ne? O jos motina! Toji jos net nepabučiavo atsisveikindama. Ji pabučiavo Martiną, bet ne ją. Ji tik stipriai paspaudė Irenai petį, skardžiu balsu tardama: „Mes juk nemėgstame lieti savo jausmų!" Jos žodžiai skambėjo gana nuoširdžiai, tačiau buvo šalti kaip ledas. Dabar prisimindama tuos visus atsisveikinimus (tokius veidmainiškus ir dirbtinius) ji mano sau: tas, kuris praleido progą atsisveikinti, gali net nesitikėti deramo atlygio.

Štai jau dvi trys valandos, kai ji vaikštinėja šiomis žaliomis gatvėmis. Prieina prie turėklų, juosiančių nedidelį parką viršum Prahos: nuo čia iš anapus, iš slaptosios pusės, matyti pilis; tai toji Prahos dalis, kuri Gustavui nepažįstama; ir nejučia ji prisimena vardus, kurie jaunystėje jai buvo tokie brangūs: Macha, poetas tų laikų, kai sukilusi jos tauta vadavosi iš ūkanų; Neruda, nedidelės čekų tautos pasakotojas; garsiosios Voskoveco ir Vericho dainos, parašytos trečiajame dešimtmetyje, kurias jos tėvas, miręs dar jai mažai esant, taip mėgo; Hrabalas ir Skvoreckis, du jos paauglystės laikų rašytojai; o ir tie mažieji šeštojo dešimtmečio teatrai ir kabaretai, tokie laisvi, linksmi ir laisvi, kupini nepagarbaus humoro; visa tai sudarė nepaaiškinamą šios šalies dvasią, nematerialią jos esmę, kurią ji išsivežė į Prancūziją.

Rymodama ant turėklų, ji žvelgia į pilį: pakaktų ketvirčio valandos, ir ji atsidurtų ten. Kaip tik ten prasideda atvirukinė Praha, toji Praha, kurią kliedinti istorija paženklino gausybe įspaudų, toji turistų ir prostitučių Praha, toji tokių brangių restoranų Praha, kad jos draugai čekai nesvajoja ten nė kojos kelti, toji Praha, kur šokėjos raitosi apšviestos prožektorių, toji Gustavo Praha. Ir ji prisipažįsta, jog nėra kitos jai

tokios svetimos vietos pasaulyje, kaip anoji Praha. Tikras Gustavtaunas. Gustavilis. Gustavštatas. Gustavgradas.

Gustavas: ji regi jo išblukusius bruožus, stovi anapus nepermatomo kalbos, kurią ji prastai moka, stiklo, ir mąsto, kone laiminga, kad gal ir gerai, jog šitaip viskas pasisuko, nes tiesa pagaliau atskleista: ji nejaučia jokio poreikio jį suprasti nei kad jis ją suprastų. Ji regi jį – tokį linksmą, vilkintį marškinėlius ir šaukiantį *„Kafka was born in Prague"*, ir ūmai pajunta savo kūne kylant norą, nenumaldomą norą turėti meilužį. Ne, visai ne todėl, kad užlopytų spragas savo pačios gyvenime. O kad visiškai jį pakeistų. Kad pagaliau turėtų savąją lemtį.

Juk gyvenime jai dar nebuvo tekę pačiai sau rinktis vyriškį. Visuomet tik ją pasirinkdavo. Kad ir Martinas. Ilgainiui ji pamilo jį, tačiau iš pradžių jis buvo jai tik puiki dingstis pabėgti nuo savo motinos. Leidusis į meilės nuotykį su Gustavu, ji manė rasianti laisvę. Bet šiandien supranta, jog tai irgi buvo tik viena jos pažinties su Martinu atmainų: ji griebė jai ištiestą ranką, vėliau padėjusią jai išsikapstyti iš sunkumų, su kuriais negebėjo susitaikyti.

Žinojo turinti įgimtą dėkingumo jausmą; beje, šį jausmą ji laikė viena ryškiausių savo savybių; dėkingumui užvaldžius, tarsi klusni tarnaitė atskubėdavo meilė. Ji buvo nuoširdžiai atsidavusi Martinui, lygiai taip buvo atsidavusi ir Gustavui. Tačiau ar yra čia kuo didžiuotis? Ar dėkingumu tik nėra dangstoma silpnumas ir priklausomybė? Labiausiai dabar ji trokštų mylėti nejausdama jokio dėkingumo! Beje, ji vokia, kad tokia meilė reikalauja drąsaus ir rizikingo žingsnio. O savo meilės istorijose ji niekuomet nebuvo drąsi ir net nevokė, ką tai reiškia.

Staiga lyg vėjo gūsis plūsteli senų emigracijos minčių, seniai užmirštų liūdesio akimirkų banga: regi moteris, šios staiga išnyra apsupdamos ją ratu ir, keldamos alaus bokalus,

klastingai kvatodamos neleidžia jai pasprukti; čia ji įėjo į vieną parduotuvėlę, ir jau kitos moterys, pardavėjos, skuba prie jos, aprengia ją suknele, kuri ant jos kūno pavirsta tramdomaisiais marškiniais.

Ilgą laiką ji taip stovi pasirėmusi alkūnėmis į turėklus, paskui išsitiesia. Ji visiškai tikra, kad pavyks pasprukti; kad nepasiliks daugiau šiame mieste; nei šiame mieste, nei šiame gyvenime, kurį šis miestas jai primeta.

Ji eina ir mąsto, kad šiandien įgyvendina seną savo svajonę, kurios kitados jai nepavyko įgyvendinti: vaikštinėdama šiomis gatvėmis, ji atsisveikina su savo miestu; pagaliau atsisveikina su miestu, kurį be galo myli ir kurį pasirengusi prarasti dar kartą be jokio gailesčio vien todėl, kad pelnytų naują gyvenimą.

38

Vos tik komunizmas pasitraukė iš Europos, žmona Žozefą ėmė raginti važiuoti aplankyti savo šalies. Ji ketino vykti kartu. Tačiau ji numirė, o jis nuo šiol galvojo tik apie savo naująjį gyvenimą su ta, kurios jau nebuvo. Jis stengėsi įtikinti save, kad toks gyvenimas – laimingas. Bet ar galima čia kalbėti apie kokią nors laimę? Taip, galima; galima kalbėti apie tą laimę, kuri tarsi menkas, vos matomas spindulėlis persmelkdavo jo skausmą, nuolankų, tolydų, nepaliaujamą skausmą. Dar prieš mėnesį, nepajėgdamas išbristi iš savo skausmo, jis prisiminė kadaise mirusiosios ištartus žodžius: „Nenuvykti tenai būtų nesuprantamas dalykas, tiesiog nepateisinama ir net negražu"; išties, svarsto jis, ši kelionė, į kurią žmona jį taip ragino, gal šiandien jį net išgelbėtų; gal padėtų atitrūkti bent keletą dienų nuo kasdienio gyvenimo, kuris jį šitaip skaudina.

Ruošiantis kelionei, viena nedrąsi mintis jam šovė į galvą: o jeigu imtų ir pasiliktų tenai visiems laikams? Juk jis galėtų ir toliau dirbti veterinarijos gydytoju Bohemijoje, kaip kad dirbo Danijoje. Iki šiol tokia mintis jam atrodė nepriimtina, kone išdavystė tos, kurią mylėjo. Bet ir vėl klausė savęs: ar išties tai būtų išdavystė? Jeigu ši moteris jau neturi nieko bendra su materialiu pasauliu, tai kodėl tuomet ji turi būti siejama tik su tam tikra vienų vienintele vieta? Argi negali ji būti šalia jo Bohemijoje lygiai taip pat kaip ir Danijoje?

Palikęs viešbutį, jis suka ratus be jokio tikslo; pietauja vienoje kaimo užeigoje; paskui vaikštinėja po laukus siaurais takeliais, o aplinkui – erškėčiai ir medžiai, vien medžiai; keistai susijaudinęs žvelgia į kalvas, apaugusias miškais, boluojančias tolumoje, ir jam į galvą topteli mintis, jog per visą jo paties gyvenimą čekų tauta dukart buvo pasiryžusi guldyti galvą, kad tik išsaugotų šį grožį: 1938-aisiais ji norėjo kautis su Hitleriu; ir labai nusivylė, kai jos sąjungininkai, prancūzai ir anglai, jai sutrukdė tai padaryti. Paskui, 1968-aisiais, rusams užpuolus šalį, ir vėl ji norėjo kovoti; ir vėl, pasmerkta kapituliuoti, ji dar sykį puolė į tokią pat neviltį.

Būti pasirengus atiduoti gyvybę už tėvynę: visoms tautoms pažįstama tokios aukos pagunda. Beje, čekų tautos priešams – vokiečiams, rusams – taip pat ji buvo gerai žinoma. Bet jie – didžiosios tautos. Ir jų patriotizmas yra kitoks: juos įkvepia jų pačių garbės siekimas, didingumas, pasaulinės misijos vykdymas. Čekai mylėjo savo tėvynę ne dėl jos šlovės, o todėl, kad ji buvo niekam nežinoma; ne todėl, kad ji buvo didelė, o todėl, kad buvo maža ir kad jai nuolat grėsė pavojus. Patriotizmas buvo tik begalinė užuojauta savo kraštui. Danai šiuo atžvilgiu irgi panašūs. Juk neatsitiktinai Žozefas emigruoti pasirinko mažą šalį.

Susigraudinęs žvelgia į šį kraštovaizdį ir mano sau, jog paskutinieji penkiasdešimt Bohemijos istorijos metų buvo nuostabūs, neapsakomi, nepakartojami, o nesidomėjimas šiuo istorijos tarpsniu liudija ne ką kita, kaip žmonių siauraprotiškumą. Rytoj rytą jis aplankys N. Įdomu, kaip jis gyveno visą šį laiką, kol jiedu nesimatė? Ką jis manė apie rusų okupaciją? Ir kaipgi jis išgyveno komunizmo, kuriuo kadais taip nuoširdžiai tikėjo, baigtį? O kaipgi jis pritaiko savo marksistinį mokymą grįžus kapitalizmui, kuriam ploja visa planeta? Galbūt jis maištauja? O gal atsisakė savo įsitikinimų? O jeigu

jų atsisakė, ar sunkiai? O kaip kiti dabar žiūri į jį? Ausyse jam skamba žodžiai svainės, kuri, kaltųjų medžiotoja, be jokios abejonės, būtų norėjusi išvysti jį, su antrankiais stojantį prieš teismą. O gal Žozefas turi pasakyti N., jog draugystė gyvuoja nepaisydama jokių istorijos vingių?

Mintimis jis ir vėl grįžta prie savo svainės: ji nemėgo komunistų vien todėl, kad šie užginčijo šventą teisę į nuosavybę. O man, galvoja jis sau, ji užginčijo šventą teisę į mano paveikslą. Jis prisimena tą paveikslą, kabantį ant sienos mūriniame jos name, ir staiga nustebęs suvokia, kad šis darbininkiškas priemiestis, šis čekų Derenas, ši istorijos keistenybė būtų jo namuose tarsi tvarkos drumstėjas, tarsi koks įsibrovėlis. Ir kaip jam buvo kilusi mintis pasiimti jį! Ten, kur jis gyvena su savo mirusiąja, šiam paveikslui nebūtų vietos. Niekad jis jai apie jį nebuvo nė užsiminęs. Tas paveikslas neturi nieko bendra su ja, su jais, su jų gyvenimu.

Paskui jis galvoja: jeigu jau toks menkas paveikslas gali sudrumsti jo ir mirusiosios gyvenimus, kaipgi tuomet sudrumstų jųdviejų gyvenimą nuolatinis, primygtinis buvimas šioje šalyje – šalyje, kurios jai niekad neteko regėti!

Saulė leidžiasi vakarop, jis sėdi prie vairo ir važiuoja keliu Prahos link; pro šalį lekia kraštovaizdis, kraštovaizdis mažytės jo šalies, už kurią žmonės buvo pasirengę mirti; ir jis suvokia, kad yra dar kai kas mažesnis, tai, kas dar labiau žadina jo gailiaširdišką meilę: mato du krėslus, atsuktus vieną priešais kitą, tą lempą ir gėlių puodą, padėtus ant palangės, ir tą liekną eglę, kurią pasodino jo žmona prie namo, tą eglę, primenančią ranką, kurią ji tarsi pakelia norėdama parodyti jam kelią į jųdviejų namus.

39

Skacelas užsisklendė trims šimtams metų liūdesio name regėdamas savo šalį, amžiams prarytą didžiosios Rytų imperijos. Bet jis klydo. Nesunku apsirikti dėl savo ateities. Žmogus gali būti tikras tik šia akimirka. Bet ar iš tikrųjų? Ar išties jis gali dabartį pažinti? Ar gali ją vertinti? Žinoma, kad ne. Tad kaipgi tuomet tasai, kuriam nežinoma ateitis, gebės suvokti dabarties esmę? Jeigu mes nežinome, kokios ateities link mus veda dabartis, kaip galime teigti, kad dabartis – gera ar bloga, kad ji yra verta mūsų pritarimo, mūsų nepasitikėjimo ar neapykantos?

1921-aisiais Arnoldas Šėnbergas pareiškė, kad jo dėka vokiečių muzika klestės bent artimiausius šimtą metų. Po dvylikos metų jis buvo priverstas palikti Vokietiją visiems laikams. Pasibaigus karui, jau būdamas Amerikoje, apsvaigęs nuo laurų jis vis dar įsitikinęs, jog šlovė niekados nenusigręš nuo jo kūrybos. Jis prikiša Igoriui Stravinskiui, jog šis per daug dėmesio skiriąs savo amžininkams ir vengiąs vertinti ateitį. Savo palikuonis jis laikąs pačiais tikriausiais sąjungininkais. Viename įžeidžiame savo laiške, rašytame Tomui Manui, jis remiasi epochos vertinimais – esą „praėjus dviem trims šimtams metų", galiausiai taps aišku, kuris iš jųdviejų buvo didesnis: Manas ar jis?! Šėnbergas mirė 1951-aisiais. Dar du dešimtmečius po mirties jo kūryba buvo šlovinama kaip viena garsiausių šiame amžiuje, ją garbino žymiausi jauno-

sios kartos kompozitoriai, vadinantys save jo mokiniais; vėliau jo kūryba pasitraukė iš koncertų salių, išdilo iš atminties. Kas atlieka jo kūrinius dabar, šio amžiaus pabaigoje? Kas remiasi juo? Ne, aš visiškai neketinu kvailai šaipytis iš jo perdėto pasitikėjimo savimi ir teigti, kad jis daug ką pervertino. Ne ne, jokiu būdu nepamanykite, kad jis pervertino save patį. Jis pervertino tiktai ateitį.

Ar jis apsiriko samprotaudamas? Visiškai ne. Samprotavo jis teisingai, tačiau nuolat sukiojosi pernelyg aukštuose sluoksniuose. Jis diskutavo su pačiais garsiausiais vokiečių tautos atstovais: Bachu, Gėte, Bramsu, Maleriu. Tačiau kad ir kokios protingos diskusijos, būdingos intelektualų sluoksniams, jos visuomet pasižymi trumparegiškumu, kai tik kalbos pasisuka apie tai, kas, be jokios priežasties ar logikos, vyksta apačioje: dvi galingos armijos kaunasi iki kraujų už šventą reikalą; tačiau viena maža maro bakterija pribaigs jas abi.

Šėnbergas buvo įsitikinęs, kad esama tokios bakterijos. Dar 1930 metais jis rašė: „Radijas yra visų mūsų priešas, negailestingas priešas, nepaliaujamai žengiantis priekin, ir bet koks pasipriešinimas jam yra beviltiškas"; radijas „mus peni muzika [...], nė nepasidomėdamas, ar mes norime jos klausytis, ar gebame ją suprasti", kol galiausiai muzika virto tiesiog triukšmu, vienu iš gausybės triukšmų.

Radijas kadaise buvo tik menkas upeliukas, nuo kurio viskas ir prasidėjo. Vėliau atsirado kitų techninių priemonių, leidžiančių perrašyti, dauginti, garsinti, ir šitaip upeliukas virto galinga upe. Kitados buvo klausomasi muzikos vien iš meilės jai, o šiandien ji kaukia visur ir visada, nė „neklausiant, ar kas nori jos klausytis ar ne". Ji kaukia per garsiakalbius, automobiliuose, restoranuose, liftuose, gatvėse, laukiamuosiuose, sporto salėse, per volkmenus į ausis, toji daugkart perrašyta muzika, perinstrumentuota, sutrumpinta, iškraipyta, tas

kratinys, kuriame pinasi roko, džiazo, operos fragmentai, nė nenutuokiant, koks kompozitorius juos sukūrė (juk muzika, virtusi triukšmu, tampa anoniminė), nė neskiriant, kur jos pradžia, o kur galas (juk muzika, virtusi triukšmu, neturi jokios formos): tai tik nešvarus muzikos srautas, kuriame merdi tikroji muzika.

Šėnbergui buvo gerai pažįstama ši bakterija, ir jis puikiai suprato muzikai gresiantį pavojų, tačiau širdies gilumoje neteikė tam pernelyg didelės svarbos. Kaip jau minėjau, jis sukosi tik aukštuosiuose sluoksniuose, ir jo paties išdidumas kliudė jam deramai įvertinti tokį menką, tokį vulgarų, tokį šlykštų ir niekingą priešą. Vieninteliu didžiuoju priešu, vertu jo paties, didingu savo varžovu, su kuriuo kovojo nirčiai, su dideliu užsidegimu, jis laikė Igorį Stravinskį. Būtent su jo muzika jis kovojo norėdamas pelnyti ateities palankumą.

Bet ateitis virto sraunia upe, natų potvyniu, kur tarp nukritusių lapų ir aplaužytų šakų plūduriavo kompozitorių lavonai. O vieną dieną negyvas Šėnbergo kūnas, mėtomas šėlstančių bangų, atsitrenkė į Stravinskio kūną, ir juodu abu, nelyginant kaltininkai, pernelyg vėlai susitaikę, tęsė savąją kelionę nebūtin (ton nebūtin, kur muzika virsta absoliučiu triukšmu).

40

Pamėginkime prisiminti: kai Irena sustojo kartu su savo vyru ant upės, tekančios per vieną Prancūzijos provincijos miestelį, skardžio, ji pastebėjo kitapus kranto iškirstus medžius, ir kaip tik tuo metu ją pribloškė netikėtai pasigirdusios per garsiakalbius muzikos garsas. Ji rankomis užsispaudė ausis ir pratrūko raudoti. Praėjo keletas mėnesių, ji buvo viena namuose su savo merdinčiu vyru. Iš gretimo buto pasigirdo garsi muzika. Ji dukart skambino į duris ir prašė kaimynų pritildyti tą triukšmą, ir dukart viskas veltui. Netekusi kantrybės, ji užriko: „Nutildykite šį siaubą! Mano vyras guli mirties patale! Girdite?! Jis miršta! Miršta!"

Pirmaisiais metais, atvykusi į Prancūziją, ji itin dažnai klausydavosi radijo – jis padėjo jai įgyti daugiau prancūzų kalbos ir prancūziško gyvenimo įgūdžių, bet, mirus Martinui, vien dėl tos muzikos, kurios ėmė nekęsti, liovėsi jo klausiusis; juk net žinios nebuvo skaitomos taip kaip anksčiau, vienu kartu, o pateikiamos naujienos buvo atskirtos vienos nuo kitų trijų, aštuonių, penkiolikos sekundžių muzikiniais intarpais, be to, kiekvienais metais šios trumpos pauzės klastingai darėsi vis ilgesnės. Taigi ji galiausiai gan artimai susipažino su tuo, ką Šėnbergas vadino „muzika, virtusia triukšmu".

Ji guli lovoje šalia Gustavo; pernelyg jaudindamasi dėl rytdienos susitikimo, niekaip negali užmigti; išgėrus vieną migdomųjų tabletę jai vis dėlto pavyko užsnūsti, bet ir vėl pabu-

dusi vidury nakties išgėrė dar dvi; paskui, iš nevilties ir be galo nervindamasi, ji įjungė mažą radijo aparatą, esantį šalia pagalvės. Norėdama vėl užmigti, ji trokšta išgirsti žmogaus balsą, žodį, kuris užvaldytų jos mintis, nuneštų ją kitur, padėtų jai nusiraminti ir užmigdytų; ji ieško stočių, tačiau iš visur sklinda tiktai muzika, nešvarus muzikos srautas, roko, džiazo, operos fragmentai; tai pasaulis, kuris jai toks svetimas, kur visi svetimi, nes visi dainuoja staugdami, tai pasaulis, kuriam ji irgi svetima, kuriame visi strypinėja ir šoka.

Iš vienos pusės sklinda nešvarus muzikos srautas, iš kitos – garsus knarkimas, ir Irena, jausdamasi lyg apgultyje, trokšta erdvės aplink save, erdvės, kurioje galėtų laisvai kvėpuoti, bet šalia – tik blyškus, bejausmis kūnas, likimo numestas jos gyvenimo kelyje tarsi maišas purvo. Čia ją ir vėl užlieja nauja neapykantos Gustavui banga, ir visiškai ne todėl, kad jo kūnas nepaiso josios kūno (o, ne! ji niekad daugiau negalės mylėtis su juo!), o todėl, kad jo knarkimas jai trukdo miegoti ir kad ji gali sugadinti savo gyvenimo pasimatymą, pasimatymą, kuris turi įvykti netrukus, po kokių aštuonių valandų, nes rytas jau artinasi, o miegas jos neima, ir ji žino, jog rytoj jausis pavargusi, sudirgusi, o jos veidas atrodys toks negražus ir pasenęs.

Galiausiai ši gili neapykanta ima ją veikti it narkotikas, ir ji užmiega. Kai atsibunda, jis jau išėjęs, o nedidelis radijo aparatas, gulintis šalia jos pagalvės, nesiliauja skleidęs muzikos, kuri jau seniai virtusi triukšmu. Jai skauda galvą, ji jaučiasi išsekusi. Su malonumu liktų tysoti lovoje, tačiau Milada pranešė, jog užeis apie dešimtą ryto. Bet kodėl būtent šiandien?! Irena neturi jokio noro su kuo nors bendrauti!

41

Iš gatvės pusės buvo matyti tik pirmas namo, pastatyto ant šlaito, aukštas. Vos pravėręs duris, Žozefas buvo pasveikintas meilių didžiulio vokiečių aviganio glamonių. Ir tik po kurio laiko jis išvydo N., šis juokdamasis sutramdė šunį ir nusivedė Žozefą koridoriumi, paskui ilgais laiptais į dviejų kambarių butą, skendintį sodo žalumoje, kur jis gyveno sykiu su žmona; ji laukė čia draugiškai nusiteikusi ir, jiedviem įėjus, ištiesė jam ranką.

– Ten, viršuje, – sako N., rodydamas į lubas, – butai kur kas erdvesni. Ten gyvena mano duktė ir sūnus su šeimomis. Namas priklauso mano sūnui. Jis – advokatas. Gaila, kad jo nėra namie. Klausyk, – sako jis jau tylesniu balsu, – jeigu nori sugrįžti gyventi į šalį, jis tau pagelbės, padės viską sutvarkyti.

Šie jo žodžiai priminė Žozefui tą dieną, kai N. prieš gerus keturiasdešimt metų lygiai tokiu pat balsu, pritildytu tarsi patikint didžiausią paslaptį, pasiūlė jam savo draugystę ir pagalbą.

– Aš jiems pasakojau apie tave... – pridūrė N., šūktelėdamas daugybę vardų į viršų, ir iš ten ėmė leistis vaikaičiai, provaikaičiai, visi tokie gražūs ir elegantiški (Žozefas negalėjo atitraukti akių nuo vienos blondinės, vieno iš vaikaičių draugės, vokietaitės, kuri nė žodžio nesuprato čekiškai), ir visi jie, net mergaitės, atrodė seniai praaugę N.; (jų akivaiz-

doje jis panėšėjo į mažą kiškutį, pasimetusį aukštoje žolėje, augančioje aplinkui tiesiog akyse ir jį nustelbiančioje savo didumu). Tarsi manekenai, demonstruojantys madas, jie tik šypsojosi netardami nė žodžio, kol pagaliau N. visus juos paprašė palikti jį vieną su draugu. Jo žmona pasiliko viduj, o jiedu išėjo į sodą.

Šuo sekė jiems iš paskos, ir N. tarstelėjo:

– Dar niekad nemačiau jo taip džiaugiantis atėjus svečiui. Gali pamanyti, jog jis įspėjo tavo amatą.

Paskui su visomis smulkmenomis papasakojo, kaip jis pats vienas apsodino sodą, užželdino veja, vagojama siaurų takelių, ir dar parodė bičiuliui visus savo paties sodintus vaismedžius. Nekantraudamas pasikalbėti rūpimais klausimais, Žozefas buvo priverstas pertraukti ilgą N. pasakojimą apie botaniką:

– Sakyk gi, kaip tu gyvenai visus tuos dvidešimt metų?

– Nenoriu dabar apie tai kalbėti, – atsakė N., smiliumi besdamas sau širdin.

Žozefas nesuprato, ką turi reikšti toks šiojo gestas: gal politiniai įvykiai jį buvo pernelyg giliai sukrėtę, „iki pat širdies gelmių"? O gal jis išgyvenęs nelaimingą meilę? O gal buvęs ištiktas širdies smūgio?

– Kada nors tau papasakosiu, – pridūrė jis, vengdamas pokalbio šia tema.

Kalbėtis jiedviem nebuvo lengva; kiekvieną kart, kai tik Žozefas stabtelėdavo norėdamas aiškiau išreikšti savo mintis, šuo nevaržomas šokdavo ant jo ir kojomis įsiremdavo jam į pilvą.

– Prisimenu, tu visuomet sakydavai, – tarė N., – jog gydytoju tampama todėl, kad domimasi ligomis. O veterinaru tampama iš meilės gyvūnams.

– Tikrai kažkada taip sakiau? – nustebo Žozefas.

Jis prisiminė, kaip dar užvakar tikino savo svainę pasirinkęs šį amatą vien kaip iššūkį ir jį metęs savo šeimai. Nejau iš tikrųjų jis rinkosi profesiją iš meilės, o ne iš užsispyrimo? Tarsi rūke jis regėjo einančius pro šalį visus gyvūnus, kuriuos tik jam buvo tekę gydyti; paskui išvydo savąjį – veterinarijos gydytojo – kabinetą, įrengtą galinėje plytų namo dalyje, kur rytoj (taip, rytoj, praėjus vos dvidešimt keturioms valandoms!) jis atvers duris pirmajam savo pacientui; ir jo veidas nušvito plačia šypsena.

Turėjo prisiversti, kad vėl grįžtų prie vos pradėtos pokalbio temos: jis pasiteiravo N., ar šis buvo puolamas dėl savo politinės praeities; N. atsakė, jog ne, nebuvo puolamas; pasak jo, visi žinoję, kad jis visais laikais padėjęs tiems, kuriuos persekiojo režimas.

– Nė kiek neabejoju tuo, – tarė Žozefas (ir išties jis niekad neabejojo) ir vis dėlto primygtinai klausinėjo: kaip patsai N. vertinąs savo ankstesnį gyvenimą? Gal kaip klaidą? O gal kaip pralaimėjimą? Bet N. tik pakratė galvą, tarsi sakydamas, jog tai – nei viena, nei kita. Tada jį paklausė, ką manąs apie tokį greitą ir staigų kapitalizmo atkūrimą. Truktelėjęs pečiais, N. atsakė, kad, susiklosčius tokiai padėčiai, nebuvę kitokio pasirinkimo.

Taigi jiedviem nesisekė užmegzti pokalbio. Iš pradžių Žozefas pamanė, jog N. jo klausimai gal pasirodė nekuklūs. Tad jis pasitaisė: ne, jie kur kas daugiau nei nekuklūs, – jie buvo peržengę visas ribas. Jeigu būtų išsipildžiusi kerštinga jo svainės svajonė ir jeigu apkaltintas N. būtų pašauktas stoti prieš teismą, gal tuomet jis ir grįžtų į komunistinę jo praeitį, siekdamas viską paaiškinti ir jį apginti. Tačiau, neturint šaukimo į teismą, praeitis šiandien atrodė jam tokia tolima. Ji jam daugiau neegzistavo.

Žozefas prisiminė jo seną idėją, kurią jis laikęs pačiu tik-

riausiu piktžodžiavimu: jis teigė, jog priklausymas komunistų partijai neturįs nieko bendra su Marksu nei jo mokymu; ši epocha tik suteikusi žmonėms galimybę tenkinti pačius įvairiausius psichologinius poreikius: pavyzdžiui, poreikį pasirodyti, kad nesi konformistas; arba kad ir poreikį paklusti; o gal net poreikį nubausti piktadarius; poreikį būti naudingam; poreikį žengti į ateitį koja kojon su jaunimu; o galbūt poreikį turėti didžiulę šeimą, kuri jį suptų.

Šuo patenkintas amčiojo, ir Žozefas pats sau pamanė: šiandien žmonės nusigręžia nuo komunizmo ne todėl, kad pasikeitė jų pažiūros, patyrusios smūgį, bet todėl, kad komunizmas daugiau nesuteikia progos nei pasirodyti, jog nesi konformistas, nei progos paklusti, nei nubausti piktadarius, nei būti naudingam, nei progos žengti į ateitį kartu su jaunimu, nei turėti ir būti supamam didžiulės šeimynos. Komunistiniai įsitikinimai daugiau netenkina jokių poreikių. Jie tapo niekam nereikalingi, todėl žmonės jų nesunkiai atsikratė – to net nejusdami.

Beje, pirmoji jo apsilankymo mintis taip ir liko nepasotinta: mat ketino pasakyti N., kad jis, Žozefas, stotų jį ginti prieš tariamąjį teismą. Norėdamas kaip nors pradėti pokalbį šia linkme, jis pirmiausia norėjo jam parodyti aklai nesižavįs tuo pasauliu, kuris čia įsitvirtino po komunizmo, ir užsiminė apie milžinišką reklaminį paveikslą, kurį jam tekę matyti savo gimtojo miesto aikštėje – jame buvo vaizduojama juoda ir balta rankos, spaudžiančios viena kitą, ir sunkiai suprantamas šūkis, siūlantis čekams neaišku ką.

– Sakyk man, ar tai vis dar mūsų šalis?

Jis vylėsi išgirsiąs sarkazmą, sviestą pasaulinio kapitalizmo, kuris suvienodina visą planetą, pusėn, tačiau N. tylėjo. Žozefas tęsė:

– Sovietinė imperija žlugo todėl, kad nepajėgė toliau tram-

dyti tautų, kurios siekė tapti suverenios. Tačiau dabar šios tautos priklausomos dar labiau nei bet kada. Jos negali savarankiškai pasirinkti nei savo ekonomikos, nei užsienio politikos, netgi šūkių savo pačių reklamai.

– Tautų suverenitetas jau seniai tapo iliuzija, – pritarė jam N.

– Bet jeigu šalis nėra nepriklausoma, o ir nenori tokia būti, ar dar atsirastų bent vienas žmogus, kuris sutiktų paaukoti už ją savo gyvybę?

– Aš visiškai nenoriu, kad mano vaikai aukotų savo gyvybę.

– Verčiau pasakysiu kitais žodžiais: ar dar kas nors myli savo šalį?

N. sulėtino žingsnį.

– Žozefai, – pasakė jis, sujaudintas tokių bičiulio žodžių. – Stebiuosi, kaip tu galėjai emigruoti! Juk tu toks patriotas! – Paskui mąsliai pridūrė: – Mintis paaukoti gyvybę už savo šalį seniai liko praeityje. Galbūt tau būnant emigracijoje laikas sustojo. Bet jie jau nebemąsto taip kaip tu.

– Kas – jie?

N. mostelėjo namo link, tarsi šitaip parodydamas, kad galvoj turi savo palikuonis.

– Jų mintys jau kitur.

42

Tardami šiuos paskutinius žodžius, abu bičiuliai liko stovėti vietoje; šuo, be abejo, tuo pasinaudojo: išsitiesęs visu ūgiu, jis letenomis įsirėmė Žozefui į pilvą, ir šis jį paglostė. N. ilgai stebėjo šią žmogaus ir šuns porą, vis labiau ir labiau graudindamasis. Tarsi tik dabar jis būtų pagaliau suvokęs, jog prabėgo dvidešimt metų nuo to laiko, kai jiedu matėsi paskutinį kartą.

– Ak, kaip aš džiaugiuosi tave matydamas!

Paplekšnojęs Žozefui per petį, pakvietė jį prisėsti po obelimi. Jis iškart suprato: tasai rimtas, be galo svarbus pokalbis, kuriam tiek ruošėsi, neįvyks. Ir, savo begalinei nuostabai, pajuto didžiulį palengvėjimą, dvasinį išsivadavimą! Juk jis čia atėjęs jokiu būdu ne savo draugo apklausti!

Ir čia, tarsi nukritus velkei, jųdviejų pokalbis ėmė lietis laisvai ir maloniai, kaip ir dera taukšti dviem seniems bičiuliams: užmiršti prisiminimai, naujienos apie bendrus draugus, įdomūs aiškinimai, paradoksai, juokai. Tarsi į šį jųdviejų pokalbį būtų įsisukęs švelnus, bet stiprus vėjas. Žozefas juto nenugalimą džiaugsmą kalbėti. Ak, koks netikėtas buvo tasai džiaugsmas! Dvidešimt metų jis beveik nebuvo kalbėjęs čekiškai. Susikalbėti su žmona nebuvo sunku, nes danų kalba virto jųdviejų intymaus bendravimo kratiniu. Tačiau bendraudamas su kitais, jis visuomet kruopščiai stengdavosi parinkti tinkamą žodį, sudaryti taisyklingą sakinį, nepamiršti

savo akcento. Jam atrodė, jog kalbėdami danai bėga pakniopstomis, o jis pats risnoja jiems iš paskos, tarsi vilkdamas dvidešimties kilogramų svorį. Dabar žodžiai patys liejosi jam iš burnos, ir nereikėjo nei jų ieškoti, nei stengtis tinkamai juos pavartoti. Čekų kalba jau nebuvo toji nesuprantama kalba, turinti nosinį atspalvį, kuris pribloškė jį gimtojo miesto viešbutyje. Pagaliau ją atpažino ir mėgavosi ja kalbėdamas. Šnekėdamas savo kalba, jis jautėsi lengvas tarsi po gydymo kurso mesdamas svorį. Jis kalbėjo tarytum skrisdamas, ir pirmą kartą per savo viešnagę buvo laimingas savo šalyje; jautė, jog tai – jo šalis.

Regėdamas savo draugą, švytintį iš laimės, N. jautėsi vis labiau atsipalaidavęs; su sąmokslininko šypsena veide jis prisiminė slapta turėjęs meilužę tais laikais ir padėkojo Žozefui, kad šis vienąkart buvęs alibi prieš žmoną. Žozefas neprisiminė to ir buvo tikras, kad N. jį painioja su kuo nors kitu. Tačiau ši alibi istorija, kurią jam taip ilgai pasakojo N., buvo tokia graži ir juokinga, kad Žozefas galiausiai sutiko atlikęs joje protagonisto vaidmenį. Jis sėdėjo atlošęs galvą, o saulė pro medžių lapiją nušvietė gan kvailą šypseną jo veide.

Būtent šią palaimos akimirką N. žmona juos ir aptiko.

– Ar tu pietausi su mumis? – kreipėsi ji į Žozefą.

Dirstelėjęs į laikrodį, jis atsistojo.

– Po pusvalandžio turiu susitikimą!

– Tuomet užsuk šį vakarą! Kartu pavakarieniausime, – linksmai pasiūlė N.

– Šį vakarą jau būsiu namie.

– Sakydamas namie, turi galvoje...

– Daniją.

– Kaip keista girdėti tave šitaip kalbant. Tai sakai, tavo namai – jau nebe čia? – pasmalsavo N. žmona.

– Ne. Mano namai – ten.

Stojo ilga tyla. Žozefas tikėjosi išgirsiąs klausimus: jeigu Danija išties yra tavo namai, tai kaipgi tu ten gyveni? Su kuo gyveni? Nagi, pasakok! Kokį namą turi? Kas tavo žmona? Ar laimingas esi? Nagi, pasakok! Pasakok!

Tačiau nei N., nei jo žmona nieko neklausinėjo. Akimirksnį prieš akis jam iškyla žema medinė tvora ir toji eglė.

– Turiu eiti, – tarstelėjo jis, ir visi pasuko laiptų link.

Lipdami į viršų, nė vienas jų nepratarė nė žodžio, ir ūmai šioje tyloje Žozefą vėl prislegia mintys apie mirusią žmoną; čia neaptiko jokio jos gyvenimo pėdsako. Per tris dienas, praleistas šioje šalyje, niekas nė žodeliu apie ją neužsiminė. Ir jis suprato: jeigu liks čia, ją praras visiems laikams. Jeigu liks čia, ji visiems laikams pranyks iš jo gyvenimo.

Jie sustojo ant šaligatvio, darsyk paspaudė vieni kitiems rankas, o šuo ir vėl įsirėmė Žozefui į pilvą.

Paskui visi trys lydėjo jį žvilgsniais, kol pagaliau jis dingo jiems iš akipločio.

43

Kai po šitiekos metų ji ir vėl ją pamatė restorano salėje tarp kitų moterų, Miladą apėmė nenusakomas švelnumo jausmas Irenai; ypač ją pavergė viena smulkmena: Irena tada jai padeklamavo Jano Skacelo ketureilį. Bohemija nedidelė, tad nesunku susitikti ir susipažinti su kokiu nors poetu. Milada pažinojo Skacelą, kresną vyriškį griežtu veidu, tarsi išskaptuotu iš akmens, ir ji vis dar jį dievino su jaunatvišku prabėgusių dienų naivumu. Visa jo poezija ką tik buvo išleista viena knyga, ir ją Milada kaip dovaną nešą savo draugei.

Irena varto knygą:

– Ar šiais laikais dar kas nors skaito poeziją?

– Niekas jos nebeskaito, – atsako jai Milada ir padeklamuoja keletą eilučių: – *„Kartais vidurdienį matyti, kaip naktis nusileidžia virš upės..."* Arba paklausyk šitą: *„Tvenkiniai ir vanduo, pasipylęs ant pečių"*. „O kartais būna vakarų, – sako Skacelas, – kai oras toks švelnus ir trapus, jog *gali vaikščioti šukėmis basas"*.

Klausydamasi jos, Irena prisimena akimirkos regėjimus, netikėtai aplankiusius pirmaisiais emigracijos metais. Tai vis to paties gamtovaizdžio nuotrupos.

– Arba kad ir šitoks vaizdelis: *„...ant arklio joja mirtis ir povas"*.

Miladai tariant šiuos žodžius, jos balsas šiek tiek virpėjo: šie žodžiai jai visuomet sukeldavo štai tokią viziją – per laukus joja arklys; ant jo sėdi mirtis su dalgiu rankoje, o už jos,

arkliui ant pasturgalio, puikuojasi povas plačiai išskleista uodega, tokia prabangia ir švytinčia lyg amžinoji tuštybė.

Su dėkingumu Irena žiūri į Miladą, vienintelę draugę, kurią rado šioje šalyje, žiūri į jos dailų apvalų veidą, kurį plaukai daro dar apvalesnį; susimąsčiusi ji nutyla, ir jos sustingusiame veide jau nebėra raukšlių: dabar ji atrodo labai jauna; Irena nori, kad ji daugiau nekalbėtų, nedeklamuotų eilių, o tik ilgai liktų tokia tyli ir graži.

– Tu visuomet taip šukuodavaisi, ar ne? Beje, man niekad ir neteko tavęs matyti kitaip susišukavusios.

Tarsi norėdama išvengti šios pokalbio temos, Milada klustelėjo:

– Na, ar tu pagaliau kada nors apsispręsi?

– Juk tu puikiai žinai, kad Gustavas turi savo biurą ir Prahoje, ir Paryžiuje!

– Bet jeigu aš gerai supratau, jis ketina apsistoti visam laikui Prahoje.

– Žinai, man visai tinka važinėti tarp Paryžiaus ir Prahos. Turiu darbą ir ten, ir čia, o Gustavas yra vienintelis mano viršininkas, ir mudu sutariame – tvarkomės taip, kaip mums patinka.

– Kas gi tave sieja su Paryžiumi? Dukterys?

– Visiškai ne. Aš nenoriu būti prielipa jų gyvenime.

– Gal turi ten mylimą žmogų?

– Ne, nieko neturiu. – Paskui pridūrė: – Taip, turiu: savo butą. – Ir dar: – Be to, nepriklausomybę. – Paskui iš lėto prabilo: – Man visąlaik atrodė, jog mano gyvenimą valdo kiti. Išskyrus tuos kelerius metus po Martino mirties. Tai buvo patys sunkiausi mano gyvenimo metai: likusi viena su vaikais, privalėjau suktis kaip įmanydama. Buvo tikras vargas. Gal ir netiki manimi, tačiau šiandien drąsiai galiu teigti, jog šie metai buvo patys laimingiausi mano gyvenime.

Ji net pati nustebo laikydama pačiais laimingiausiais būtent tuos metus po savo vyro mirties, todėl pridūrė:

– Tiksliau, norėjau pasakyti štai ką: tai buvo vienintelis kartas, kai galėjau tvarkyti savo gyvenimą taip, kaip norėjau.

Ji nutilo. Milada nepertraukia stojusios tylos, ir Irena beria toliau:

– Ištekėjau labai jauna, kad pabėgčiau nuo savo motinos. Ir gal kaip tik dėl to tasai mano sprendimas buvo priverstinis ir nevisiškai laisvas. Ir štai tau: siekdama pabėgti nuo motinos, ištekėjau už žmogaus, kuris buvo senas jos draugas. Juk tuo metu pažinojau vien jos aplinkos žmones. Bet net ir ištekėjusi likau nuolatinėje jos priežiūroje.

– Kiek tau tada buvo metų?

– Vos dvidešimt. Nuo to laiko viskas ir visada būdavo sprendžiama už mane. Būtent tuomet aš padariau didžiulę klaidą, klaidą, kurią net sunku nusakyti, o juo labiau suprasti, klaidą, kuri buvo tarsi išeitis mano gyvenime ir kurios man niekad nepavyko ištaisyti.

– Nepataisoma klaida, kurią tu padarei iš savo jaunumo ir neišmanymo.

– Taip, tikra tiesa.

– Dažniausiai, sulaukusios tokio amžiaus, moterys tuokiasi, gimdo pirmąjį vaiką, renkasi profesiją. Ir galiausiai ateina diena, kai mes sužinome ir suprantame daugybę dalykų, tačiau jau būna per vėlu, nes visas gyvenimas kažkada buvo apspręstas už mus, dar tuomet, kai mes ničnieko neišmanėme.

– Taigi, taigi, netgi savo emigraciją nulėmiau ne aš pati! Ji taip pat buvo tik mano ankstesnių sprendimų padarinys. Aš emigravau vien todėl, kad slaptoji policija nedavė Martinui ramybės. Jis nebegalėjo čia gyventi. Bet aš galėjau. Ir vis dėlto pritariau vyrui ir dėl to nė kiek nesigailiu. Kita vertus, mano emigracija nebuvo tik mano vienos reikalas, manasis

sprendimas, manoji laisvė, manasis likimas. Motina stumtelėjo mane prie Martino, o Martinas mane išsivežė užsienin.

– Taip, aš visa tai gerai prisimenu. Viskas buvo nuspręsta be tavęs.

– O ji, mano motina, tam nė kiek nesipriešino.

– Priešingai, jai taip buvo dar geriau.

– Ką tuo nori pasakyti? Turi galvoje namą?

– Viskas paremta nuosavybės teise.

– Tu ir vėl daraisi marksistė, – šyptelėjusi tarė Irena.

– Ar matei, kaip buržuazija po keturiasdešimt metų trukusio komunizmo viešpatavimo gebėjo ir vėl atsistoti ant kojų? Įvairiausiais būdais jiems pavyko išlikti, vieni jų buvo įkalinti, kiti – išmesti iš darbų, na o dar kitiems tiesiog itin pasisekė – pavyko padaryti puikią karjerą: ambasadorių, mokytojų. Dabar jų sūnūs ir vaikaičiai vėl draugėje, tarsi siejami slaptos brolybės saitų, valdo bankus, spaudą, parlamentą, vyriausybę.

– Bet tu išties nė kiek nepasikeitei ir toliau likai komunistinių pažiūrų.

– Tas žodis šiais laikais nieko nereiškia. Ir vis dėlto tu teisi: visais laikais buvau tik mergaitė, kilusi iš vargingos šeimos.

Ji nuščiūva, o atmintyje atgyja praeities vaizdai: mergaitė iš vargingos šeimos įsimyli turtingos šeimos berniuką; jauna moteris, ieškanti komunizme savo gyvenimo prasmės; po 1968-ųjų, būdama jau subrendusi moteris, ji pereina į atskalūnų pusę ir čia susipažįsta su visai kitokiu pasauliu, nei pažinojo anksčiau: ne tik susipažįsta su komunistais, sukilusiais prieš savo pačių partiją, bet ir su kunigais, buvusiais politiniais kaliniais, didžiaisiais deklasuotais buržuazijos luomo atstovais. O paskui, po 1989-ųjų, tarsi nubudusi iš sapno, ji ir vėlei tampa tuo, kuo buvo: pasenusia mergaite iš vargingos šeimos.

– Atleisk, tu kažkada man esi minėjusi, nors nesu tuo tikra: kur tavo gimtinė? – paklausė jos Irena.

Ir ji pasakė vieno mažo miestelio pavadinimą.

– Šiandien aš pietauju su vienu tavo kraštiečiu.

– Kokia jo pavardė?

Išgirdusi jo pavardę, Milada šypteli:

– Ką gi, ir vėl jis man nušluostė nosį. Juk ir aš norėjau tave pakviesti kartu papietauti. Gaila.

44

Jis atvyko laiku, tačiau ji jau laukė viešbučio hole. Jis nusivedė ją į valgomąjį ir pasodino priešais save prie staliuko, kurį buvo užsakęs.

Po keleto jo ištartų žodžių ji pertraukia jį:

– Na, ir kaip tau čia patinka? Nenori pasilikti?

– Ne, – atsako jis ir savo ruožtu paklausia jos: – O tu? Kas tave čia laiko?

– Niekas.

Jos atsakymas, lyg kirviu nukirstas, taip panėšėja į jo, kad išsyk abudu pratrūksta kvatotis. Šitaip buvo padaryta pradžia jųdviejų tarpusavio supratimui, ir jiedu ima gyvai ir linksmai šnekučiuotis.

Jis užsako patiekalus, o kai padavėjas jam atneša meniu su išvardytais vynais, Irena paprieštarauja:

– Tu užsakei patiekalus, o aš užsakysiu vyną!

Ji perskaito meniu įrašytus keletą prancūziškų vynų ir vieną jų išsirenka:

– Vynas man – garbės reikalas. Jie nieko neišmano apie vynus, tie mūsų tėvynainiai, o tu, būdamas visiškai atbukęs nuo gyvenimo toje barbariškoje Skandinavijoje, apie juos nutuoki dar menkiau.

Ir ji papasakoja, kaip jos draugės atsisakiusios gerti bordo vyną, kurio joms buvo atvežusi:

– Tu tik įsivaizduok, tai buvo 1982 metų vynas! O jos tyčia,

norėdamos mane pamokyti patriotizmo, gėrė alų! Paskui joms manęs pagailo ir, jau apgirtusios nuo alaus, įsismagino gerti vyną!

Ji kalba, juokiasi, kvatoja.

– Baisiausia, kad jos man pasakojo apie tuos dalykus ir žmones, apie kuriuos nieko neprisiminiau. Jos nenorėjo suprasti, kad anas pasaulis, praėjus tiekai metų, seniai išgaravo man iš atminties. Jos manė, kad aš, tvirtindama nieko neprisimenanti, noriu vien atkreipti jų dėmesį į save. Išsiskirti. Be galo keistas buvo tasai susitikimas: aš seniai užmiršau, kas jos tokios, o jos nė nesidomėjo, ką aš dabar veikiu. Tik įsivaizduok, nė viena manęs net nepasiteiravo, kaip aš ten gyvenu! Net nepaklausė! Nė karto! Man visąlaik atrodo, jog čia norima nurėžti dvidešimt mano gyvenimo metų. Tikrų tikriausia šio žodžio prasme norima nurėžti. Ir aš jaučiuosi tarsi sutrumpėjusi, sumažėjusi, nelyginant nykštukė.

Ji jam patinka; jos pasakojimas irgi patinka. Jis ją supranta ir sutinka su viskuo, ką ji sako.

– O ar Prancūzijoje tavo draugai daug tavęs klausinėja?

Jai vos neišsprūsta „taip", bet tuoj pat susigriebia; ji nori būti tiksli ir kalba lėtai:

– Žinoma, ne! Kai žmonės dažnai matosi, jiems atrodo, kad pakankamai pažįsta vieni kitus, todėl jiems nekyla jokių klausimų, į kuriuos atsakymai galėtų nuvilti. Jeigu jie ir nesidomi vieni kitais, tai tik iš naivumo. Jiems net į galvą nešauna tokių dalykų.

– Tikra teisybė. Ir ne vien sugrįžęs į šalį po šitiekos metų esi priblokštas tokios akivaizdžios tiesos: dabar žmonės nesidomi vieni kitais, ir tai – normalu.

– Taip, tai – normalu.

– Bet aš turiu galvoje ką kita. Ne, ne tave ir ne tavo gyvenimą ar tavo asmenybę. Aš turiu galvoje tavąją patirtį. Tai, ką

tau teko matyti, patirti. Tai, apie ką tavo draugai prancūzai neturi nė menkiausio supratimo.

– Žinai, prancūzams nereikalingas joks patyrimas. Jie linkę pirmiau teisti, o tik paskui gilintis į dalykų esmę. Mums nuvykus tenai nereikėjo jiems pateikti jokios informacijos. Jie puikiai žinojo, kad stalinizmas yra blogis, o emigracija – tikra tragedija. Jiems visiškai nebuvo svarbu, ką mes manome, ir mumis jie domėjosi tik kaip gyvais įrodymais to, ką jie patys manė. Štai kodėl jie elgėsi su mumis labai kilniai ir tuo be galo didžiavosi. O kai vieną dieną komunizmas pagaliau žlugo, jie į mane ėmė žvelgti atidžiau, tiriamu žvilgsniu. Ir čia aš padariau klaidą – aš nepasielgiau taip, kaip jie tikėjosi.

Ji gurkšteli vyno ir tęsia:

– Jie tikrai man daug padėjo, matydami mano, emigrantės, kančias. Paskui išmušė valanda, kai privalėjau tas kančias patvirtinti savo sugrįžimo džiaugsmu. Tačiau to nepadariau. Ir jie pasijuto apgauti. O aš irgi, nes maniau, kad jie myli mane ne dėl mano kančių, bet dėl manęs pačios.

Ir ji jam papasakoja apie Silvi.

– Ji be galo manimi nusivylė, kad aš jau pačią pirmąją dieną neparskubėjau į Prahą ir neužlipau ant barikadų!

– Ant kokių barikadų?

– Suprantama, nebuvo jokių barikadų, tačiau Silvi jas įsivaizdavo. Į Prahą aš galėjau atvykti tik praėjus keliems mėnesiams, jau po perversmo, ir ten pasilikau kurį laiką. Grįžusi į Paryžių, jutau begalinį norą pasikalbėti su ja, žinai, aš ją tikrai mylėjau ir norėjau jai daug ką papasakoti, pasidalyti mintimis apie viską, apie tą smūgį, kurį patyriau sugrįžusi į šalį po dvidešimties metų, tačiau ji nerodė pernelyg didelio noro su manimi susitikti.

– Ir judvi susipykote?

– Jokiu būdu. Tiesiog aš jau nebuvau emigrantė. Ir todėl

nebuvau įdomi. Taigi pamažu, labai gražiai, su šypsena veide, ji liovėsi man skambinti.

– Ar turi su kuo pasikalbėti? Ar yra žmogus, su kuriuo tu sutari?

– Ne, nėra.

Kiek pagalvojusi pridūrė:

– Taip, yra: tai tu.

45

Jiedu kurį laiką tylėjo. Paskui ji ir vėl pakartojo gan rimtu balsu:

– Tai tu.

Ir dar pridūrė:

– Tik ne čia. Prancūzijoje. O gal kur nors kitur. Nesvarbu kur.

Ištarusi šiuos žodžius, ji jam pasiūlė savo ateitį. Ir nors Žozefui nerūpi ateitis, vis dėlto jis jaučiasi laimingas su šia moterimi, kuri taip akivaizdžiai jo geidžia. Jaučiasi, tarsi būtų sugrįžęs į tolimą praeitį, tuos laikus, kai važiuodavo į Prahą medžioti merginų. Tarsi tie metai būtų jį kvietę dabar paimti už siūlo galo toje vietoje, kur buvo jį nutraukęs. Jis jaučiasi atjaunėjęs šios nepažįstamosios draugėje, bet staiga jį persmelkia mintis, su kuria jis negali sutikti: kad reikės sutrumpinti šią popietę dėl to, jog yra numatęs pasimatyti su savo podukra.

– Labai atsiprašau, bet turiu kai kam paskambinti.

Jis pakyla ir pasuka telefono būdelės link.

Ji seka žvilgsniu jį, kiek gunktelėjusį, nukeliantį telefono ragelį; iš didesnio atstumo geriau gali nuspėti jo amžių. Išvydusi jį oro uoste, manė jį esant jaunesnį; dabar spėja jį turint penkiolika–dvidešimt metų daugiau nei ji; visai kaip Martinas ar Gustavas. Ji dėl to nė kiek nenusimena, net priešingai, ją tai tik padrąsina nuotykiui, narsiam ir pavojingam, jį

siūlo pats gyvenimas, kuris nėra jau toks kvailas, kaip kartais atrodo (pabrėžiu: ji jaučiasi padrąsinta, kaip kitados Gustavas, sužinojęs Martino amžių).

Vos tik spėjus jam prisistatyti, podukra iškart užsipuola:

– Skambini norėdamas pranešti, jog neateisi?

– Visiškai teisingai mane supratai. Grįžęs po šitiekos metų, privalau dar daug ką nuveikti. Neturiu nė vienos laisvos minutės. Atleisk man.

– Kada išvyksti?

Jam vos neišsprūsta „šį vakarą“, tačiau staiga šauna mintis, kad ji gali ateiti į oro uostą norėdama su juo susitikti. Ir jis pameluoja:

– Rytoj rytą.

– Ir tu sakai, kad neturi laiko su manimi susitikti? Negi nerastum laisvos minutės tarp poros pasimatymų? Arba vėlai vakare? Aš galiu ateiti, kada tik reikia!

– Nieko nebus.

– Kad ir kaip ten būtų, aš juk tavo žmonos duktė!

Šie pabrėžtinai ištarti paskutiniai žodžiai, kuriuos ji kone rėkte išrėkė, jam primena visa tai, kas jį šioje šalyje labiausiai erzino. Jis susikaupia ieškodamas kandaus atkirčio. Tačiau ji kur kas greitesnė:

– Verčiau patylėtum! Juk vis tiek neturi ką pasakyti! Todėl pasakysiu tau: mama prašė manęs tau neskambinti. Ji man sakė, kad tu – egoistas! Esi vargšas menkysta ir egoistas.

Ji padėjo ragelį.

Jis grįžta prie staliuko tarsi apdrabstytas purvais. Ūmai nei iš šio, nei iš to jį persmelkia viena mintis: „Turėjau daugybę moterų šioje šalyje, tačiau sesers – ne“. Ir pats nustemba dėl tokios į galvą šovusios minties ir dėl paties žodžio „sesuo“; jis sulėtina žingsnį, tarsi norėdamas įkvėpti šį žodį, dvelkiantį ramybe: sesuo. Juk iš tiesų – niekad šiame krašte neturėjo sesers.

– Kas nors atsitiko?

– Ne, nieko rimta, – atsako jis sėsdamas. – Gal tik nemalonaus.

Jis nutyla.

Ji taip pat. Nuo bemiegės nakties ir migdomųjų ją apima nuovargis. Norėdama jį nuvyti šalin, susipila taurėn likusį vyną ir išgeria. Paskui uždeda savąją ranką Žozefui ant rankos sakydama:

– Nelabai čia jauku. Kviečiu tave ko nors išgerti.

Jiedu pasuka baro, iš kurio sklinda garsi muzika, link.

Ji jau ketina trauktis, bet ne: ji nori dar išgerti. Prie baro jie abu užsisako po taurelę konjako.

Jis žiūri į ją ir klausia:

– Kas tau?

Ji galva mosteli sklindančios muzikos link.

– Per daug garsi muzika? Eime pas mane.

46

Iš Irenos sužinojęs, jog ji gyvena Prahoje, jis įžvelgia čia keistą sutapimą. Tačiau, sulaukus tam tikro amžiaus, visokie sutapimai praranda magišką reikšmę, daugiau nestebina ir atrodo banalūs. Žozefo prisiminimai jos, rodos, nė kiek nejaudina. Juokaudama, kiek kandokai, ji tik prisimena, kad jis mėgęs nuolat gąsdinti ją paliksiąs ir kad iš tikrųjų jis pasmerkęs ją šiandien pietauti vieną.

Taigi jos žodžiai apie vienatvę. Galbūt šis žodis įstrigo atmintyje todėl, kad jam tuomet jis atrodė toks nesuprantamas: jauna mergina, turinti du brolius ir dvi seseris, bjaurėdavosi tuntais žmonių; ji net neturėjo savo kambario, kuriame būtų galėjusi dirbti, skaityti, – jai sunkiai pavykdavo rasti kokį nors kampelį, kuriame būtų galėjusi likti viena. Jų rūpesčiai, akivaizdu, buvo skirtingi, vis dėlto ji suprato, kad jos draugo lūpose žodis „vienatvė" įgydavo kur kas abstraktesnę ir kilnesnę prasmę: tai reiškė eiti per gyvenimą nieko nedominant; kalbėti, kai nėra kam tavęs klausytis; kentėti nesulaukiant užuojautos; žodžiu, gyventi taip, kaip ji kad ir gyveno.

Nuošalioje gatvėje, toli nuo savo namų, ji paliko automobilį ir ėmė ieškoti bistro. Neturėdama su kuo pietauti, ji niekad neina į restoraną (kur priešais ją ant laisvos kėdės atsisėstų ir imtų ją stebėti toji vienatvė), todėl jai labiau patinka atsirėmus į prekystalį suvalgyti sviestainį. Kai eina pro parduotuvės vitriną, jos žvilgsnis užkliūva už savo pačios at-

vaizdo. Ji sustoja. Žiūrėti į save veidrodyje – jos trūkumas, ko gero, vienintelis. Tingėdama apžiūrinėti išdėliotas prekes, ji apžiūrinėja pati save: plaukai tamsūs, akys mėlynos, veidas apvalus. Ji žino esanti graži, visuomet tai žinojo, ir šis grožis jai – vienintelė laimė.

Galiausiai ji suvokia, jog tai, ką mato, nėra vien tik blankus jos veido atšvaitas, bet sykiu ir mėsinės vitrina, kur kabo gyvulių skerdenos, kur guli nupjaustytos šlaunys, kiaulės galva su visu šnipu, tokiu jaudinamai mielu, paskui, ten toliau, parduotuvėje, sudėti nupeštų vištų kūnai su bejėgiškai, tarsi žmonių, pakeltomis į viršų kojomis; ir staiga ją apima siaubas, jos veidas išsikreipia, ir ji įsivaizduoja kirvį – mėsininko kirvį, chirurgo kirvį; spausdama kumščius, stengiasi nuvyti šalin šį košmarą.

Šiandien Irena paklausė to paties, ko retsykiais jos ir kiti klausia: kodėl ji niekad nemėgina pakeisti savo šukuosenos. Ne, ji niekad nemėgina pakeisti ir niekad nemėgins, nes ji graži tik su tokiais plaukais, puošiančiais jos galvą. Pažindama nepataisomą kirpėjų plepumą, savąjį ji pasirinkusi viename priemiestyje, kur nė jokiai draugei net į galvą neateitų užklysti. Savo paslaptį ji privalėjo saugoti nuo pašalinių ausų, pasitelkdama visas įmanomas atsargumo priemones, turėjo būti itin apdairi. Kaip suderinti vyrų geismą su noru atrodyti gražiai jų akyse? Iš pradžių ji ieškojo kompromiso (nusivylimo kupinos kelionės į užsienį, kur niekas jos nepažinojo ir kur joks nekuklus veiksmas nebūtų galėjęs jos išduoti), paskui, jau vėliau, ji iš esmės pakeitė savo pažiūras ir iškeitė savąjį erotinį gyvenimą į savo grožio puoselėjimą.

Stovėdama prie baro, ji lėtai geria alų ir valgo sviestainį su sūriu. Ji niekur neskuba: vis tiek neturi ką veikti. Kaip ir kiekvieną sekmadienį, po pietų skaitys, o vakare vienui viena vakarieniaus namuose.

47

Irena jautė, kaip ją kamuoja nuovargis. Trumpai likusi viena kambaryje, ji atidarė minibarą ir iš ten išėmė tris mažus buteliukus su skirtingais gėrimais. Atsikimšusi vieną čia pat išgėrė. Du kitus įsidėjo į rankinę – šią buvo numetusi ant naktinio staliuko. Čia ji išvydo knygą danų kalba: „Odisėją".

– Aš taip pat mąsčiau apie Ulisą, – pasakė į kambarį grįžusiam Žozefui.

– Jis kaip ir tu: dvidešimt metų buvo išvykęs iš šalies, – tarstelėjo Žozefas.

– Dvidešimt metų?

– Taip, lygiai dvidešimt metų.

– Tačiau jis bent džiaugėsi savo sugrįžimu.

– Kas gali žinoti, kaip ten buvo. Jis matė, kaip jį išdavė tėvynainiai, todėl pats jų daug užmušė. Nemanau, kad jis buvo mylimas.

– Kodėl taip sakai? Juk Penelopė jį mylėjo.

– Gal.

– Nesi tuo tikras?

– Daug kartų skaičiau jųdviejų susitikimo aprašymą. Pirmiausia ji neatpažino jo. Paskui, kai viskas visiems tapo aišku, kai visi jos gerbėjai buvo užmušti, o išdavikai – nubausti, ji ėmė taikyti jam vis naujus išmėginimus, kad įsitikintų, jog tai tikrai jis. O gal šitaip elgėsi norėdama atitolinti tą akimirką, kai juodu ištirps vienas kito glėbyje.

– Galima ją suprasti, ar ne? Ko gero, žmonės jaučiasi suluošinti po dvidešimties metų vienatvės. Negi ji buvo jam ištikima visą šį laiką?

– Ji neturėjo kitos išeities. Juk buvo visų stebima. Tik pamanyk, dvidešimt metų skaistybės! Jųdviejų meilės naktis neturėjo būti lengva. Juk per tuos dvidešimt metų Penelopės makštis susiaurėjo, susitraukė.

– Ji šiek tiek primena mane.

– Tikrai?!

– O, ne! Nesigąsdink! – sušunka ji juokdamasi. – Aš nekalbu apie savo makštį! Ji nesusitraukė!

Staiga, tarsi apsvaigusi nuo sąmoningai paminėtos savo makšties, ji lėtai, kiek prislopintu balsu pakartoja paskutinį sakinį, jau vartodama gan nepadorius žodžius. Paskui ir vėl kartoja tą patį, tardama dar tyliau ir dar nešvankesnius žodžius.

Kaip netikėta! Bet šie žodžiai skamba taip svaiginamai! Pirmą kartą po dvidešimties metų jis girdi tuos nešvankius čekiškus žodžius ir išsyk pajunta jaudulį, kokio niekad nebuvo patyręs nuo to laiko, kai paliko šią šalį, nes visi šie žodžiai, tokie gašlūs, šlykštūs, nešvankūs, veikia jį tik tada, kai juos girdi tariant savo gimtąja kalba (Itakės kalba), nes tik per šią kalbą, per giliai suleistas savąsias šaknis jis jaučia vis didėjantį geismą, einantį iš kartos į kartą. Iki šios akimirkos jie nėsyk netgi nepasibučiavo. O dabar, neįstengdami daugiau tramdyti savo jausmų, jie akimirksniu puolė mylėtis.

Jųdviejų geismas abipusis, nes ją taip pat jaudina tie žodžiai, kurių ji šitiek metų nebuvo nei tarusi, nei girdėjusi. Abipusis geismas nešvankybių jūroje! Ak, koks skurdus buvo jos gyvenimas! Ir kaip ji godžiai trokšta dabar išgyventi visas tas nešvankybes, kurių jai niekad neteko pažinti, tas neištikimybės akimirkas, kurių jai niekad neteko patirti. Ir

dabar ji trokšta išgyventi visa tai, ką nuolat kūrė savo vaizduotėje, niekad taip ir nepatyrusi šios paleistuvystės, šio ekshibicionizmo, gašlaus trečiųjų asmenų dalyvavimo bei šių nešvankių žodžių srauto; visa, ką gali dabar patirti, ji stengiasi patirti, o to, ko negali patirti, išreiškia balsu jam pritariant.

Jųdviejų geismas abipusis, ir Žozefas jaučia širdyje (o gal ir pats to trokšta), kad šis meilės protrūkis jam paskutinis; jis mylisi, tarsi ketindamas viską apibendrinti – savo praeities nuotykius ir tuos nuotykius, kurių daugiau nebus. Ir vienam, ir antram – tai ne kas kita, kaip karštligiško seksualinio gyvenimo atkarpa: visiškas vienas kito nesivaržymas, kurį meilužiams pavyksta pasiekti tik po keleto susitikimų, o gal net po daugelio metų, ir todėl jie skuba visa tai patirti, abu siekdami vienas kitą įjaudrinti, tarsi norėdami sudėti į tą vieną popietę visa tai, ko nepatyrė, ir visa tai, ko daugiau niekad nepatirs.

Paskui uždusę jie guli vienas šalia kito aukštielninki, o ji jam ir sako:

– Ak, kaip seniai mylėjausi! Gal tu manim ir netiki, bet kaip seniai aš mylėjausi!

Toks nuoširdumas jį sugraudina, keistai, iki pat širdies gelmių; jis užsimerkia. Naudodamasi šia proga, ji pasilenkia prie rankinės ir iš jos išsitraukia mažą buteliuką; geria greitai, paslapčiomis.

Jis pramerkia akis:

– Negerk, negerk tiek! Pasigersi!

– Eik šalin! – ginasi ji.

Jausdama begalinį nuovargį, kurio niekaip neįstengia įveikti, ji pasirengusi griebtis bet ko, kad tik išsaugotų sužadintus savo jutimus. Štai kodėl, net jam stebint, ji susiverčia ir trečiąjį buteliuką, paskui, tarsi norėdama pasiteisinti ar atsipra-

šyti, vėl pakartoja, kad jau seniai mylėjosi, o savo pasakymą pagražina nešvankiais gimtosios Itakės žodžiais, ir vėl gašlumo kerai įjaudrina Žozefą – jis dar sykį puola ją mylėti.

Išgertas alkoholis Ireną veikia dvejopai: jis duoda laisvę jos vaizduotei, teikia drąsos jos veiksmams, daro ją itin jausmingą, o kartu ir blausina jos atmintį. Ji mylisi gyvuliškai, gašliai, o sykiu užmarštis apgaubia jos geidulingumą juodu tamsos šydu, nepaliekančiu jokių žymių. Nelyginant poetas rašytų didžiąją savo poemą rašalu, kuris čia pat išblunka.

48

Motina, įjungusi galingą radijo aparatą, uždėjo plokštelę ir paspaudė vieną mygtukų, ketindama parinkti muziką, kuri jai patinka. Tada pasinėrė į vonią ir, palikusi praviras duris, klausėsi jos. Toks buvo pasirinkimas, keturi šokiai – tango, valsas, čarlstonas ir rokenrolas; šie dėl radijo aparato techninio įmantrumo kartojami be jokios pertraukos. Stovėdama vonioje ji ilgai prausėsi, paskui išlipusi nusišluostė ir užsisiautusi peniuarą nuėjo į svetainę. Tada grįžo Gustavas po ilgai užsitęsusių pietų su švedais, vykusiais per Prahą, ir pasiteiravo, kur Irena. Ji atsakė (maišydama skurdžią anglų kalbą su supaprastinta čekų kalba, skirta tik jam vienam):

– Skambino. Grįš tik vakare. O tu? Kaip papietavai?

– Persivalgiau!

– Išgerk ko nors, – ir paėmusi pripylė dvi taureles likerio.

– Štai šito aš niekuomet neatsisakau! – sušuko Gustavas ir išlenkė taurelę.

Motina, sūpuodama klubus, ėmė švilpauti valso melodiją; paskui, netarusi nė žodžio, uždėjo rankas Gustavui ant pečių ir drauge su juo žengtelėjo keletą šokio žingsnių.

– Žiū, tavo nuotaika puiki, – tarstelėjo Gustavas.

– Be abejo, – atsakė motina, tęsdama šokį visa įsitempusi, su tam tikrais vaidybos elementais, kad net ir Gustavas padarė keletą nevykusių žingsnių bei judesių, kuriuos lydėjo

trumpi tramdomo juoko protrūkiai. Jis pritarė šiai parodinei komedijai norėdamas parodyti, jog supranta bet kokį juoką, o sykiu, drovios tuštybės jausmo skatinamas, norėjo priminti, jog kadaise buvo puikus šokėjas ir toks liko iki šiol. Nesiliaudama šokusi, motina jį nusivedė didžiulio veidrodžio, kabančio ant sienos, link, ir abu, atsukę galvas, sužiuro į savo atvaizdus jame.

Paskui jį paleido. Tada abu, neliesdami vienas kito, improvizavo tęsdami šokį stovėdami veidais į veidrodį; Gustavas rankomis mėgino pavaizduoti šokio judesius, lygiai kaip ir ji nenuleisdamas akių nuo veidrodžio. Ir kaip tik tą akimirką jis išvysta, kaip motina uždeda jam savo ranką ant klyno.

Ši scena liudija seną vyrų klaidą, kai jie, imdamiesi suvedžiotojo vaidmens, kreipia dėmesį tik į tas moteris, kurių geidžia; jiems net į galvą neateina mintis, jog kokia nors negraži ar sena moteris, ar tiesiog moteris, kuri nežadina jų erotinės vaizduotės, gali geisti artumo. Mintis apie pergulėjimą su Irenos motina Gustavui regis tokia neįmanoma, negalima, nereali, kad jis, priblokštas šio prisilietimo, net nevokia, ką turįs daryti: iš pradžių jam kyla mintis nuimti jos ranką; tačiau nedrįsta; jo atmintyje dar gyva ankstyvoje jaunystėje patirto griežto auklėjimo taisyklė: niekad nebūk šiurkštus moterims. Taigi jis tęsia šokį, kai staiga apstulbęs pamato jos ranką, slystančią jam tarp kojų.

Tebelaikydama savo ranką jam ant klyno, motina nesiliauja krypavusi vietoje, nenuleisdama akių nuo savęs veidrodyje; čia ji praskleidžia peniuarą, ir Gustavas išvysta gundomas krūtis bei mažą juodą trikampį apačioje; kiek sutrikęs jis jaučia savo varpą stangrėjant.

Nenuleisdama akių nuo veidrodžio, motina pagaliau atitraukia ranką nuo klyno, bet čia pat ir vėl ją įkiša į kelnes,

pirštais suima jam už varpos. Varpa nepaliaujamai standėja, o ji, nuolatiniame šokio judesyje ir nenuleisdama žvilgsnio nuo veidrodžio, susižavėjusi sušunka savo skardžiu, gan žemu balsu:

– O ne! Negali būti! Negali būti!

49

Daug sykių iš eilės mylėdamasis, Žozefas kaskart dirsčioja į laikrodį: dar liko dvi valandos, dar liko pusantros valandos; ši meilės popietė tokia svaiginama, kad jis nenori nieko prarasti – nė vieno judesio, nė vieno žodžio, tačiau pabaiga neišvengiamai artėja, ir jis priverstas skaičiuoti negailestingai bėgantį laiką.

Ji taip pat galvoja apie tą trumpą laiką, likusį jiedviem; jos gašlumas tampa dar skubotesnis, karštligiškas, ji kalba šokinėdama nuo vienos nešvankybės prie kitos, nuolat spėliodama, kad jau turbūt vėlu, kad jos šėlimui artėja pabaiga ir kad jos ateitis ir vėl bus nyki. Jai ir vėl išsprūsta keli nešvankūs žodžiai, bet juos ji ištaria pro ašaras, paskui, pratrūkusi raudoti, daugiau neištveria, liaujasi judėjusi ir nustumia jį nuo savęs.

Jiedu guli vienas šalia kito, ir ji sako jam:

– Nevažiuok šiandien, pasilik dar.

– Negaliu nevažiuoti.

Kurį laiką ji tyli, paskui klusteli:

– Kada ir vėl aš tave pamatysiu?

Jis nieko neatsako.

Gan ryžtingai ji išlipa iš lovos; daugiau neverkia; stovėdama atsigręžusi į jį visai nejausmingai, o veikiau įžūliai paprašo:

– Pabučiuok mane!

Jis guli tarsi nesiryždamas.

Ji laukia nejudėdama, įdėmiai į jį žiūrėdama, tarsi regėdama savo pačios gyvenimą be jokios ateities.

Neįstengdamas atlaikyti jos žvilgsnio, jis pagaliau pasiduoda: atsikelia iš lovos, prieina prie jos ir priglaudžia savo lūpas prie jos lūpų.

Paragavusi jo bučinį ir pajutusi jo šaltį, ji rėžia:

– Tu negeras!

Tada pasisuka norėdama paimti rankinę, gulinčią ant naktinio stalelio. Išėmusi iš jos mažą peleninę, rodo jam klausdama:

– Prisimeni?

Jis paima peleninę ir ją apžiūrinėja.

– Ar prisimeni? – pakartoja ji gan griežtai.

Jis nežino, ką atsakyti.

– Dirstelėk į užrašą!

Ant peleninės puikuojasi vieno Prahos baro pavadinimas. Tačiau jam tai nieko nesako, ir jis tyli toliau. Ji stebi jo sumišimą įdėmiai ir nepatikliai, ir jos priešiškumas jam nuolat didėja.

Jis jaučiasi sugautas šio žvilgsnio, ir čia ūmai šmėsteli toji palangė su gėlių puodu ir šalia jo uždegta lempa. Tačiau vaizdas pranyksta, ir vėl jis regi tas pačias piktas akis.

Čia jai viskas tampa aišku: jis ne tik pamiršo jųdviejų susitikimą tame bare, tiesa pasirodo esanti kur kas baisesnė – jis net nežino, kas ji tokia! Jis jos nepažįsta! Taigi ir lėktuve jis nežinojo, su kuo kalbasi! Paskui staiga ji prisimena: juk jis net nėra pavadinęs jos vardu!

– Juk tu net nežinai, kas aš tokia!

– Kaip – nežinau? – taria jis nedrąsiai ir nusiminęs.

O ji kamantinėja jį nelyginant tardytojas:

– Nagi, pasakyk mano vardą, jei žinai!

Jis tyli.

– Nagi, sakyk mano vardą! Koks išties mano vardas?!

– Man vardai neturi jokios reikšmės!

– Tu manęs nė sykio nepavadinai vardu! Tu juk manęs nė nepažįsti!

– Kaip – nepažįstu?!

– Na, tai pasakyk, kur mudu susipažinome? Kas aš tokia?

Norėdamas nuraminti, jis paima jos ranką, bet ji nustumia jį:

– Tu juk net nežinai, kas aš tokia! Tu juk pakabinai nepažįstamą moterį! Ir mylėjaisi su nepažįstamąja, kuri tau atsidavė! Tu juk pasinaudojai šiuo nesusipratimu! Ir mane išdulkinai kaip kekšę! Aš tau buvau tik kekšė, kekšė, kurios tu nė nepažįsti!

Ji puola ant lovos ir verkia.

Jis dirsteli į visus tris ištuštintus buteliukus, numestus ant grindų, ir taria:

– Tu per daug išgėrei. Kokia kvailystė tiek gerti!

Ji negirdi jo. Gulėdama ant pilvo ir trūkčiodama visu kūnu nuo kūkčiojimų, jaučiasi prislėgta vienintelės minties – apie tykančią vienatvę.

Paskui, tarsi įveikta nuovargio, nustoja verkusi ir apsiverčia ant nugaros laikydama nejučia atsainiai pražergtas kojas.

Žozefas lieka stovėti lovos kojūgalyje; žiūri į jos tarpkojį, tarsi žvelgdamas į tuštumą, kai staiga ir vėl prieš akis iškyla tasai plytų namas su egle šalia. Dirsteli į laikrodį. Viešbutyje gali užtrukti ne ilgiau kaip pusvalandį. Reikia apsirengti, o svarbiausia – rasti būdą ją priversti irgi apsirengti.

50

Išslydus jam iš jos kūno, abudu tylėjo, ir buvo girdėti tik be paliovos kartojamų keturių šokių muzika. Praėjus kuriam laikui, aiškiu ir kone iškilmingu balsu, tarsi skaitydama sutarties sąlygas, motina sako darkyta čekų–anglų kalba:

– Mudu juk stiprūs, tu ir aš. *We are strong.* Tačiau mudu dar esame ir geri, *good,* nes nieko nenorime nuskriausti. *Nobody will know.* Niekas nieko nesužinos. Tu esi laisvas. Ir tu gali, kada tik panorėjęs... Tačiau neprivalai. Su manimi tu esi laisvas. *With me you are free!*

Tuos žodžius šįkart ji taria be jokios parodijos, ypač rimtu balsu. O Gustavas irgi labai rimtai atsako:

– Taip, supratau.

„Su manimi tu esi laisvas". Šie žodžiai dar ilgai skamba jam ausyse. Laisvė: jis jos ieškojo pas josios dukterį, bet taip ir nerado. Irena atsidavė jam su visa savo gyvenimo našta, o jis troško gyventi be naštos. Jis ieškojo joje atsipalaidavimo, o ji sviedė jam lyg iššūkį; lyg rebusą; lyg žygdarbį, kurį privalu atlikti; lyg teisėjas, kuris tave teisia.

Jis mato, kaip naujosios meilužės kūnas pasikelia nuo sofos; ji stovi rodydama jam savo kūną iš nugaros, neslėpdama storų šlaunų, išvagotų celiulito; celiulitas jį gundo, tarsi atskleisdamas odos gyvybingumą, tos odos, kuri banguoja, virpa, kalba, dainuoja, spurda, apsinuogina; o kai ji pasilen-

kia paimti savo peniuaro, numesto ant grindų, jis negali susitvardyti ir, gulėdamas nuogas ant sofos, paglosto tą nuostabų iškilų užpakalį, lyti tą didžiulį, vešlų kūną, kurio sveikas apkūnumas jį guodžia ir ramina. Jį apima ramybės jausmas: pirmąkart gyvenime seksualumui negresia joks pavojus, jokie barniai ar amžinos dramos, jokie persekiojimai, kaltinimai ar rūpesčiai; jam niekuo nereikia rūpintis, meilė pati juo pasirūpina, toji meilė, kurios jis taip troško, bet niekad nepatyrė: meilė-poilsis, meilė-užsimiršimas; meilė, panaši į laisvę, nerūpestinga meilė, niekuo neįpareigojanti meilė.

Motina nuėjo į vonią, o jis liko vienas: vos prieš keletą akimirkų jam atrodė, kad padarė didžiausią nuodėmę; bet dabar jis žino, kad jo meilės nuotykis neturi nieko bendra su nedorybe, nusikaltimu ar iškrypimu, jog tai – visiškai normalus dalykas. Ir tik su ja, motina, jiedu yra pora, tokia mielai banali, natūrali, tinkama, laiminga senų žmonių pora. Iš vonios sklinda tekančio vandens garsas; jis prisėda ant sofos ir žvilgteli į laikrodį. Po dviejų turi ateiti jo naujos meilužės sūnus, jaunuolis, kuris juo žavisi. Šį vakarą Gustavas ketina jį pristatyti verslo draugams. Visą gyvenimą jis buvo supamas vien moterų! Tad kaip malonu pagaliau turėti sūnų! Šypsodamas jis ima rankioti nuo grindų išmėtytus savo drabužius.

Jam apsirengus, iš vonios išeina motina, su suknele. Stoja kiek iškilminga ir sykiu kiek nejauki akimirka, lygiai tokia, kokia visuomet būna, kai po pirmojo meilės akto meilužiai susiduria kaktomuša su ateitimi, kurią ūmai privalo prisiimti. Muzika skamba toliau ir, tarsi norėdama jiedviem pagelbėti šią tokią subtilią akimirką, pereina nuo roko prie tango. Jiedu paklūsta kvietimui, apsikabina ir pasiduoda šiam vienodam, tingiam garsų srautui; jie apie nieką negalvoja; leidžiasi nešami ir nunešami; šoka lėtai, ilgai, rimtai nusiteikę.

51

Jos rauda trunka labai ilgai, o paskui, it per stebuklą, ūmai nurimsta, lydima sunkaus kvėpavimo: ji užminga; toks pasikeitimas kėlė nuostabą ir atrodė juokingai liūdnai; ji miegojo giliai, niekieno nekliudoma. Nė nekrustelėjo, liko gulėti aukštielninka, pražergtomis kojomis.

Jis nenuleido akių nuo jos tarpkojo, tos slaptos vietelės, kuri, būdama tokia mažytė, atlieka keturias kilniausias funkcijas: jaudrinti, mylėtis, gimdyti ir šlapintis. Ilgai jis žiūrėjo į tą nelaimingą tarpvietę ir pasijuto apimtas kuo didžiausio liūdesio.

Jis atsiklaupė prie lovos, pasilenkė jai virš burnos, iš kurios sklido vos girdimas knarkimas; ši moteris buvo jam be galo artima; jis nesunkiai gebėjo įsivaizduoti, kaip lieka su ja gyventi, kaip rūpinasi ja; jiedu buvo davę sau žodį dar lėktuve nieko vienas kito neklausinėti apie asmeninį gyvenimą; taigi jis nieko apie ją nežinojo, tik viena jam buvo aišku: ji buvo jį įsimylėjusi; buvo pasirengusi išvykti su juo, viską mesti ir viską pradėti iš naujo. Jis vokė, kad ji šaukiasi jį į pagalbą. Jis turėjo progą – be jokios abejonės, paskutinį kartą – būti naudingas, padėti žmogui, ir tarp gausybės svetimųjų, kurių perpildyta mūsų planeta, susirasti seserį.

Jis pradėjo rengtis – atsargiai, tyliai, kad jos nepažadintų.

52

Sekmadienio vakarą, kaip visad, ji leido viena savo kukliame vieno kambario vargšės mokslininkės butelyje. Vaikščiodama po kambarį, ji valgo tą patį ką ir per pietus: sūrį, sviestą, duoną, užsigerdama alumi. Būdama vegetarė, ji pasmerkta tokiam vienodam maistui. Po gulėjimo kalnų ligoninėje mėsa jai primena supjaustytą ir valgomą savo pačios kūną lygiai taip, kaip būtų valgoma veršiena. Suprantama, žmonės nevalgo žmogienos: jiems tai atrodo baisu. Tačiau baimė tik dar sykį patvirtina, kad ir žmogus gali būti valgomas, kramtomas, praryjamas, paverčiamas išmatomis. Be to, Milada puikiai žino, jog baimė būti suvalgytam yra tiktai kitos, bendresnės, baimės, glūdinčios pačioje gyvenimo gelmėje, padarinys: baimės būti kūnu, egzistuoti kūniškuoju pavidalu.

Baigusi vakarieniauti, ji nuėjo į vonią nusiprausti rankų. Pakėlusi galvą, žvilgtelėjo į save veidrodyje, kabančiame virš kriauklės. Tai jau visiškai kitoks žvilgsnis nei šįryt, kai grožėjosi savo pačios atvaizdu parduotuvės vitrinoje. Šiuokart jos žvilgsnis kur kas labiau įtemptas; lėtai pasikėlė plaukus, apkritusius jos skruostus. Ji žiūrėjo į save tarsi hipnotizuota – ilgai, labai ilgai; paskui, vėl paleidusi plaukus ir jais pridengusi veidą, grįžo atgal į kambarį.

Dar besimokant universitete ją viliojo kelionės į kitus žvaigždynus. Kokia laimė pabėgti į tolimą pasaulį, ten, kur

gyvenimas kitoks nei čia ir kur nebūtina turėti kūną! Tačiau, nepaisant visų tų stulbinamų raketų, žmogus niekados nenukeliaus labai toli visatoje. Pernelyg trumpas žmogaus gyvenimas atsimuša į juodą dangaus skliauto dangtį – į jį jis visada susitrenks galvą, o paskui nukris ant žemės, kurioje visa, kas gyva, valgo ir gali būti suvalgyta.

Vargas, lydimas išdidumo. „Ant arklio joja mirtis ir povas". Ji stovėjo prie lango ir žvelgė į dangų. Bežvaigždis dangus panėšėjo į juodą dangtį.

53

Jis susidėjo savo daiktus į lagaminą ir žvilgsniu apmetė kambarį norėdamas įsitikinti, ar nieko neužmiršo. Paskui atsisėdo prie stalo ir paėmęs viešbučio blanką užrašė: „Miegok ramiai. Kambarys yra tavo ligi rytdienos vidurdienio..." Norėjo jai pridurti ir dar ką nors labai švelnaus, bet kartu nenorėjo meluoti. Galiausiai pridūrė: „...mano sese".

Lapą padėjo ant kilimėlio šalia lovos, būdamas tikras, kad ji ras. Tada paėmė lentelę su užrašu: „Netrukdyti. *Don't disturb*". Tarpduryje darsyk atsigręžė į ją miegančią ir, labai tyliai užvėręs duris, pakabino lentelę ant rankenos.

Hole jis ir vėl išgirdo aplinkui kalbant čekiškai: ta pačia monotoniška, nemalonia ausiai, nesuprantama kalba.

Apmokėdamas sąskaitą, jis pasakė:

– Mano kambaryje liko moteris. Ji išvyks kiek vėliau.

Ir, norėdamas būti tikras, kad niekas jos neperlies piktu žvilgsniu, padėjo priešais viešbučio budėtoją penkių šimtų kronų banknotą.

Išsikvietęs taksi, jis nuvažiavo į oro uostą. Buvo jau vakaras. Lėktuvas pakilo į juodą dangų skrosdamas debesis. Po keleto minučių prieš jį atsivėrė toks ramus ir draugiškas, žvaigždžių nusėtas dangus. Žvelgdamas pro lėktuvo iliuminatorių, jis matė pačiame dangaus pakraštyje žemą medinę tvorą, o šalia plytų namo – liekną eglę, kuri panėšėjo į tolumoje pakeltą ranką.

Kundera, Milan
Ku-183 Nežinomybė : romanas / Milan Kundera ; iš prancūzų kalbos vertė Danutė Chauveau. – Vilnius : Tyto alba, 2004. 156[4] p.

ISBN 9986-16-375-7

Naujausiame savo romane Milanas Kundera gilinasi į emigracijos ir sugrįžimo, nostalgijos ir šaknų praradimo, atminties ir užmaršties temas. Romano herojai, vyras ir moteris, po dvidešimties metų sugrįžę į gimtąją Čekiją, atranda ją neatpažįstamai pasikeitusią. Glumina ir draugų bei giminaičių abejingumas jų patirčiai *tenai*. Gimtinėje Irena ir Žozefas išgyvena tapatumo krizę, nebežino, kas jie yra iš tikrųjų, nors tremtyje neabejojo esą čekai. Intriguojanti, paradoksali, gili, iš esmės autobiografinė knyga atskleidžia emigracijos tragizmą ir tam tikrą prieštaringumą: ar sugrįžimas apskritai įmanomas?

UDK 885.0(44)-3+840-3

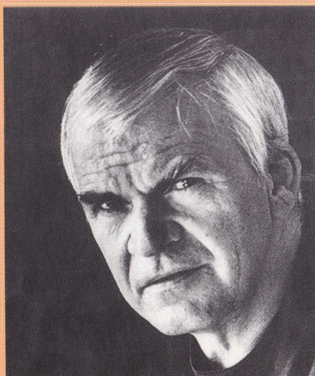
MILAN KUNDERA

NEŽINOMYBĖ

Romanas

Iš prancūzų kalbos vertė *Danutė Chauveau*
Viršelio dailininkė *Ilona Kukenytė*

SL 1686. 2004 09 16. 5,36 apsk. l. l. Užsakymas 4.731
Išleido „Tyto alba", J. Jasinskio 10, LT-01112 Vilnius, tel./faks. 2498602
tytoalba@taide.lt
Spausdino AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino 10, LT-44318 Kaunas
www.spindulys.lt

„Dvidešimt metų jis svajojo apie šį sugrįžimą. Bet kai pagaliau sugrįžo, nustebo supratęs, kad savojo gyvenimo, jo esmės, jo branduolio ir viso to, kas jam buvo brangiausia, reikia ieškoti ne čia, Itakėje, o dvidešimt metų trukusiame klaidžiojime.“

Milano Kunderos „Nežinomybė“, išleista 2003 metais, literatūros kritikų buvo pripažinta geriausiu prancūziškai parašytu šio autoriaus romanu.
Nostalgija ir viską keičianti laiko tėkmė, emigracija ir sugrįžimas, šaknų praradimas ir atmintis – pagrindinės romano temos. 1989 metais, griuvus Berlyno sienai, romano herojai – Irena ir Žozefas – po ilgų emigracijos metų sugrįžta į Čekiją, kurią paliko po Prahos pavasario žlugimo 1968 metais. Irena tuos metus gyveno Prancūzijoje, Žozefas – Danijoje. Jie abu atranda neatpažįstamai pasikeitusias vaikystės bei paauglystės vietas. Juos glumina svetima tapusi tėvynė, draugų ir giminių abejingumas jų gyvenimui *tenai*, užrašai ant marškinėlių *Kafka was born in Prague*, pakeitę sovietinius lozungus. Tačiau ir jie patys pasikeitę. Tremtyje jie manėsi esą čekai, o gimtinėje jaučiasi svetimi. Kas jie yra iš tikrųjų? Autorius vėl grįžta prie tapatumo problemos, meistriškai nagrinėtos ankstesniame savo romane „Tapatumas“.
Ir klausia: ar sugrįžimas įmanomas? Jeigu Ulisas, mitologinis emigrantas, vietoj senųjų Itakės alyvmedžių būtų radęs gamyklų bokštų sudarkytą peizažą, ar būtų įvykęs *Didysis sugrįžimas*? Romane susipynę asmeniniai išgyvenimai ir Istorija bei Mitologija paryškina ne tik tremties tragizmą, bet ir atskleidžia tam tikrą jos prieštaringumą. Noras sugrįžti tolygus siekiui peržengti laiko ir erdvės ribas.

ISBN 9986-16-375-7

www.tytoalba.lt